

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ПРЕЗИДЕНТИ ҲУЗУРИДАГИ ҚОНУНЧИЛИК
ВА ҲУҚУҚИЙ СИЁСАТ ИНСТИТУТИ**

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
АДЛИЯ ВАЗИРЛИГИ**

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЮРИДИК УНИВЕРСИТЕТИ

**ЯНГИЛАНАЁТГАН КОНСТИТУЦИЯ
100 САВОЛГА 100 ЖАВОБ**

**“Адолат” миллий ҳуқуқий ахборот маркази
Тошкент – 2023**

УЎК: 342.41(575.1)(083.13)

КБК: 67.400.1(5Ўзб)

Ў 32

Янгиланаётган Конституция. 100 саволга 100 жавоб.
Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Қонунчилик ва ҳуқуқий сиёсат институти. – Тошкент. “Адолат” миллий ҳуқуқий ахборот маркази, 2023 йил. – 180 б.

ISBN 978-9943-8166-3-3

УЎК: 342.41(575.1)(083.13)

КБК: 67.400.1(5Ўзб)

Ушбу қўлланма Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш юзасидан таклифларни шакллантириш ва ташкилий чора-тадбирларни амалга ошириш бўйича Конституциявий комиссия аъзоси, юридик фанлар доктори, профессор М.Х. Раҳманкуловнинг умумий таҳрири остида тайёрланди.

Масъул муҳаррир: ю.ф.д., профессор М.Х. Раҳманкулов

Тақризчилар:

М.Э. Абдусаломов – Ўзбекистон Республикаси Конституциявий суди раиси, ю.ф.н.

А.Ж. Ташқулов – Ўзбекистон Республикаси адлия вазири

Мазкур қўлланмада янги таҳрирдаги Ўзбекистон Республикаси Конституцияси лойиҳасида белгиланган 100 та энг муҳим ўзгартириш ва қўшимчаларнинг мазмун-моҳияти савол-жавоб тарзида батафсил ёритилган.

Ушбу қўлланма референдум ташкилотчилари ва кенг жамоатчиликка мўлжалланган.

ISBN 978-9943-8166-3-3

- © Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Қонунчилик ва ҳуқуқий сиёсат институти, Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги, Тошкент давлат юридик университети
- © “Адолат” миллий ҳуқуқий ахборот маркази, 2023 йил

КИРИШ

Конституция ҳар бир давлат тараққиётининг пойдевори бўлган ҳуқуқий, сиёсий ва мафкуравий ҳужжат – мамлакатнинг Асосий қонуни ҳисобланади. 1992 йил 8 декабрда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси инсон ва фуқароларнинг асосий ҳуқуқ ва эркинликлари, мустақил демократик давлатимиз, эркин жамиятимизнинг мустаҳкам ҳуқуқий асоси бўлиб хизмат қилмоқда.

Фуқароларнинг энг муҳим орзу-интилишлари ва мақсадлари Асосий қонун – Конституцияда тўлиқ ифода этилади. Мустақиллик йилларида Конституция асосида инсон қадри улуғланадиган демократик ҳуқуқий давлат ва адолатли фуқаролик жамиятини қуриш мақсадида кенг қамровли янгилашлар ва ислохотлар амалга оширилди, бу борада бой тажриба тўпланди.

Ўзбекистон бугун ўз тараққиётининг янги босқичига қадам қўймоқда. Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегиясида белгиланган адолатли ва халқпарвар давлат барпо этиш йўлида долзарб аҳамиятга эга бўлган вазифаларни тўлақонли амалга ошириш унинг мақсади, кўламига монанд ва муносиб бўлган янги мустаҳкам конституциявий маконни шакллантиришни тақозо этади.

Шу нуқтаи назардан, конституциявий ислохотлар табиий ривожланиш натижаси бўлиб, миллат ва халқ сифатида кейинги қадамларимизни аниқлаб олишимиз учун ўта аҳамиятлидир, адолатли жамият қуриш йўлида улкан қадамдир.

Бинобарин, мамлакатимизда амалга оширилаётган ислохотлар инсоннинг шаъни, кадр-қиммати, ҳуқуқ ва эркинликлари бундан буён барча соҳаларда устувор аҳамият касб этишини қатъий қоидага айлантириш, бир сўз билан айтганда, **“Инсон қадри учун”** ғоясини ҳамда бугунги ислохотларнинг бош тамойили бўлган **“Инсон – жамият – давлат”** деган ёндашувни янги тахрирдаги Конституция лойиҳасининг мазмун-моҳиятига чуқур сингдириш муҳим аҳамият касб этади.

Ўзбекистон Республикасининг Президенти Шавкат Мирзиёев Конституциявий комиссия аъзолари билан учрашувдаги нутқида **“Бош мақсадимиз – ҳар бир юртдошимиз ушбу ҳужжатни менинг Конституциям деб фахрланадиган мукаммал даражага олиб чиқишдир”**, деб таъкидлаган эди.

Шу маънода, референдумга чиқарилишидан олдин лойиҳа мисли кўрилмаган ҳажмда **жамоатчиликнинг кенг қатламлари** томонидан синчковлик билан муҳокамадан ўтказилганлиги, бунинг натижасида **220 мингдан ортиқ таклифлар** келиб тушганлиги, Конституциявий қонун лойиҳаси ушбу таклифлар асосида шаклланганлиги янги таҳрирдаги Конституция том маънода халқ Конституцияси эканлигидан далолат беради.

Янги таҳрирдаги Конституция лойиҳаси халқ овоз берганидан кейин қўшимча ҳужжатларсиз ёки тартиб-таомилларсиз, Ўзбекистон Республикаси Марказий сайлов комиссияси томонидан референдум яқунлари расмий эълон қилинган кундан эътиборан кучга кирилади.

Янги таҳрирдаги Конституция лойиҳаси **бевосита халқ томонидан қабул қилинса, тарихимизда тўғридан-тўғри амалга киритиладиган биринчи ҳужжат** бўлади. Бунинг энг аҳамиятли томони, **янги таҳрирдаги Конституцияга муносабат билдирилганида барчанинг овози бир хил мақомга ва кучга эга эканлигидадир**. Яъни, Конституция лойиҳасини муҳокама қилиш жараёнида фуқаро қайси касбда, қандай лавозимда эканлигидан қатъи назар, **ҳар бир инсоннинг танлови ва фикри аҳамиятли ва ҳал қилувчи бўлади**.

Дарҳақиқат, Янги Ўзбекистон шароитида янги таҳрирдаги Конституция лойиҳасининг энг муҳим жиҳатлари инсон, унинг ҳаёти, эркинлиги, қадр-қиммати, дахлсиз ҳуқуқлари ва манфаатларини таъминлаш, эркин ва адолатли фуқаролик жамиятини ривожлантириш ҳамда демократик ҳуқуқий давлат қуриш билан боғлиқ ўзгаришлар билан муҳим аҳамиятга эга.

Янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасида ҳуқуқий давлат принципини рўёбга чиқаришга қаратилган конституциявий қафолатлар белгиланмоқда.

Давлат фаолияти қонун устуворлиги асосида амалга оширилишини таъминлаш учун Конституциянинг олий юридик кучга эгаллиги ҳамда унинг тўғридан-тўғри амал қилиши белгиланмоқда ҳамда инсон ҳуқуқ ва эркинликлари халқаро ҳуқуқ ва Конституция нормаларига мувофиқ кафолатланмоқда.

Бу борада айниқса, янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасида ижтимоий давлат принципларига оид нормаларнинг янада мустаҳкамланиши, хусусан, сифатли таълим ва тиббий хизмат кўрсатиш, ижтимоий эҳтиёжманд қатламни қўллаб-қувватлаш, муносиб меҳнат шароити ва адолатли иш ҳақи тизимини яратиш, ишсизликдан ҳимояланиш, уй-жойга эга бўлишга қаратилган қоидалар билан янада такомиллаштирилиши билан боғлиқдир.

Шу билан бирга, инсон ҳуқуқ ва эркинликларини ишончли ҳимоя қилиш давлатнинг конституциявий мажбурияти сифатида белгиланиши, эркин бозор механизмларини жорий қилиш, соғлом рақобат ва хусусий мулк дахлсизлигини таъминлаш, тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш билан боғлиқ янги қоидалар ҳам янги таҳрирдаги Асосий қонунимиз лойиҳасида белгиланмоқда.

Янги таҳрирдаги Конституция лойиҳасида барчанинг – бир томондан давлат ва унинг органлари тизими, иккинчи томондан инсон, фуқаро ва жамиятнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари аниқ ва лўнда қилиб, ҳамма учун тушунарли тарзда баён этилаётганлиги Ўзбекистоннинг янада барқарор бўлишига ва ҳар қандай таҳдидларга қарши ишончли қалқон бўла олиш қобилиятини мустаҳкамлашга асос бўлади.

Қўлингиздаги мазкур қўлланмада Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига киритилиши таклиф этилаётган **100 та** энг муҳим янгиликларнинг мазмун-моҳияти савол-жавоб тарзида батафсил ёритилган бўлиб, турли ёшдаги фуқароларнинг конституциявий ислохотлар билан боғлиқ масалаларни осон ва асослантирилган тарзда тушунишига ёрдам беради, деган умиддамиз.

САВОЛ ВА ЖАВОБЛАР

1-савол: Янги таҳрирдаги Конституция лойиҳасида Ўзбекистон – ҳуқуқий давлат, деб белгиланмоқда. Бу нимани англатади?

Жавоб: Ҳуқуқий давлат – инсониятнинг минг йиллар мобайнидаги машаққатли меҳнати эвазига шаклланган тараққиёт ғояси бўлиб, Конституция ва қонун устувор бўлган, инсон ҳуқуқ ва эркинликлари ҳимоя қилинган ва амалда таъминланган, демократик принциплар асосида қабул қилинган қонунлар олдида барча тенг ва ҳисобдор бўлган, ҳеч ким қонундан устун турмайдиган давлатдир.

Бугун Янги Ўзбекистон инсонпарвар ва халқчил бўлган ҳуқуқий давлат қуриш йўлида одимламоқда. Ўзбекистон Республикасининг Президенти Шавкат Мирзиёев 2022 йил 20 июнда Конституциявий комиссия аъзолари билан учрашувда таъкидлаганидек:

“Фақат ҳуқуқий давлат шароитидагина инсоннинг ҳаёти, эркинлиги, шаъни, кадр-қимматини тўлиқ таъминлаш, том маънода халқпарвар бошқарув тизимини шакллантириш мумкин”.

Шу мақсадда янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 1-моддасида **“Ўзбекистон – ҳуқуқий давлат”**, деб мустаҳкамланмоқда.

Конституцияда Ўзбекистон ҳуқуқий давлат эканлигини алоҳида белгилаш – давлат ўз фаолиятини, жамият ва фуқароларнинг яшаш тарзини фақат Конституция ва қонунлар асосидагина амалга оширилишини таъминлайди. Пировардида давлат органлари ва мансабдор шахслар қонун

устуворлиги асосида халқ манфаатлари учун ишлайди, унга хизмат қилади.

Янги таҳрирдаги Конституция лойиҳасининг бошқа нормаларида ҳам ҳуқуқий давлат принципини рўёбга чиқаришга қаратилган механизмлар ва кафолатлар мустаҳкамланмоқда. **Биринчидан**, давлат фаолияти қонун устуворлиги, қонунийлик принципи асосида амалга оширилишини таъминлаш бўйича Конституциянинг олий юридик кучга эгаллиги ҳамда унинг тўғридан-тўғри амал қилиши белгиланмоқда. Натижада давлат органлари, шу жумладан, судлар ўз фаолиятида Конституцияга тўғридан-тўғри мувожаат қилган ҳолда қарорлар қабул қилади. **Иккинчидан**, инсон ҳуқуқ ва эркинликлари халқаро ҳуқуқ ва Конституция нормаларига мувофиқ кафолатланмоқда, улар қонунчилик ва давлат органлари фаолиятининг мазмунини белгилаши мустаҳкамланмоқда. Шунингдек, инсонга нисбатан давлатнинг ҳуқуқий таъсир чоралари қонунларда назарда тутилган мақсадларга эришиш учун етарли ва мутаносиб бўлиши шартлиги ва инсон билан давлат органларининг ўзаро муносабатларида юзага келадиган қонунчиликдаги барча қарама-қаршиликлар ва ноаниқликлар инсон фойдасига талқин қилиниши мустаҳкамланмоқда.

Франция, Германия, Испания, Туркия конституцияларида ўз давлатини ҳуқуқий давлат деб белгилашга оид нормалар мустаҳкамланган.

Мазкур янгилик барчанинг қонун олдида тенглигини ва қонундан ҳеч ким устун эмаслигини таъминлаш, инсонлар онгига қонунларга ҳурмат ва итоат этиб яшаш лозимлигини сингдириш, умуман олганда, давлат органларининг халққа хизмат қилиши учун мустаҳкам ҳуқуқий асос бўлади. Шунингдек, Ўзбекистоннинг “Ҳуқуқ устуворлиги индекси”, “Жаҳон мамлакатлари демократияси индекси” каби халқаро нуфузли рейтингларда ўрни яхшиланишига имкон беради.

2-савол: Конституцияда Ўзбекистонни ижтимоий давлат, деб белгилашнинг аҳамияти нимада?

Жавоб: Ижтимоий давлат ҳар бир инсон учун фаровон турмуш даражаси, хусусан, сифатли таълим, кафолатли тиббий хизмат, муносиб меҳнат шароити ва адолатли иш ҳақи, пенсия ва нафақалар, ижтимоий ёрдам ва хизматлар тизими яратилган, уй-жойли бўлиш шароити мавжуд бўлган, ижтимоий тафовутлар юмшатишган, мувозанатлашган, **ҳеч бир фуқаро ўз муаммолари билан ёлғиз қолмайдиган адолатли давлатдир.**

Ўзбекистон Республикасининг Президенти Шавкат Мирзиёев 2022 йил 20 июнда Конституциявий комиссия аъзолари билан учрашувда **“Асосий қонунимизда “Ўзбекистон – ижтимоий давлат” деган тамойилни мустаҳкамлашни таклиф этаман. Чунки “инсон қадр” тушунчаси “ижтимоий давлат” тушунчаси билан чамбарчас боғлиқдир. Ушбу ғоянинг туб негизида ҳам аввало инсон қадрини улуғлаш, инсонга хизмат қилишдек олижаноб мақсад мужассамдир”,** деб таъкидлаган эди.

Шу боис янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 1-моддасида **“Ўзбекистон – ижтимоий давлат”** тамойили мустаҳкамланмоқда.

Конституцияда **давлатнинг ижтимоий соҳадаги мажбуриятлари** билан боғлиқ нормалар **3 баробарга** кўпайтирилиб, ижтимоий давлат моделини амалга ошириш механизмлари белгиланмоқда.

Биринчидан, Конституциямизда **аҳолининг ижтимоий жиҳатдан эҳтиёжманд тоифаларини уй-жой билан таъминлаш** бўйича давлатнинг мажбуриятлари, **меҳнатга ҳақ тўлашнинг энг кам миқдорини белгилашда инсоннинг муносиб яшашини таъминлаш ҳисобга олиниши** алоҳида белгиланмоқда.

Иккинчидан, давлат **фуқароларнинг бандлигини таъминлаш, ишсизликдан ҳимоя қилиш, камбағалликни қисқартириш** бўйича мажбуриятлари Конституция нормаси даражасида мустаҳкамланмоқда.

Учинчидан, фуқароларнинг **кафолатланган тиббий ёрдамга** бўлган ҳуқуқлари белгиланмоқда ва **давлатнинг таълимнинг барча шаклларига ғамхўрлик қилиши, инклюзив таълимни таъминлаши, ўқитувчининг мақомига** оид нормалар мустаҳкамланмоқда.

Тўртинчидан, ижтимоий давлатнинг асосий вазифаси сифатида барча учун тенг имкониятлар, **оилалар, болалар, аёллар, қариялар, ногиронлиги бўлган шахсларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлашга** оид янги қоидалар ўрнатилмоқда. Шунингдек, Вазирлар Маҳкамасининг ижтимоий давлат тамойилини амалга оширишга қаратилган янги вазифа ва ваколатлари белгиланмоқда. Умуман олганда, янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасида давлатнинг ижтимоий мажбуриятлари уч баравардан ортиққа кўпаймоқда.

Ижтимоий давлат принциплари **Германия, Франция, Испания, Хорватия, Туркия** ва бошқа бир қатор давлатлар конституцияларида мустаҳкамланган.

Ўзбекистонни ижтимоий давлат деб белгилаш – таълим, соғлиқни сақлаш, ижтимоий хизматлар ва жамиятдаги ижтимоий тенгсизликни юмшатиш, айниқса, ижтимоий ҳимояланмаган ёки эҳтиёжманд қатламни қўллаб-қувватлаш орқали уларга муносиб турмуш шароитини яратишга хизмат қилади.

3-савол: Янги таҳрирдаги Конституция лойиҳасининг 1-моддасида Ўзбекистон – дунёвий давлат, деб белгиланмоқда. Бунинг аҳамияти нимада?

Жавоб: **Дунёвий давлат** – диний ташкилотлар ва бирлашмалар давлатдан ажратилган, давлат бошқаруви диний қоидалар билан эмас, Конституция ва қонунчилик ҳужжатлари билан тартибга солинадиган давлат ҳисобланади.

Дунёвий давлат виждон ва эътиқод эркинлигининг мавжудлиги, давлатнинг жамият ҳаётида фуқаролар томонидан эътиқод қилинаётган динларга тенг ва бирдек бетараф муносабатда бўлиши ҳамда ҳеч қайси диннинг давлат дини сифатида ўрнатилмаслиги билан тавсифланади. Дунёвий давлат фуқароларга таълим олиш, шахсий ривожланиш йўлини мустақил танлаш имкониятини яратиш ҳамда илм-фан ва маданий тараққиётда ижодий эркинликни таъминлашни кўзда тутди.

Дунёвий давлатда дин давлатдан ва сиёсатдан ажратилса-да, жамиятдан ажратилмайди, балки инсонларнинг маънавий ва руҳий камолотга эришишининг омили бўлиб ҳисобланади. Шу нуқтаи назардан, дунёвийлик – даҳрийлик эмасдир, айни пайтда дунёвий давлат даҳрийликка тарғиб этувчи давлат эканлигини англамайди. Аксинча, дунёвий давлатда барча учун виждон ва эътиқод эркинлиги ҳуқуқи таъминланади, турли дин вакилларига тенг имконият яратиб берилади ҳамда диний эътиқодни чуқур ҳурмат қилган ҳолда, дунёвий тараққиёт йўлидан борилади. Энг муҳими, дунёвий давлат барча динлар учун нафақат **тенг шароитлар** яратиб беришни, балки фуқароларга таълим олиш, шахсий

ривожланиш йўлини мустақил танлаш имкониятини яратиш ҳамда илм-фан ва маданий тараққиётда ижодий эркинликни таъминлашни кўзда тутди.

Умумий маънода давлат дунёвий давлатда диний масалаларда расман бетараф бўлади ёки диний масалаларга аралашидан ўзини тияди. Дунёвий давлатнинг муҳим хусусиятларидан бири – турли дин вакилларининг бағрикенглик ва тинч-тотувликда яшашидир. Жамиятда турли-туман дин ва маданиятлар вакиллари мавжуд бўлган ҳолда, давлат бошқаруви ва сиёсати бир мафкурага ёки диний қарашга асосланиши мақсадга мувофиқ эмас. Бундай шароитда ҳар бир давлат учун энг адолатли ва тўғри йўл – дунёвий давлат йўлидир.

Дунёвий давлат принциплари кўплаб хорижий мамлакатлар конституцияларида **(Туркия, Озарбайжон, Қозоғистон)** мавжуд. Масалан, ўз конституциясида ушбу принципни белгиланган Туркия тажрибаси ҳам шундан далолат берадики, дунёвий тараққиёт ва барча демократик тизимларда дунёвий давлатнинг асосий принципларидан бири – виждон эркинлиги кафолатланган.

Ўзбекистонда **16 та** диний конфессияга мансуб **2300 дан ортиқ** диний ташкилотлар фаолият юритмоқда. Турли диний эътиқодга мансуб аҳолига эга давлатда эътиқод эркинлигининг кафолатланиши сиёсий ва ҳуқуқий аҳамият билан бирга, ижтимоий аҳамиятга эга. Шу боис ҳар бир инсон хоҳлаган динга эътиқод қилиши ёки ҳеч қайси динга эътиқод қилмаслиги ҳуқуқига эгаллиги, диний қарашларни мажбуран сингдиришга йўл қўйилмаслиги белгиланган бўлиб, шахснинг диний эътиқоди бўйича унга қўшимча ҳуқуқ ёки мажбуриятлар юкланмайди.

Ўзбекистонни дунёвий давлат сифатида белгилаш – дунёвий тараққиёт, турли дин ва мазҳаблар ўртасида бағрикенглик ва тотувликни мустаҳкамлашга, диний бирлашмаларнинг мустақил фаолият юритишига, дин ва эътиқод эркинлигини таъминлашга хизмат қилади.

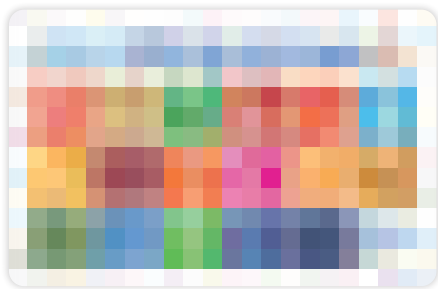
4-савол: Давлат ўз фаолиятини жамиятнинг барқарор ривожланишини таъминлаш мақсадида амалга ошириши нимани англатади?

Жавоб: Барқарор ривожланиш – бу мамлакатимизда иқтисодий, ижтимоий ва экологик вазиятни ҳар томонлама яхшилаш орқали аҳолининг турмуш фаровонлигини ошириш, барқарор ривожланган жамият қуришдир.

Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси ижтимоий давлат принциплари асосида инсон қадрини юксалтириш, камбағалликни қисқартириш, ҳар бир кишини кафолатли даромад манбаи билан таъминлаш каби барқарор ривожланишга эришишга қаратилгандир.

Шу боис янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 14-моддаси **“Давлат ўз фаолиятини инсон фаровонлигини ва жамиятнинг барқарор ривожланишини таъминлаш мақсадида қонунийлик, ижтимоий адолат ва бирдамлик принциплари асосида амалга оширади”**, деган мазмунда баён этилиб, барқарор ривожланишни таъминлаш давлат фаолиятининг асосий вазифаси сифатида белгиланмоқда.

Ушбу норма киритилишининг зарурати, энг аввало, республикада барча соҳаларнинг барқарор ривожланишини таъминлаш ҳамда давлат бюджетини шакллантиришда, солиқларни белгилашда, қонунлар ва бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни қабул қилишда давлатнинг халқ олдидаги вазифаларини етарли даражада бажаришдан иборатдир.

Давлат ўз фаолиятини жамиятнинг барқарор ривожланишини таъминлаш мақсадида амалга оширади деб белгиланишида ижтимоий давлат ғояси ўз ифодасини топаётганлигини кўриш мумкин.

Мамлакатимизда **2030 йилгача бўлган даврда Барқарор ривожланиш соҳасидаги миллий мақсад ва вазифалар**да аҳоли фаровонлигини ошириш, соғлом турмуш тарзи, сифатли таълим, гендер тенглик, барқарор инфратузилма, хавфсизлик ва экологик барқарорликни таъминлаш, шунингдек бандликни ошириш, тенгсизликни барча кўринишларда қисқартириш, иқлим ўзгариши ва унинг оқибатларига қарши курашиш, барча учун имкониятлардан фойдаланишни таъминлаш каби муҳим мақсад ва вазифалар белгиланган.

Давлат ўз фаолиятида жамиятнинг барқарор ривожланишини таъминлаш мақсадини амалга оширади, деган ўхшаш нормалар **Япония, Нидерландия** каби давлатлар конституцияларида ҳам белгиланган.

Конституцияга мазкур норманинг киритилиши ҳар бир инсоннинг ҳаёт сифатини юксалтириш орқали аҳоли турмуш фаровонлигини оширишга, оилалар, маҳаллалар, жамоат бирлашмаларининг манфаатларини ҳисобга олган ҳолда барқарор ижтимоий-иқтисодий тизимни ривожлантиришга хизмат қилади.

5-савол: Конституцияда “ижтимоий бирдамлик” принципининг акс эттирилиши жамият ҳаётида қандай ўзгаришларга сабаб бўлади?

Жавоб: Янги таҳрирдаги Конституция лойиҳасининг 14-моддасига кўра, “**Давлат ўз фаолиятини инсон фаровонлигини ва жамиятнинг барқарор ривожланишини таъминлаш мақсадида қонунийлик, ижтимоий адолат ва бирдамлик принциплари асосида амалга оширади**”, деб белгилаб қўйилмоқда. Бу билан Конституциямизда илк мартаба “**ижтимоий бирдамлик**” тушунчаси белгиланмоқда.

Ижтимоий бирдамлик – **ижтимоий давлатнинг муҳим белгиси сифатида** жамиятни бирлаштирадиган ва мустаҳкамлайдиган, инсонларни умумий мақсад йўлида сафарбар қилувчи, инсонлар ўртасида ўзаро боғлиқликни таъминлашга қаратилган муносабатлар, жамиятни биргалликда ривожлантириш принциpidир.

Ушбу принцип XIX аср охири XX аср бошларида пайдо бўлган ижтимоий бирдамлик назарияси асосида келиб чиққан бўлиб, **Германия, Франция, Италия, Испания ва Польша** каби мамлакатлар конституцияларида давлат фаолиятининг асосий принципларидан бири сифатида мустаҳкамланган.

Мазкур принцип жамият ҳаётида тинчлик, миллатлараро тотувлик, диний бағрикенглик, дўстлик ва ҳамжиҳатлик туйғусини мустаҳкамлашга, умумхалқ манфаатларини юзага чиқаришга, пировардида одамлар ўртасида ижтимоий бирдамликни ривожлантиришга хизмат қилади.

Ижтимоий бирдамлик жамиятда ҳеч бир инсоннинг ўз муаммолари билан ёлғиз қолиб кетмаслигини ҳамда инсонларни бир-бирига ўзаро ёрдам кўрсатишига асосланган ривожланишни таъминлайди.

Ушбу принцип фуқаролар ўртасида ўзаро ҳурмат, ишонч туйғусини уйғотиб, инсон – жамият – давлат манфаатлари йўлида белгиланган вазифаларни бажаришда яқиндан ҳамкорликни таъминлайди.

Жамиятда ижтимоий бирдамлик одамларни ўзаро бирлаштириб, жамиятдаги муаммоларни биргаликда, бир ёқадан бош чиқариб, аҳил бўлиб ечиш, айниқса, эҳтиёжманд аҳолини иқтисодий қўллаб-қувватлашда ҳам намоён бўлади.

Энг муҳими, **ижтимоий бирдамлик** принципининг Конституциямизга киритилиши Ўзбекистонда истиқомат қилаётган 130 дан ортиқ миллат ва элатларни Янги Ўзбекистонни барпо этиш йўлида, уларнинг миллати, тили, дини, жинси, ижтимоий келиб чиқиши ҳамда жамиятдаги мавқеидан қатъи назар, ўзаро ҳамкорлигини янада ривожлантиришга хизмат қилади.

Янада соддароқ айтганда, ушбу норма жонажон Ватанимиз ижтимоий-иқтисодий таракқиёти учун фуқароларимизни бирдамлик ва бирлашишга чорлаб, уларни камбағалликдан чиқариш, оилавий ёки бошқа шароитига кўра қийин аҳволда қолганларга кўмак бериш, беморлар ва ногиронлиги бўлган шахсларни қўллаб-қувватлаш каби азалий қадриятларимизни янада мустаҳкамлайди.

6-савол: **Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси олий юридик кучга эга деганда нималар тушунилади, унинг аҳамияти қандай?**

Жавоб: Конституциянинг энг асосий юридик хусусиятларидан бири – унинг олий юридик кучга эга эканлигидир. Шу боис янги тахрирдаги Конституция лойиҳасининг 15-моддасида **Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси мамлакатнинг бутун ҳудудида олий юридик кучга эга**, деган устувор қоида белгиланмоқда.

Конституция олий юридик кучга эга деганда – қонунчилик ҳужжатларининг тизимида (иерархиясида) энг юқори ўринда туриши ҳамда унинг бошқа ҳар қандай норматив-ҳуқуқий ҳужжатлардан устунлиги тушунилади.

Шу билан бирга, Конституциянинг олий юридик кучи ҳақида сўз юритилганда унинг Муқаддимасидаги “халқаро ҳуқуқнинг умумэътироф этилган принцип ва нормаларига асосланган”, деган тамойилини ҳам назарда тутиш лозим.

Қонунчилик ҳужжатларига Конституция, қонунлар, Олий Мажлис палаталари қарорлари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармон, қарорлари, Вазирлар Маҳкамаси қарорлари, вазирлик ва идоралар буйруқлари ҳамда қарорлари, шунингдек маҳаллий давлат ҳокимияти органлари қарорлари қиради.

Конституциянинг олий юридик кучга эга эканлиги унинг сиёсий-ҳуқуқий ҳужжатлиги, парламентда қабул қилинишининг алоҳида тартибига эга эканлиги ёки умумхалқ овози (референдум) асосида қабул қилиниши, давлатнинг ички ва ташқи сиёсатининг асосий стратегик йўналишларини, инсоннинг асосий ҳуқуқ ва эркинликларини белгилашида ҳам намоён бўлади.

Конституция олий юридик кучга эгаллигини белгиловчи нормалар **Япония, Сингапур, Бразилия** каби давлатлар конституцияларида ҳам мавжуд.

Ушбу қоида барча давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари, мансабдор шахсларни Конституцияга мувофиқ иш кўришга, қарорлар қабул қилишга мажбур қилади, фуқароларнинг Конституцияда белгиланган ҳуқуқ ва эркинликларининг бошқа қонун ҳужжатлари билан чекланиши ёки чегараланишининг олдини олади.

7-савол: Конституциянинг тўғридан-тўғри амал қилиши тўғрисидаги қондан белгиланиши нима учун зарур?

Жавоб: Конституциянинг тўғридан-тўғри амал қилиши ва мамлакатнинг бутун ҳудудида қўлланилиши **ҳуқуқий давлатнинг муҳим ва асосий шартларидан** биридир.

Ҳуқуқий давлатда барча давлат органлари, мансабдор шахслар, фуқаролар конституциявий норма ва принципларга оғишмай амал қилиши, Конституция тўғридан-тўғри амал қиладиган ҳужжат бўлиши шартлиги, давлат органлари, айниқса, судлар ўз фаолиятида Конституцияга тўғридан-тўғри мурожаат қилиши, унинг нормаларига асосланиб иш кўриши зарур.

Шу боис янги тахридаги Конституция лойиҳасининг 15-моддасида **“Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси мамлакатнинг бутун ҳудудида олий юридик кучга эга, тўғридан-тўғри амал қилади ва ягона ҳуқуқий маконнинг асосини ташкил этади”**, деган норма белгиланмоқда.

Конституциянинг тўғридан-тўғри амал қилиши – давлат органлари, уларнинг мансабдор шахслари, шу жумладан, судлар томонидан Конституция нормаларини ҳуқуқни қўллаш амалиётида бевосита қўллаган ҳолда қарорлар қабул қилиш, фуқароларнинг Конституция нормаларидан тўғридан-тўғри фойдаланиши ва риоя этишини кўзда тутати. Жумладан, вазирликлар, ҳокимликлар, суд, прокуратура, ички ишлар органлари ва бошқа давлат органлари, мансабдор шахслар муайян бир ҳолат ёки иш юзасидан Конституцияда белгиланган нормаларни аниқ кўрсатган ҳолда қарорлар қабул қилади.

Фуқаролар эса кундалик ҳаётда Конституцияда белгиланган нормаларга мурожаат қилган ҳолда ўз ҳуқуқ ва эркинликларини амалга оширади. Масалан, янги тахридаги Конституция лойиҳасининг 47-моддасига киритилаётган қоидага асосан, суднинг қарорисиз уй-жойдан маҳрум этилишга йўл қўйилмайди. Мазкур ҳуқуқ бузилса, фуқаро айнан Конституцияда менинг ҳуқуқим кафолатланган, деб тегишли ўз ҳуқуқини тиклаши мумкин.

Ушбу норманинг киритилиши натижасида, кундалик ҳаётимизда бирон имтиёз ёки ҳуқуқдан фойдаланмоқчи бўлганда, давлат органлари ходимлари томонидан **“ҳали тартиби ишлаб чиқилмаган”** ёки **“юқоридан бизга кўрсатма ёки буйруқ берилмаган”** қабилдаги баҳоналар Конституцияда белгиланган нормаларга нисбатан қўлланилмайди.

Конституцияга киритилаётган мазкур қоида орқали Конституция нормалари уларни қўллаш тартиби алоҳида қонунчилик ҳужжатларида мавжуд ёки мавжуд эмаслигидан қатъи назар, тўғридан-тўғри амал қилишига эришилади.

8-савол: Ўзбекистон Республикаси ҳуқуқий тизимининг таркибий қисми сифатида халқаро шартномаларнинг тан олинишига доир қонданнинг Конституцияга киритилаётганлигининг аҳамияти нимада?

Жавоб: **Ҳуқуқий тизим** деганда ҳуқуқ соҳаларининг тузилиши, ўзаро алоқаси ва муносабати тушунилади.

Давлатимиз ҳуқуқий тизимини конституциявий, маъмурий, фуқаролик, оила, меҳнат, жиноят, ижтимоий ҳимоя каби қатор ҳуқуқ соҳалари таркибий қисм сифатида ташкил этади.

Деярли барча қонунларимизда агар Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномасида қонунда назарда тутилганидан бошқача қоидалар белгиланган бўлса, халқаро шартнома қоидалари қўлланилиши белгиланган. Аммо мазкур қоида конституциявий даражада белгиланмаган эди.

Таъкидлаш лозимки, янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 15-моддасида **“Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномалари халқаро ҳуқуқнинг умумэътироф этилган принцип ва нормалари билан бир қаторда Ўзбекистон Республикаси ҳуқуқий тизимининг таркибий қисмидир”**, деган норма мустаҳкамланмоқда.

1969 йил 23 майдаги **“Халқаро шартномалар ҳуқуқи тўғрисида”ги Вена конвенцияси ҳамда 2019 йилдаги “Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномалари тўғрисида”ги Қонунга биноан халқаро шартнома** –

бу шартнома, битим, конвенция, акт, пакт, баённома, хатлар ёки ноталар алмашинуви ҳамда халқаро шартноманинг бошқача номлари ва тузилиш усулларида қатъи назар, хорижий давлат, халқаро ташкилот билан ёзма шаклда тузилган, халқаро ҳуқуқ билан тартибга солинадиган халқаро келишув ҳисобланади.

Бугунги кунда, Ўзбекистон халқаро ҳуқуқнинг тўла ҳуқуқли субъекти сифатида **142 давлат** билан дипломатик алоқалар ўрнатган, **200 ортик** халқаро шартномалар аъзоси бўлиб, халқаро ҳуқуқнинг умумэътироф этилган нормаларини қамраб олувчи халқаро ҳужжатларга қўшилган.

Германия, Франция, Испания, Словения ва бир қатор бошқа давлатлар конституциявий амалиётида халқаро шартномалар миллий ҳуқуқий тизимининг таркибий қисми эканлиги белгиланган.

Конституцияга Ўзбекистон Республикаси ҳуқуқий тизимининг таркибий қисми сифатида давлатимиз аъзо бўлган халқаро шартномалар киритилиши давлатимиз чин маънода ҳуқуқ устуворлигига эришишига интилиши, ҳамда республиканинг халқаро миқёсдаги нуфузи янада ошишини, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари ҳимояси нафақат миллий қонунчиликда белгиланган нормалар, балки халқаро ҳуқуқнинг умумэътироф этилган принциплари ва нормалари асосида ҳимояланишини таъминлайди.

9-савол: Ўзбекистон Конституциясининг бирорта қоидаси Ўзбекистон Республикасининг ҳуқуқ ва манфаатларига, Конституциянинг биринчи бўлимида назарда тутилган асосий принцип ва нормаларга зарар етказадиган тарзда талқин этилиши мумкин эмаслигини белгилашнинг аҳамияти нимада?

Жавоб: Конституциямизнинг биринчи бўлимида назарда тутилган асосий қоидалар мамлакатимиз сиёсий-ҳуқуқий тизимининг асосий устунлари сифатида намоён бўлиб, уни “Конституция ичидаги кичик Конституция” десак муболаға бўлмайди. Зеро, унда давлатчилигимиз барқарорлигини таъминловчи муҳим конституциявий кафолатлар ўз ўрнини топган.

Ўзбекистон Республикасининг Президенти Шавкат Мирзиёев 2020 йил 29 декабрдаги Олий Мажлисга Мурожаатномасида **“ҳаёт олдимизга яна қанча синов ва муаммоларни қўйиши мумкин ва биз ҳар қандай ҳолатга тайёр туришимиз зарур. Лекин қанчалик қийин ва мураккаб бўлмасин, демократик ислоҳотлар йўлидан ҳеч қачон ортга қайтмаймиз”**, деб алоҳида таъкидлади.

Шуларни инobatга олиб, демократик ислоҳотларимизни янада чуқурлаштириш учун муҳим ҳуқуқий кафолатлар яратиш мақсадида янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 16-моддасида **“Ушбу Конституциянинг бирорта қоидаси Ўзбекистон Республикасининг ҳуқуқ ва манфаатларига, ушбу Конституциянинг биринчи бўлимида назарда тутилган асосий принцип ва нормаларга зарар етказадиган тарзда талқин этилиши мумкин эмас”**, деб қатъий белгиланмоқда.

Бош қомусимизнинг асосий принципларини давлат суверенитети, халқ ҳокимиятчилиги, Конституция ва қонуннинг устунлиги, ташқи сиёсат ташкил этади. Мазкур асосий принциплар устувор аҳамият касб этиб, Асосий қонунимизнинг бутун мазмун-моҳиятини белгилаб беради, сиёсий-ҳуқуқий тизимимизнинг устунлари, давлатчилигимизнинг пойдеворини ифода этади.

Конституциямизда давлатчилигимизнинг пойдеворига зарар етказиши мумкин бўлган хатарларни бартараф этишга йўналтирилган қафолат, фавқулодда муҳим аҳамият касб этувчи раҳбарий қоидалар белгиланмоқда.

Ушбу янги конституциявий норма бутун сиёсий-ҳуқуқий тизимимизнинг мустаҳкам ҳимояси, Конституциямизнинг тўғри талқин қилиниши, фуқароларимиз ва жамиятимиз фаровонлиги, мамлакатимизнинг демократик ва барқарор ривожини таъминлаш учун муҳим конституциявий қафолат яратади.

10-савол: Конституцияга ташқи сиёсатнинг асосий принципларидан бири сифатида “давлатларнинг ҳудудий яхлитлиги” принципининг киритилаётганлиги қандай аҳамиятга эга?

Жавоб: Давлатларнинг ҳудудий яхлитлиги давлат ва унинг суверенитетининг муҳим шарти, халқаро ҳуқуқнинг асосий принципларидан биридир. Куч билан таҳдид қилиш ёки куч ишлатиш натижасида бирор-бир давлат ҳудуди ёки унинг бир қисми эгаллаб олинishi тан олинмайди.

Таъкидлаш лозимки, янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 17-моддасида **“давлатларнинг ҳудудий яхлитлиги”** Ўзбекистон ташқи сиёсатининг асосий принципларидан бири сифатида белгиланмоқда.

Давлатларнинг ҳудудий яхлитлиги принципи дастлаб, 1945 йилда қабул қилинган БМТ Уставида белгиланган, кейинчалик БМТ, ЕХХТ, ШХТ ва бошқа халқаро ташкилотларнинг ҳужжатларида, хусусан, БМТ Уставига мувофиқ давлатлар ўртасидаги дўстона муносабатлар ва ҳамкорликка оид халқаро ҳуқуқ тамойиллари тўғрисидаги Декларацияда (1970 йил) такомиллаштирилган.

Мазкур принципга кўра, ҳар қандай давлат бошқа давлатнинг ҳудудий яхлитлигини ҳурмат қилиши, унинг суверенитети, миллий бирлиги ва ҳудудий яхлитлигини қисман ёки тўлиқ бузишга қаратилган ҳар қандай ҳаракатлардан ўзини тийиши лозим. Бундан ташқари, давлатлар ва халқаро ҳуқуқнинг бошқа субъектлари бирор-бир давлат ҳудудига, унинг бир қисмига ёки ресурсларига куч билан ёки куч ишлатиш таҳдиди билан бевосита ёхуд билвосита тажовуз қилмасликлари шарт. Бунда давлатлар алоҳида давлат ҳудуди ёки унинг бир қисмига зиён етказувчи ҳар қандай ҳаракатлардан тийилишлари ва бузғунчи давлатларни қўллаб-қувватламасликлари лозим.

Ҳудудий яхлитлик принципига мувофиқ, нафақат Ўзбекистон бошқа давлатларни, балки бошқа давлатлар ҳам мамлакатимиз чегаралари дахлсизлигини ҳурмат қилиши лозим.

Ҳозирги таҳликали даврда давлатларнинг ҳудудий яхлитлигини ҳурмат қилиш принципига амал қилиш – ташқи сиёсатда барқарорликни таъминлашнинг муҳим омилидир.

Давлатларнинг ҳудудий яхлитлиги принципи деярли барча давлатлар, шу жумладан, **Германия, Франция** каби давлатлар конституцияларида ўз ифодасини топган.

Мазкур принципнинг Конституцияга киритилиши Ўзбекистоннинг дунёдаги барча бошқа давлатлар ҳудудий яхлитлигини тан олиши ва ҳурмат қилишини, ички ва ташқи сиёсатда яхши кўшничилик, ўзаро ишонч, дўстона алоқаларни ривожлантиришни, сарҳадларимиз осойишталигини, халқимиз хавфсизлигини, тинч-тотув ҳаёт кечириши ва ривожланишимиз барқарорлигининг ҳуқуқий асосини мустаҳкамлайди.

11-савол: Ўзбекистон Республикаси тинчликсевар ташқи сиёсатни амалга оширади, деган янги принципнинг мазмун-моҳияти нимада?

Жавоб: Давлатлар ўртасида доимий дўстликка асосланган муносабатларни ривожлантириш, жаҳон ва минтақа даражасида тинчликни таъминлаш халқаро муносабатларнинг долзарб масаласи ҳисобланади.

Ўзбекистон ўз тараққиёт босқичида очик, ўзаро ҳурмат, тенглик ва манфаатдорлик, яхши қўшничилик принципларига асосланган ташқи сиёсат олиб бормоқда. Масалан, **қардош Қирғизистон билан 30 йиллик чегара муаммоси ечилганлиги туфайли 2 миллиондан зиёд водий аҳолиси ўз яқинлари, қариндош-уруғлари билан эркин борди-келди қиладиган бўлди.**

Айни шу мақсадда янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 18-моддасида **“Ўзбекистон Республикаси давлатлар ва халқаро ташкилотлар билан икки ва кўп томонлама муносабатларни ҳар тарафлама ривожлантиришга қаратилган тинчликсевар ташқи сиёсатни амалга оширади”**, деган норма назарда тутилмоқда.

БМТ Низомида ҳам халқлар бир-бирлари билан муросяу мадора ва тоқатлиликини намоён қилиб, тинчлик шароитида яхши қўшничилик муносабатларини шакллантириб яшашлари лозимлиги мустаҳкамланган.

Тинчликсевар сиёсат деганда, давлатларнинг сиёсий-иқтисодий ва ижтимоий тизимлари ва уларнинг ривожланиш даражасидан қатъи назар, эркинлик, тенглик, адолат ва инсоннинг асосий ҳуқуқларини ҳурмат қилиш, шунингдек, давлатлар ва халқлар ўртасида тинчликни мустаҳкамлаши тушунилади.

Ўзбекистоннинг минтақамизда тинчлик ва барқарорликни мустаҳкамлаш, мамлакатимизнинг халқаро майдондаги салоҳиятини кенгайтириш ва хорижий давлатлар билан кенг қамровли ҳамда ўзаро манфаатли алоқаларини ривожлантириш йўналишлари қонун билан тасдиқланган “Ташқи сиёсий фаолият концепцияси”да белгиланган.

Давлатимиз дунёнинг **131 та** давлати билан дипломатик муносабатлар ўрнатиб, 38 та давлатда 37 та элчихоналар, 17 та шаҳарда бош консулхоналар, БМТ ва бошқа халқаро ташкилотларда доимий ваколатхоналаримиз фаолият юритмоқда.

Бундай норманинг киритилиши аҳолимизнинг бошқа халқлар билан тинч-тотув, дўстона, хавфсиз шароитда яшаши, хорижий мамлакатлар, айниқса, қўшни давлатларга эмин-эркин бориб-келиши, қон-қариндошлик ришталарини мустаҳкамлаши, мамлакат инвестиция муҳитининг яхшиланиши учун кенг имкониятлар яратади.

12-савол: Инсоннинг ҳуқуқ ва эркинликлари ҳар кимга туғилганидан бошлаб тегишли бўлади, деган янги конституциявий норма қандай мазмун ва аҳамиятга эга?

Жавоб: Инсонга туғилганидан бошлаб тегишли бўлган табиий ва ажралмас ҳуқуқлар сирасига инсон ҳаёти, шаъни, кадр-қиммати, озодлиги, тенглиги, эркин бўлиши, хавфсизлиги, дахлсизлиги киради ва бу ҳуқуқлар қонунларда белгиланганлиги ёки белгиланмаганлигидан қатъи назар, инсонга азалий тегишлидир, деб эътироф этилади.

Ўзбекистон Республикасининг Президенти Шавкат Мирзиёев 2022 йилнинг 20 июнь куни Конституциявий комиссия билан учрашувда таъкидлаганидек: **“Инсоннинг кадр-қиммати, асосий ҳуқуқ ва эркинликлари дахлсиз, ажралмасдир, улар ҳар кимга туғилганидан бошлаб тегишли бўлади”**.

Ҳуқуқий демократик давлатда инсоннинг кадр-қиммати, асосий ҳуқуқ ва эркинликларининг дахлсизлиги, ажралмаслигини белгилаш билан бир қаторда, уларни ҳар кимга

туғилганидан бошлаб тегишли эканлигининг тан олиниши муҳим аҳамият касб этади.

Айни шу мақсадда янги таҳрирдаги Конституция-миз лойиҳасининг 19-модда-сида **инсон ҳуқуқ ва эркинликлари ҳар кимга туғилганидан бошлаб тегишли бўлади**, деган муҳим қоида белгиланмоқда.

Ушбу қоида билан инсоннинг асосий, табиий ва ажралмас ҳуқуқларини таъминлаш давлат ва жамиятнинг энг асосий вазифаси сифатида Конституция даражасида мустаҳкамланмоқда. Мазкур ҳуқуқларга яшаш ҳуқуқи, эркинликка бўлган ҳуқуқ, шахсий ва уй-жой дахлсизлиги, бошпана ҳуқуқи, мулк ҳуқуқи, суд ҳимоясига бўлган ҳуқуқ, сўз ва эътиқод эркинлиги ҳуқуқи, эркин ҳаракатланиш, яшаш жойини танлаш, фуқароликка эга бўлиш, меҳнат қилиш ҳуқуқи, билим олиш ҳуқуқи, тиббий ҳуқуқ ва бошқа шу кабилар киради.

Инсоннинг ҳуқуқ ва эркинликлари ҳар кимга туғилганидан бошлаб тегишли бўлиши Ўзбекистон аъзо бўлган инсон ҳуқуқларига оид **80 дан ортиқ** халқаро ҳужжатларда белгиланган. Улар орасида умумэътироф этилган инсон ҳуқуқлари бўйича БМТнинг 7 та асосий шартномаси ва уларга қўшимча протоколлар, ЮНЕСКО, Халқаро меҳнат ташкилотининг халқаро конвенциялари, халқаро гуманитар ҳуқуқ конвенциялари, ЕХҲТнинг “Инсонийлик мезонлари” ҳужжатлари, шунингдек, Ислом ҳамкорлик ташкилоти, МДҲ каби минтақавий ташкилотларнинг ҳужжатлари миллий қонунчиликни янада такомиллаштиришда муҳим аҳамият касб этади.

Инсоннинг ҳуқуқ ва эркинликлари ҳар кимга туғилганидан бошлаб тегишли бўлади деган норма **Испания, Италия, Словения, Чехия** конституцияларида белгиланган.

13-савол: Инсон ҳамда фуқаронинг ҳуқуқ ва эркинликлари халқаро ҳуқуқнинг умумэтироф этилган нормаларига ҳамда Конституцияга мувофиқ эътироф этилиши нимани англатади?

Жавоб: Инсон ҳуқуқ ва эркинликларини Конституция ва қонунларда мустаҳкамлаш, халқаро стандартларга мувофиқлигини таъминлаш **ҳуқуқий демократик давлатнинг устувор вазифаларидан биридир.**

Ҳозирги вақтда Ўзбекистон инсон ҳуқуқлари бўйича **80 дан ортиқ** халқаро ҳужжатларга, жумладан БМТнинг 7 та асосий шартномалари ва 4 та факультатив протокоliga қўшилган бўлиб, уларнинг амалга оширилиши юзасидан БМТнинг Инсон ҳуқуқлари бўйича кенгаши ва шартномавий қўмиталарига мунтазам равишда миллий маърузаларни тақдим этиб келмоқда.

Янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 19-моддасида **“Ўзбекистон Республикасида инсоннинг ҳуқуқ ва эркинликлари халқаро ҳуқуқнинг умумэтироф этилган нормаларига биноан ҳамда ушбу Конституцияга мувофиқ эътироф этилади ва кафолатланади”**, деган инсонпарвар норма мустаҳкамланмоқда.

Конституцияга киритилаётган ушбу норма инсон ҳуқуқ ва эркинликларининг Ўзбекистон Конституцияси ва халқаро ҳужжатларга мувофиқ тан олинишини, хусусан, уларни халқаро ҳужжатларда кўрсатилган умумэтироф этилган нормаларни амалиётда **тўғридан-тўғри қўллаш, миллий қонунчилик ҳужжатларига сингдириш** ва бошқа механизмлар орқали таъминлашни кўзда тутди.

Инсон ҳамда фуқаронинг ҳуқуқ ва эркинликлари халқаро ҳуқуқнинг умумэтироф этилган нормаларига ҳамда Конституцияга мувофиқ эътироф этилиши **деярли**

барча демократик давлатлар конституцияларида белгиланган.

Мазкур норма, **биринчидан**, Ўзбекистон Республикаси қонунчилик ҳужжатларининг инсон ҳуқуқларига оид халқаро ҳужжатларга мувофиқ ишлаб чиқилиши ва қабул қилиниши, давлат органлари ва мансабдор шахсларга қарорлар қабул қилишда халқаро ҳужжатлар талабларига риоя этиши, **иккинчидан**, фуқароларга давлат органлари билан муносабатларда, шу жумладан суд-тергов амалиётида халқаро ҳужжатлардаги нормалардан фойдаланган ҳолда ўз ҳуқуқларини ҳимоя қилиш кафолатларини яратади.

14-савол: Инсоннинг ҳуқуқ ва эркинликларининг бевосита амал қилиши нимани аңлатади?

Жавоб: Инсон ҳуқуқлари ҳар бир инсонга тегишли бўлган, унинг яшаш жойи, миллати, жинси, этник келиб чиқиши, танасининг ранги, дини, тили ва бошқа белгиларидан қатъи назар, ажралмас, ўзаро боғлиқ ҳуқуқлар ва эркинликлардир. Инсон ҳуқуқлари қадр-қиммат, адолат, тенглик, ҳурмат ва мустақиллик каби умумий қадриятларга асосланади. Ушбу қадриятлар конституциялар, қонунлар ва халқаро шартномалар билан ҳимоя қилинади.

**ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ
БЕВОСИТА АМАЛ
ҚИЛАДИ**

Янги тахрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 20-моддасида илк бор **“Инсоннинг ҳуқуқ ва эркинликлари бевосита амал қилади”**, деган тўғридан-тўғри қўлланиладиган муҳим норма мустаҳкамланмоқда.

Инсоннинг асосий ҳуқуқ ва эркинликларининг бевосита амал қилиши деганда, **шахснинг Конституцияга бевосита асосланиб, барча қонуний воситалардан фойдаланган ҳолда уларни ҳимоя қилиш имконияти** тушунилади.

Инсон асосий ҳуқуқ ва эркинликларининг бевосита амал қилиши уларни тўлақонли амалга оширишда муҳим аҳамият касб этади. Мазкур норма, бир томондан, шахснинг ҳуқуқий мақомини мустаҳкамлаш, кенгайтириш ва ривожлантиришни ва иккинчидан, шахснинг ҳуқуқий ҳимояси механизмини такомиллаштиришни таъминлайди.

Инсон ҳуқуқларининг бевосита амал қилиши принципининг умумқабул қилинган таърифи бўлмаса-да, асосан инсон ҳуқуқларининг амал қилиши алоҳида қонун, қоида қабул қилишга ёки махсус орган тузишга боғлиқ бўлмаслигини назарда тутди.

Шундан келиб чиқиб, ушбу принцип конституциявий норма сифатида белгиланиши қуйидаги имкониятларни яратади: **биринчидан**, фуқароларимиз учун ўз ҳуқуқларини бевосита ҳимоя қилиш имкониятини беради; **иккинчидан**, судлар инсон ҳуқуқлари ҳимоясига оид муайян ишларни кўраётганда Конституциядаги инсон ҳуқуқларига оид нормаларни тўғридан-тўғри қўллаш имкониятини яратади; **учинчидан**, барча даражадаги давлат ташкилотлари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ва уларнинг мансабдор шахслари ўз фаолиятида инсон ҳуқуқларига бевосита амал қилиш қондасига риоя қилиши шартлигини яна бир бор эслатиб туради.

Мазкур конституциявий норма ислохотларнинг бош мақсади **“инсон қадри учун”** ғоясини кундалик амалиётимизда бош кадриятга айланттиришга, яъни инсоннинг кадр-қиммати, шаъни ва ғурури бундан буён барча соҳаларда биринчи ўринда туришини таъминлашга хизмат қилади.

15-савол: Инсоннинг ҳуқуқ ва эркинликлари қонунларнинг, давлат органлари ва мансабдор шахслар фаолиятининг моҳияти ва мазмунини белгилаши тўғрисидаги норманинг Конституцияга киритилиши нимани англатади?

Жавоб: Қонунларнинг мазмун-моҳияти ҳамда давлат органлари, мансабдор шахслар фаолиятининг асосий мақсади инсон қадрини таъминлашдан иборатдир.

Дарҳақиқат, инсонни улуғлаш унинг ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш ҳамда унинг бахтли ҳаёти учун зарур шароит яратишдан бошланади.

Янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 20-моддасида **“Инсоннинг ҳуқуқ ва эркинликлари қонунларнинг, давлат органлари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, уларнинг мансабдор шахслари фаолиятининг моҳияти ва мазмунини белгилайди”**, деган норма мустаҳкамланмоқда.

Инсоннинг ҳуқуқ ва эркинликлари қонунлар, давлат органлари ва мансабдор шахслар фаолиятининг мазмунини белгилаши ҳақида конституциявий норманинг аҳамияти қуйидагиларда намоён бўлади:

биринчидан, инсоннинг ҳуқуқ ва эркинликлари бевосита амал қилиши деганда, аввало, инсоннинг ҳуқуқлари қонунчилик ҳужжатларида тўлиқ белгиланиши, шу асосда ҳуқуқни қўлловчи ваколатли органлар ва мансабдор шахслар ўз фаолиятини ташкил этиши ҳамда судлар одил судловни амалга оширишда қонун талабларидан келиб чиққан ҳолда инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиши назарда тутилади;

иккинчидан, инсоннинг ҳар бир конституциявий ҳуқуқ ва

эркинликлари давлат ва фуқаро ўртасидаги ҳуқуқий муносабат мазмунини белгилаб беради. Яъни ушбу нормаларни амалда таъминлаш, муҳофаза этиш давлат органларига мажбурият сифатида юкланади. Шу аснода фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари кенгайиб, уларнинг манфаатлари тўлароқ ифода этилишига эришилади.

Мазкур норма фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини олий даражада кафолатлаб, Конституциянинг **инсонпарвар табиатини** кучайтиради. Шунингдек, давлат органлари ва мансабдор шахсларнинг фақат ва фақат фуқароларнинг манфаатларини кўзлаб фаолият кўрсатишининг **ишончли ҳуқуқий асоси** бўлиб, ҳар бир фуқаро учун муносиб турмуш шароити, малакали тиббий хизмат кўрсатиш, сифатли таълим, ижтимоий ҳимоя тизими, соғлом экологик муҳит яратиб беришга хизмат қилади.

16-савол: Инсон шаъни ва қадр-қиммати дахлсизлиги белгиланишининг аҳамияти нимада?

Жавоб: Инсон шаъни ва қадр-қиммати дахлсизлиги **олий қадрият** бўлиб, ҳуқуқий демократик давлат ва адолатли фуқаролик жамиятида уни амалда таъминлаш муҳим аҳамиятга эга.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев 2022 йилнинг 20 июнь куни Конституциявий комиссия билан учрашувда таъкидлаганидек: **“Инсон қадрини юксалтириш ҳақиқатда давлат ҳокимияти органларининг конституциявий бурчи ва устувор вазифаси бўлмоғи шарт”**.

Шу нуқтаи назардан, янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 26-моддасида инсоннинг шаъни ва қадр-қиммати дахлсиздир, деган инсонпарвар норма мустаҳкамланмоқда.

Инсон шаъни – бу инсоннинг бошқа одамлар олдида ўз аҳамиятини англаши ёки инсоннинг маънавий обрўсидир.

Инсон қадр-қиммати – бу шахснинг ўзини ўзи ҳурмат қилиши, жамият аъзоси сифатида ўз мавқеи ва аҳамиятини англашидир.

Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси (1948 йил), Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пакт (1966 йил), Қийноқларга ҳамда муомала ва жазолашнинг бошқа шафқатсиз, ғайриинсоний ёки қадр-қимматни камситадиган турларига қарши Конвенция (1984 йил) каби халқаро ҳужжатларга асосан инсон шаъни ва қадр-қимматини камситадиган, унинг ор-номуси, шахсий ҳаётига тааллуқли маълумотлар ошкор бўлишига олиб келадиган, ҳаёти ва соғлигини хавф остига қўядиган, унга жисмоний, маънавий ёки рухий азоб-уқубат етказадиган ҳаракатлар қилиш тақиқланиши шахс шаъни ва қадр-қимматини ҳурмат қилишнинг асл моҳиятини ташкил этади.

Давлат органлари, мансабдор шахслар, айниқса, суриштирувчи, терговчи, прокурор, судья ва бошқа ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ходимлари ўз фаолиятида ҳар қандай ҳолатда ҳам инсон шаъни, ор-номуси, ва қадр-қимматига дахл қилмаслиги, камситмаслиги, аксинча, уларга инсоний муносабатда бўлишлари лозим.

Масалан, шахсий тинтув тинтилаётган шахс билан бир жинсдаги суриштирувчи ёки терговчи томонидан мутахассис ҳамда холислар иштирокида ўтказилиши ҳам инсон шаъни ва қадр-қимматини таъминлашга қаратилган махсус қоида ҳисобланиб, уни бузиш тегишли жавобгарликка сабаб бўлади.

Шу нуқтаи назардан, миллий қонунчиликда инсон шаъни ва қадр-қимматига қарши содир этилган ҳуқуқбузарлик учун маъмурий ва жиноий жавобгарлик белгиланган бўлса, фуқаролик қонунчилигида эса уларга етказилган зарарни қоплашга доир махсус нормалар назарда тутилган.

АҚШ, Германия, Франция, Испания каби давлатлар конституцияларида ҳам инсон шаъни ва қадр-қимматининг дахлсизлигини ҳимоя қилувчи алоҳида нормалар ўз ифодасини топган.

Ушбу норманинг Конституциямизга киритилиши инсон қадри юксалаётган Янги Ўзбекистонда ҳар бир инсоннинг шаъни ва қадр-қиммати тўғридан-тўғри Конституция ҳимояси остида эканлигини аниқлаш кучли механизмни шакллантиришга хизмат қилади.

17-савол: “**Инсонга нисбатан давлат органлари томонидан қўлланиладиган ҳуқуқий таъсир чоралари қонунларда назарда тутилган мақсадларга эришиш учун етарли ва мутаносиб бўлиши керак**”, деган конституциявий қонуннинг мазмун-моҳияти нималардан иборат?

Жавоб: Қонунлар кимгадир ортиқча мажбурият ёки харажат юклаши мумкин эмас. Аксинча, қонунлар воситасида жамият ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солинади, инсонлар ҳаёти барқарорлаштирилади ва бир маромда давом этиши таъминланади.

Янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 20-моддасида “**Давлат органлари томонидан инсонга нисбатан қўлланиладиган ҳуқуқий таъсир чоралари мутаносиблик принципига асосланиши ва қонунларда назарда тутилган мақсадларга эришиш учун етарли бўлиши керак**”, деган қатъий норма белгиланмоқда.

Қонунларнинг пировард мақсади ҳам инсон, унинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилишдан иборатдир.

Бирок, қонунчиликда бир инсоннинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш йўлида бошқа инсонга бажариш жуда қийин ёки иложсиз бўлган мажбуриятларни юкловчи нормалар ҳам учраб туради. Масалан, амалиётдаги бир ҳолат: фуқаронинг ипотека кредитидан 3 миллион сўмлик уч ойлик қарзи бор. Амалдаги қонунчиликка кўра, банк қарздорни судга беради. Лекин, бу масалада даъво аризаси 3 миллион сўм, яъни реал қарз бўйича эмас, балки кредитнинг тўланмаган қисмига, дейлик, 250 миллион сўмга нисбатан берилади. Суд аризани кўриб чиқиб, қарздордан 10 миллион сўмдан ортиқ давлат божи ундириш ва шартномани бекор қилиш бўйича қарор қабул қилади. 3 миллион сўмни тўлай олмаган фуқаро 10 миллион сўм давлат божини қандай тўлайди? Кўриш мумкинки, суд қўллаган ҳуқуқий таъсир чора мақсадга эришишга нисбатан мутаносиб эмас.

Шу боис, энг муҳим конституциявий принциплардан бири бўлган мутаносиблик принципи илк бор Конституциямизда ўз ифодасини топмоқда. Мазкур принцип моҳиятан инсон ҳуқуқларининг ҳимоясини кучайтиришга йўналтирилган бўлиб, инсон ҳуқуқлари давлат томонидан чекланишининг асослилигини аниқловчи мезон ҳисобланади.

Мазкур нормага ўхшаш қоидалар қатор ривожланган мамлакатлар конституцияларида, хусусан, **Германия**нинг Асосий қонунида ҳам ўз аксини топган.

Ушбу қоида фуқароларнинг давлат идоралари билан бўлаётган муносабатларида юзага келадиган қатор муаммоларни ҳал этиб, ўз вазифаларини инсон ҳуқуқларига риоя қилган ҳолда амалга ошириш имкониятини кенгайтиради. Мазкур норма қонунлар ва бошқа қонунчилик ҳужжатларида ҳам белгиланган, мансабдор шахслар қарорлари ва фаолиятида қўлланилган ҳуқуқий таъсир чоралари кўзланган қонуний мақсадга эришиш учун мос ва етарли бўлишига хизмат қилади.

18-савол: Янги тахрирдаги Конституция лойиҳасида инсон билан давлат ўртасидаги ўзаро муносабатларда юзага келадиган қонунчиликдаги номувофиқликларни ҳал этиш бўйича қандай тартиб белгиланмоқда?

Жавоб: Ҳуқуқий давлатда барча муносабатлар қонунқоидалар билан тартибга солиниши лозим. Ҳеч бир муносабат ҳуқуқий ечимсиз қолмаслиги шарт. Аммо, ижтимоий муносабатларнинг доираси жуда кенг бўлиб, давлат ва инсон ўртасидаги айрим муносабатларни тартибга солувчи қонунчилик ҳужжатларида ноаниқликлар бўлиши мумкин. Шундай ҳолатларда қонунчиликдаги ноаниқликлар кимнинг фойдасига, қандай тартибда ҳал этилиши ва талқин этилиши муҳим ҳаётий аҳамият касб этади.

Янги тахрирдаги Конституция лойиҳасининг 20-моддасида **“Инсон билан давлат органларининг ўзаро муносабатларида юзага келадиган қонунчиликдаги барча зиддиятлар ва ноаниқликлар инсон фойдасига талқин этилади”**, деган инсонпарвар қоида мустаҳкамланмоқда.

Мазкур қоидага ўхшаш нормалар Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал, Божхона, Солиқ кодекслари, шунингдек “Хусусий мулкни ҳимоя қилиш ва мулкдорлар ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида”ги, “Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида”ги, “Маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисида”ги қонунларда ҳам ўз аксини топган бўлиб, амалиётда қонунчиликдаги номувофиқликлар истемолчилар, солиқ тўловчилар, тадбиркорлик субъектлари, жиноят процесси иштирокчилари фойдасига талқин этилмоқда.

Эндиликда ушбу қонданнинг Конституцияда мустаҳкамланиши унинг қўлланиш доирасини янада кенгайтиради. Яъни нафақат жиноят процесси, солиқ ёки тадбиркорлик соҳасида, балки инсон иштирок этиши мумкин бўлган ҳар қандай ижтимоий-ҳуқуқий муносабатларга татбиқ этиш имконини беради.

Давлат ва инсон ўртасида муносабатларни тартибга солувчи қонунчиликдаги ноаниқликлар турли тушунмовчиликларга, инсон ва фуқароларнинг ортиқча оворагарчилигига олиб келади. Масалан, Солиқ кодексининг ўзида муайян бир масала юзасидан турлича норма белгиланган бўлиши ёки тадбиркорликка оид бир қонунда бошқа норма, иккинчи қонунда бошқача норма белгиланган бўлиши мумкин. Бундай номувофиқлик фуқаро фойдасига талқин қилинмаслигига олиб келиши мумкин. Конституцияга киритилаётган норма эса шундай номувофиқликлар давлат эмас, инсон фойдасига ҳал этилади, деган қатъий нормани аниқ-равшан мустаҳкамламоқда.

Ушбу принципнинг Конституция даражасида мустаҳкамланиши инсон манфаатлари устунлиги асосида **“инсон — жамият — давлат”** тамойилини амалга оширишга хизмат қилади.

19-савол: Янги таҳрирдаги Конституция лойиҳасида инсоннинг ҳуқуқ ва эркинликларини чеклаш асослари бўйича қандай норма белгиланмоқда?

Жавоб: Янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 21-моддасида **“Инсоннинг ҳуқуқ ва эркинликлари фақат қонунга мувофиқ ва фақат конституциявий тузумни, аҳолининг соғлигини, ижтимоий ахлоқни, бошқа шахсларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини**

ҳимоя қилиш, жамоат хавфсизлигини ҳамда жамоат тартибини таъминлаш мақсадида зарур бўлган доирада чекланиши мумкин”, деган норма мустаҳкамланмоқда.

Таъкидлаш керакки, Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пактнинг 12, 19, 21, 22-моддаларида инсоннинг ҳуқуқ ва эркинликларига нисбатан фақат қонунда назарда тутилган давлат хавфсизлигини, жамоат тартибини, аҳоли саломатлиги ва маънавиятини ёки бошқаларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини муҳофаза қилиш учун зарур бўлган чеклашлар қўлланиши мумкинлиги кўрсатилган.

Конституциямизга киритилаётган ўзгартиришга кўра, фуқароларнинг ҳуқуқларини чеклаш фақат қонун билан белгиланган тартиб ва асосда амалга оширилади.

Жамият манфаатларини кўзлаган ҳолда инсон ҳуқуқ ва эркинликларини чеклаш қонунда белгиланган тартиб ва асосларга мувофиқ амалга оширилгандагина қонуний ҳисобланади.

Ҳуқуқларни чеклаш асослари эса, авваламбор, жамоат хавфсизлиги ва тартибини таъминлашга, бошқа шахсларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилишга йўналтирилган. Масалан, “Аҳолининг санитария-эпидемиологик осойишталиги тўғрисида”ги Қонунга асосан 2020 йилда COVID-19 пандемияси туфайли Ўзбекистонда карантин режими эълон қилиниб, аҳолининг ҳаракат эркинлиги қатъий чекланди ва бу чеклов аҳоли саломатлигини сақлаш, пандемиянинг кенг тарқалишига йўл қўймаслик мақсадида амалга оширилган эди.

Ушбу норманинг Конституциямизда акс эттирилиши белгиланган ҳолатларда индивидуал ҳуқуқлар, яъни алоҳида шахсга тегишли ҳуқуқлардан жамоавий ҳуқуқларни таъминлаш устувор эканлигини назарда тутди. Бунда аҳоли саломатлиги, турли хил хавф-хатар ва таҳдидлардан халқимизни ҳимоялаш, барқарор ривожланишни таъминлаш ва фаровонликка эришиш мақсадида бундай чекловлар назарда тутилади.

Мазкур қоида **Франция, Испания, Германия, Словения, Польша** конституцияларида мустаҳкамланган.

Айни шу маънода, киритилаётган норма аҳолининг хавфсизлиги, саломатлиги ва тинчлигини, жамоат тартибини таъминлашга, шунингдек, Конституция ва қонунларга мувофиқ ташкил этилган давлат ҳокимияти ва бошқарув органларини бир меъёрда фаолият юритишини кафолатлашга хизмат қилади.

20-савол: Ўз шахсини эркин камол топтириш ҳуқуқи нима ва у қандай амалга оширилади?

Жавоб: Ўз шахсини ривожлантириш, яъни камол топтириш ҳуқуқи, кенг қамровли иқтисодий, ижтимоий, маданий ва сиёсий жараён бўлиб, шахнинг фаровонлигини доимий равишда оширишни назарда тутди.

Асосий қонунимизда **“инсон – жамият – давлат”** тамойили ҳуқуқий жиҳатдан расмийлаштирилиши натижасида давлат ва жамиятнинг сиёсий-ҳуқуқий қиёфаси ўзгармоқда. Инсоннинг ҳақ-ҳуқуқларини муҳофаза қилиш, унинг бахт-саодатини таъминлаш давлат сиёсатининг асосий мазмуни, барча давлат органлари фаолиятининг энг устувор мақсадига айланмоқда.

Шу боис янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 21-моддасида **“Ҳар бир инсон ўз шахсини эркин камол топтириш ҳуқуқига эга”**, деган норма назарда тутилмоқда.

Демократик ислохотларнинг мезони сифатида **“Давлат инсон учун”** тамойили белгиланиши ушбу жараёнларнинг локомотиви, қолаверса, барча бойликлар, неъматларнинг бош истеъмолчиси инсон эканлигини яна бир бор яққол кўрсатади. Ўз шахсини эркин камол топтириш ҳуқуқи инсон салоҳиятининг янги қирраларини намоён қилиш, барча имкониятларни рўёбга чиқаришнинг бош омили ҳисобланади. Шахсларнинг интеллектуал, жисмоний ва ахлоқий жиҳатдан камол топишига кўмаклашиш эса ҳар бир давлатнинг энг муҳим вазифаларидан биридир.

БМТнинг 1986 йилдаги Ривожланишга бўлган ҳуқуқ тўғрисидаги Декларациясида қайд этилганидек, инсон ривожланиш жараёнининг асосий субъекти ҳисобланади.

Шу билан бирга, шуни ёдда тутиш керакки, мазкур янгилик “ўзбошимчалик”ни назарда тутмайди, чунки Конституция-мизнинг 21-моддаси иккинчи қисмида **инсоннинг ўз ҳуқуқ ва эркинликларини амалга оширишда бошқа шахсларнинг, жамият ҳамда давлатнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларига путур етказмаслиги шартлиги аниқ кўрсатилган.**

Ўз шахсини эркин камол топтириш ҳуқуқи – бу инсоннинг ўз шахсини эркин ривожлантириш, қонунчилик ҳужжатлари билан тақиқланмаган ҳар қандай ҳаракатни амалга ошириш ҳуқуқига эга бўлишидир.

Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясида ҳам айнан **“ҳар бир инсон қаерда бўлишидан қатъи назар, ўзининг ҳуқуқ субъекти сифатида тан олинишига ҳақли”** деган қоида мустаҳкамланганлиги бежиз эмас.

Юридик жиҳатдан шахсни эркин камол топтириш ҳуқуқи унинг ҳуқуқларини қонунчиликда кафолатлаш, сўнгра уларни таъминлаш орқали амалга оширилади. Ўзбекистон қонунчилиги **“инсон, унинг ҳаёти, эркинлиги, шаъни, қадр-қиммати ва бошқа дахлсиз ҳуқуқлари олий қадрият ҳисобланади”** деган олтин қоида билан сингдирилганлиги эркин камол топтириш ҳуқуқини амалга ошириш учун барча имкониятлар мавжудлигини англатади.

Ўз шахсини эркин камол топтириш ҳуқуқи инсоннинг ижод қилишга бўлган ҳуқуқлари асосида таълим олиш, маданий ва ижтимоий неъматлардан баҳраманд бўлиш, ўзига керакли бўлган билим ва илмни олиш ҳуқуқини ҳам англатади. Ўз шахсини эркин камол топтириш ҳуқуқи белгиланиши инсонга ўзини ўзи кашф этишга бўлган эҳтиёжлари амалда таъминланиши учун конституциявий-ҳуқуқий асосларни мустаҳкамлайди.

21-савол: Янги таҳрирдаги Конституция лойиҳасига киритилаётган ҳеч кимга унинг розилигисиз қонунчиликда белгиланмаган мажбурият юклатилиши мумкин эмас, деган норма нимани англатади?

Жавоб: Ҳуқуқий давлат сифатида Ўзбекистонда ҳам ҳар қандай фаолият, ҳуқуқ ва эркинликлар, мажбуриятлар фақат ва фақат қонунчиликка мувофиқ белгиланиши ва амалга оширилиши лозим.

Шу маънода янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 21-моддасида

“Ҳеч кимга унинг розилигисиз қонунчиликда белгиланмаган мажбурият юклатилиши мумкин эмас”, деган норма мустақкамланмоқда.

Конституция ва қонунларга риоя этиш, бошқаларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари, шаъни ва қадр-қимматини ҳурмат қилиш, Ўзбекистон халқининг тарихий, маънавий ва маданий меросини авайлаб асраш, атроф табиий муҳитга эҳтиёткорона муносабатда бўлиш, солиқлар ва маҳаллий йиғимларни тўлаш, Ўзбекистон Республикасини ҳимоя қилиш ва бошқа бурч ҳамда мажбуриятлар жисмоний ва юридик шахсларга юклатилган.

Янги киритилаётган норма жисмоний ва юридик шахслар фақат Конституция ва қонунчилик ҳужжатларида мажбурий этиб белгиланганидан ташқари, бошқа бирор-бир мажбуриятни бажаришга бурчли эмаслигини, шунингдек давлат органлари ва уларнинг мансабдор шахслари ҳам уларга қўшимча мажбуриятларни юклаш ваколатига эга эмаслигини англатади. Бу эса амалиётда айрим ҳолатларда учраб турадиган бирор-бир қонунчилик ҳужжатида назарда тутилмаган мажбуриятни ёки қандайдир вазифани ташкилот раҳбари томонидан ходимга юклаш каби салбий ҳолатларга чек қўяди.

Мухим жиҳати шундаки, кўпинча мансабдор шахслар ёки

рахбарлар ўз бўйсунувидаги шахсларга турли кўринишдаги оғзаки ва ёзма кўрсатмалар, топшириқлар ва вазифаларни юклайди. Ходим эса бундай ҳолатда ноқулай вазиятга тушади, ҳатто ушбу вазифа ва топшириқларни бажариш оқибатида жавобгарликка тортилишига ҳам сабаб бўлади. Айрим ҳолатларда мактаб ўқитувчиларини ҳокимият ёки маҳаллалар фаолиятига кўмаклашиш учун унинг ихтиёрига зид равишда жалб этиш каби амалиёт бунга яққол мисол бўлади.

Шу маънода киритилаётган ушбу норма, энг аввало, раҳбарларни қонунчиликда кўрсатилмаган топшириқларни беришдан тийилишга мажбур қилади, айти пайтда ходимларга ушбу вазифа бирор-бир қонунчилик ҳужжатида кўрсатилмаган, деб ижро этмаслик, уни бекор қилинишини юқори идоралардан талаб қилиш имкониятини беради.

Бу эса амалиётда айрим ҳолатларда учраб турадиган **бирор-бир қонунда кўрсатилмаган мажбуриятни ёки қандайдир вазифани (масалан, жамоат ишларига жалб қилиш, иш вақтидан ташқари ёки дам олиш кунлари ишлаш) ташкилот раҳбари томонидан ходимга юклаш каби салбий ҳолатларга** қатъиян чек қўяди.

Мазкур норма **Германия, Болгария, Сербия, Грузия, Испания** ва бошқа мамлакатлар конституцияларида белгилаб қўйилган.

22-савол: Ўзбекистон Республикаси фуқароси Ўзбекистондан ташқарига мажбурий чиқариб юборилиши ёки бошқа давлатга бериб юборилиши мумкинми?

Жавоб: Ҳар бир давлат ўз фуқароси қаерда бўлишидан қатъи назар, уни ҳимоя қилишга мажбурдир. Шу нуқтаи назардан, ҳеч бир давлат ўз фуқаросини ҳудудидан мажбуран чиқариб юборилишига ёки бошқа давлатга беришга йўл қўймайди.

Айнан шу мақсадда янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 23-моддасида **“Ўзбекистон Республикаси фуқароси Ўзбекистондан ташқарига мажбурий чиқариб юборилиши ёки бошқа давлатга бериб юборилиши**

мумкин эмас”, деган инсонпарвар норма белгиланмоқда.

Фуқаронинг ўз мамлакати ҳудудидан мажбурий чиқариб юборилиши деганда, унинг эрки-хоҳишига зид равишда сиёсий, диний, миллий, мафкуравий, маданий ва бошқа қарашлари ёки фаолиятини ёхуд бошқа важларни асос қилиб яшаб турган мамлакатидан мажбурий чиқариб юборилишини англатади. Бундан ташқари, сургун ёки бадарға каби жазо чораси сифатида ҳам ўз уйини тарк этишга мажбур қилиниши тушунилади.

Шўролар даврида сиёсий тузумга ёқмайдиган ёки ўзгача фикрлайдиган фуқароларни Ватанидан ташқарига сургун қилиш амалиёти бунга ёрқин мисол бўла олади. 1930 йилларда мамлакатимизда 5,5 мингдан зиёд оилалар сиёсий тузумнинг қурбонларига айланиб, “қулоқ” қилинганлиги, зўравонлик билан ўз ватанидан, қариндош-уруғларидан жудо этилганлиги тўғрисида маълумотлар бор.

Инсон ҳуқуқи ва қадр-қимматини оёқ ости қилувчи амалиётлар тарихда бўлганлигини инобатга олиб, давлат ўз фуқароларини жазо ёки сиёсий чора сифатида ўз ҳудудидан мажбуран чиқариб юбориши мумкин эмаслиги **Инсон ҳуқуқлари бўйича Европа конвенциясининг 4-протоли** ҳамда **Инсон ҳуқуқлари бўйича Араб хартиясида** ҳам тўғридан-тўғри кўрсатилган.

Ўз фуқаросини бошқа давлатга бермаслик (*non-extradition*) деганда, халқаро ҳуқуқда давлат ўз фуқаросини содир этган жинояти учун бошқа давлатга ушлаб бермаслиги тушунилади.

Шу билан бирга, халқаро шартномаларга асосан, давлатлар ўз фуқароларини ушлаб беришни рад этиши жиноятчининг жазосиз қолишини англатмайди.

Мазкур янги норма фуқароларимизнинг доимий равишда давлат ҳимоясида эканлигига ишончини мустаҳкамлашга, ўз

юртидан чиқариб юборилиши ёки бошқа давлатга берилиши каби ҳолатларнинг олдини олишга хизмат қилади, давлат ва унинг масъул органларининг ўз фуқаролари тақдирига бефарқ эмаслигини намоён этади.

23-савол: Янги таҳрирдаги Конституция лойиҳасига хорижда яшаётган ватандошлар билан боғлиқ қандай ўзгартиш ва қўшимчалар киритилмоқда?

Жавоб: Бир қатор давлатларда хориждаги ватандошларни ижтимоий-иқтисодий, маданий-гуманитар ва бошқа соҳаларда қўллаб-қувватлаш давлат сиёсатининг асосий йўналишларидан бири сифатида белгиланган.

Ўзбекистон Республикасининг Президенти Шавкат Мирзиёев 2022 йил 20 июндаги Конституциявий комиссия аъзолари билан учрашувда **“Конституциямизга давлат чет элда яшаётган ва ишлаётган фуқароларимиз ҳамда ватандошлар билан мунтазам алоқаларни сақлаб қолиш ва ривожлантириш ҳақида ғамхўрлик қилади, деган қондани киритиш лозим”**, деб давлатнинг янги мажбуриятини белгилашни таклиф этди.

Шундан келиб чиқиб, янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 23-моддасида **“Давлат хорижда яшаётган ватандошлар билан алоқаларни сақлаб қолиш ҳамда ривожлантириш тўғрисида халқаро ҳуқуқ нормаларига мувофиқ ғамхўрлик қилади”**, деган норма белгиланмоқда.

Хорижда яшаётган ватандош деганда Ўзбекистон Республикаси ҳудудида туғилган ёки илгари унинг ҳудудида яшаган, Ўзбекистон Республикасининг фуқаролигига эга бўлмаган, Ўзбекистон Республикаси ҳудудидан ташқарида яшайдиган шахс ва унинг насл-насаб шажараси бўйича тўғри туташган ўзидан кейинги қариндошлари, башарти, агар уларнинг

насл-насаб шажараси бўйича тўғри туташган ўздан олдинги қариндошлари Ўзбекистон Республикаси ҳудудда яшаётган бўлса ҳамда Ўзбекистон Республикасининг фуқаролари бўлса тушунилади.

Дунёдаги барча ўзбеклар ўзаро маданий алоқаларни сақлаб қолиши мақсадида чет элларда тахминан **500 дан ортиқ** ўзбек миллий-маданий марказлари фаолият юритади.

Айрим хорижий мамлакатлар конституциясида ватандошлар билан алоқаларни мустаҳкамлаш тўғрисида норма мавжуд. Хусусан, **Грузия, Сербия, Польша** ва бошқа мамлакатларнинг конституцияларида белгилаб ўтилган.

Ушбу норма чет элларда яшаётган, ишлаётган, таълим олаётган ватандошларимизнинг Ўзбекистон билан доимий алоқада бўлишига, тили, маданияти, урф-одатлари ва анъаналарини сақлаб қолиш ҳамда ривожлантиришга, ўзларининг тарихий Ватани – Ўзбекистоннинг обрўсини янада оширишга ўз ҳиссасини қўшишларига хизмат қилади.

24-савол: Ўзбекистон Республикасида ўлим жазоси тақиқланади, деган қатъий норма ўрнатилишининг моҳияти нимада?

Жавоб: Яшаш ҳуқуқи ҳар бир инсоннинг ажралмас ва табиий ҳуқуқи бўлиб, у мамлакатда ўлим жазосини белгилаш, тайинлаш ва ижро этишни қатъий инкор этади. Ўлим жазоси энг оғир жиноий жазо бўлиб, у қўлланиладиган деярли барча давлатларда ўта оғир, инсон ҳаётига қасд қиладиган жиноятлар учунгина қўзда тутилган.

Айни пайтда, Ўзбекистон Республикасининг Президенти Ш. Мирзиёев 2022 йил 20 июндаги Конституциявий комиссия аъзолари билан учрашувда **Конституциямизга “Ўзбекистонда ўлим жазоси тақиқланади”**, деган яна бир муҳим нормани киритишни таклиф қилди.

Янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 25-моддасида **“Ўзбекистон Республикасида ўлим жазоси тақиқланади”** деган қатъий норма мустаҳкамланмоқда. Шу тариқа, давлатимиз бу ниҳоятда жиддий масалада **ҳеч қачон ортга қайтмаслигини, инсонпарварлик ғояларига содиқ эканлигини бутун дунёга** намоён қилмоқда.

Тарихга назар ташласак, 1994 йилдаги Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодексида 33 турдаги жиноят учун ўлим жазоси белгиланган эди. Ўлим жазоси белгиланган нормалар босқичма-босқич қисқартирилиб, 2008 йил 1 январдан эса ўлим жазоси жинойий жазо сифатида батамом бекор қилинди. Ўзбекистонда ўлим жазосининг бекор қилиниши ва тақиқланиши БМТнинг 1966 йил 16 декабрдаги **Фуқаровий ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пакт** талабларига ҳам тўлиқ мувофиқ келади.

Мамлакатимизда сўнгги йилларда юқори судлар томонидан аввал чиқарилган кўплаб ҳукмлар қайта кўрилиб, оқлов ҳукмлари чиқарилмоқда. Демак, судлар ҳам хатоларга йўл қўйиши мумкинлиги хавфини инкор этиб бўлмайди. Шундай экан, ўлим жазоси тайинланган шахсга суд келгусида оқлов ҳукми чиқарадиган бўлса, ноҳақ айбланган инсон ҳаётини ортга қайтаришнинг ҳеч қандай имкони йўқ!

Ўлим жазосига қайтмаслик юзасидан Ўзбекистоннинг қатъий позицияси Конституцияда мустаҳкамланиши давлатимизда инсон ҳаёти ва кадри юқори даражада муҳофаза этилишини яна бир бор тасдиқлайди.

Бугунги кунда 106 давлатда (Канада, Аргентина, Дания, Франция, Италия, Норвегия, Швеция, Болгария, Польша ва бошқалар) ўлим жазоси барча жиноятлар учун бекор қилинган.

Конституцияга ушбу норманинг киритилиши билан Ўзбекистон инсонпарварлик ғояларига ўз содиқлигини намоён этади, ижтимоий-сиёсий ҳаётимизда ўлим жазосини қайтариш бўйича ҳар қандай ташаббусларга барҳам беради. Пировардида эса ҳар бир инсоннинг, ҳатто у жиноят содир этган бўлса ҳам, яшаш ҳуқуқининг кафолатланишига хизмат қилади.

25-савол: “Миранда қоидаси” тушунчаси ва мазмун-моҳияти нима ҳамда янги таҳрирдаги Конституция лойиҳасига “Миранда қоидаси”га оид қандай янгиликлар киритилмоқда?

Жавоб: Шахсни ушлаб туриш чоғида унга ҳуқуқлари ва ушлаб туриш асосларининг тушунтирилиши (“**Миранда қоидаси**”) халқаро ҳуқуқда умумэътироф этилган норма бўлиб, суриштирув, тергов ва суд жараёнларида қонун бузилишига йўл қўймасликни таъминлашда муҳим аҳамиятга эга.

Шу маънода янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 27-моддасида “**Шахсни ушлаш чоғида унга тушунарли тилда унинг ҳуқуқлари ва ушлаб турилиши асослари тушунтирилиши шарт**”, деган норма белгиланмоқда.

“Миранда қоидаси” ўз тарихига эга. 1966 йилда жиноят содир этган Э. Мирандани ҳибсга олган АҚШ Аризона штати полицияси уни сўроқ қилишдан аввал гумон қилинувчи сифатида ҳуқуқлари тушунтирилмаганлиги туфайли, кейинчалик унинг айбга иқрорлиги тўғрисидаги кўрсатмаси асосида чиқарилган ҳукм АҚШ Олий судида бекор бўлган. “Миранда қоидаси”га (*инглизча: Miranda warning*) биноан шахсни ушлаб туриш чоғида унинг ҳуқуқлари ва ушлаб турилиши асослари тушунтирилиши, айбланувчи айбловнинг моҳияти ва асосларидан хабардор қилиниши, шунингдек, сукут сақлаш ҳуқуқидан фойдаланиши, жиноят ишларида ўзига қарши гувоҳлик беришга мажбур қилинмаслиги, малакали юридик ёрдам таъминланиши талаб этилади.

Кўпчилик фуқароларимиз тергов органлари томонидан кимдир қўлга олинганида, у нима учун ушланганлиги айтилмаслигидан, айтилганида ҳам ушлаш сабаблари ва айбноманинг асл маъносини тушунмаслигидан шикоят

Miranda vs. Arizona

1966

қиладилар. Айрим ҳолларда, ушланган шахс ўз ҳуқуқларини билмаган шароитда тергов органлари томонидан айбига иқрорлик кўрсатмалари беришга мажбурланиши хавфи мавжуд. Айнан процессуал ушлаш вақтида инсон оғир руҳий ҳолатга тушади ва ҳуқуқий ёрдамга айниқса муҳтождир, чунки у бундай мураккаб вазиятда **жиноятда айбдор ёки айбсизлигини исботлаш мажбурияти унга эмас, аксинча, тергов органларига тўлиқ юклатилганлигини** англай олмайди.

Мухими, мазкур қоидага кўра, шахснинг ҳуқуқлари у яхши тушунадиган тилда тушунтирилиши ва бу тил айнан унинг она тили бўлиши шарт бўлмай, шахс одатда мулоқот қиладиган ва яхши тушунадиган тил бўлиши талаб этилади. Шу нуқтаи назардан, ушбу қоида ушланган шахсга унинг ҳуқуқлари реал таъминланишини кафолатлайди ва унга нисбатан тергов органлари томонидан алдов, нотўғри маълумот бериш ва бошқа ҳар қандай қонунга хилоф усуллар қўлланилишининг олдини олади.

“Миранда қоидаси”нинг мазкур талаби **Испания, Греция, Нидерландия, Хорватия, Словения** ва бошқа бир қатор давлатлар конституцияларида мустаҳкамланган.

Ушбу қоиданинг Конституцияга киритилиши шахснинг **асоссиз ушланиши, адвокат иштирокисиз ёки ўзига қарши кўрсатма беришга мажбур қилинишининг олдини олади.** Айниқса, ўз ҳуқуқларини яхши билган ва талаб қиладиган инсонларга нисбатан тергов вақтида зўравонлик ёки қонунга хилоф ҳаракатлар қилиш эҳтимоли янада пасаяди.

26-савол: “Ҳабеас корпус” институти тушунчаси ва мазмун-моҳияти нима ҳамда янги таҳрирдаги Конституция лойиҳасига “Ҳабеас корпус”га оид қандай янгиликлар киритилмоқда?

Жавоб: Инсон ҳуқуқларини суд орқали ҳимоя қилиш бўйича муҳим институтлардан бири **“Ҳабеас корпус акт”** халқаро даражада умумэътироф этилган ҳужжат сифатида **шахс эркинлигини таъминлаш йўлида** ўзига хос янги даврга асос солган.

“Хабеас корпус” (лот. habeas corpus) – “танани судга келтириш”, яъни ушланган ёки хибсга олинган шахсни **адолатли суд муҳокамасига** бўлган ҳуқуқи ҳисобланиб, эҳтиёт чораси сифатида қамоққа олишга санкция

бериш, лавозимдан четлаштириш ва шахсни тиббий муассасага жойлаштириш тарзидаги процессуал мажбурлов чораларнинг асослигига фақат суд томонидан баҳо бериш амалиётининг жорий қилиниши, ўз навбатида, **суднинг мустақиллиги, холислиги ва бегаразлигини** таъминлашни, жиноят процессида **тортишув принципини кучайтиришни** назарда тутди. “Хабеас корпус” институти қўлланишини янада кенгайтириш доирасида почта-телеграф жўнатмаларини хатлаб қўйиш ва эксгумация қилиш каби тергов ҳаракатларини ўтказишга санкция бериш бўйича ваколатлар прокуратурадан судларга ўтказилди.

Қамоқ эҳтиёт чорасининг судлар томонидан қўлланилиши амалиётини келтирадиган бўлсак, **2022 йилда** тергов органларидан судларга келиб тушган жами **24 118 та** илтимосномадан **23 503 таси** қаноатлантирилган, **485 таси** эса рад этилган, яъни 485 нафар шахсга нисбатан асоссиз равишда қамоқ эҳтиёт чораси қўлланилишининг олди олинган.

Ўзбекистон Республикасининг Президенти Шавкат Мирзиёев 2022 йилнинг 20 июнь куни Конституциявий комиссия аъзолари билан учрашувдаги нутқида **“Хабеас корпус” институтини ривожлантириш зарур. ... Бу ҳақдаги муҳим нормани ҳам Асосий қонунимизда акс эттиришимиз зарур. Бундай қоидалар инсон, унинг ҳаёти, ҳуқуқ ва эркинликлари – олий қадрият деган эзгу тамойилга ҳар томонлама мос келади**”, деб таъкидлади.

Шу мақсадда янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 27-моддасида **“Хибсга олишга, қамоққа олишга ва қамоқда сақлашга фақат суднинг қарорига кўра йўл қўйилади.**

Шахс суднинг қарорисиз қирқ саккиз соатдан ортик муддат ушлаб турилиши мумкин эмас”, деган инсонпарвар қоидалар мустаҳкамланмоқда.

Мазкур талаб **Испания, Греция, Нидерландия, Хорватия, Словения** ва бошқа давлатларнинг конституцияларида мустаҳкамланган.

Янги киритилаётган норманинг аҳамияти шундаки, эски тузумдан мерос бўлиб қолган суд ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар фуқароларни жазоловчи ёндашувидан инсон ҳуқуқларини ҳурмат қилувчи ва ҳимояловчи, поймол қилинган ҳуқуқларни тикловчи, рағбатлантирувчи ёндашувига ўзгартиради. Хусусан, жиноят процессида фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилишнинг ҳуқуқий кафолатларини янада кучайтиришга, суд-тергов жараёнларида ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларни ноқонуний ҳаракатлардан тийиб туришга, шахснинг асоссиз ҳибсга олиниши ҳолатларини бартараф этишга, шу орқали инсоннинг озодлигини чеклаш билан боғлиқ бўлган хатоларга йўл қўйилмаслигига ҳамда халқимизнинг судларга бўлган қатъий ишончини оширишга хизмат қилади.

27-савол: Гумон қилинувчи, айбланувчи, судланувчи ва маҳкумнинг ҳуқуқий ҳимоясини кучайтириш борасида янги таҳрирдаги Конституция лойиҳасига қандай янгиликлар киритилмоқда?

Жавоб: Гумон қилинувчи, айбланувчи, судланувчи ва маҳкумнинг ҳуқуқий ҳимоясини таъминлашда айбсизлик презумпцияси муҳим аҳамиятга эга. Шу боис янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 28-моддасида гумон қилинувчи, айбланувчи, судланувчи ва маҳкумнинг ҳуқуқий ҳимоясини кучайтиришга қаратилган қўйидаги кафолат белгиланмоқда: **“айбдорликка оид барча шубҳалар, агар уларни бартараф этиш имкониятлари тугаган бўлса, гумон қилинувчининг, айбланувчининг, судланувчининг ёки маҳкумнинг фойдасига ҳал қилиниши керак”**.

Таъкидлаш лозимки, муайян жиноят иши бўйича суриштирувчи, терговчи тергов ҳаракатлари, суд эса суд тергови орқали далиллар тўплайди.

Айрим ҳолатларда тўпланган далилларни баҳолашда уларга нисбатан шубҳа пайдо бўлиши мумкин. Бунда, шубҳалар айблов томонга ишлатилиши керакми ёки ҳимоя фойдасигами, деган савол юзага келади.

Янги таҳрирдаги Конституция лойиҳасига киритилаётган ушбу инсонпарвар янги норма бундай вазиятда айбдорликка оид барча шубҳалар гумон қилинувчи, айбланувчи, судланувчи ва маҳкумнинг фойдасига ҳал қилинишини қатъий мустаҳкамламоқда.

Шахсни айбли эканлигига оид ҳар қандай шубҳалар, шунингдек айблаш учун етарли бўлмаган маълумотлар асосида шахсни жавобгарликка тортиш мумкин эмас. Терговда шубҳа

остидаги далиллар асосида айб эълон қилинган бўлса ҳам, бундай вазиятда шахсни айбини тасдиқловчи далилларнинг етарли эмаслиги туфайли судда унга нисбатан оқлов ҳукми чиқарилади. Яъни **“исботланмаган айб — исботланган айбсизликка тенг”**, деган қоида амал қилади. Айтиш мумкинки, мамлакатимиз судлари томонидан сўнгги **6 йилда 4 минг 700 нафардан ортиқ фуқаро оқланган.**

Бундай нормалар **Озарбайжон, Чехия, Грузия, Хорватия, Япония, Словакия** ва бошқа давлатлар конституцияларида ўрин олган.

Янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасига киритилаётган мазкур нормалар тўғридан-тўғри амал қилувчи қоидалар бўлиб, тергов ва суд жараёнида фақат ишончли ва қонуний далиллардан фойдаланишни таъминлайди ҳамда натижада фуқароларимизни асоссиз ва қонунга хилоф жиноий таъқибдан ҳимоя қилади, тергов органлари томонидан жиноятда айбланаётган шахсларнинг ҳуқуқлари бузилишининг олдини олади.

28-савол: Жиноят процессида шахснинг “сукут сақлаш ҳуқуқи” белгиланишининг аҳамияти нимада?

Жавоб: Янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасида айбсизлик презумпциясидан келиб чиқадиган яна бир муҳим кафолат, яъни **“Гумон қилинувчи, айбланувчи ёки судланувчи ўзининг айбсизлигини исботлаши**

шарт эмас ва исталган вақтда сукут сақлаш ҳуқуқидан фойдаланиши мумкин”, деган қоида мустаҳкамланмоқда.

Айтиш муҳимки, жиноятни фош этиш ва уни содир этган шахсларни аниқлаш вазифаси каби жиноят бўйича исботлаш мажбурияти ҳам тўлалигича тергов органларига юклатилган. Жумладан, дастлабки терговда шахсга нисбатан айблов суриштирувчи ва терговчи томонидан эълон қилиниб, тергов ҳаракатлари олиб борилади. Айнан шунинг учун ҳам шахсни айбли ёки айбсизлигини исботлаш мажбурияти мазкур шахслар зиммасидадир.

Гумон қилинувчи, айбланувчи, судланувчи ўзининг жиноятда айблилиги ёки айбсизлигини исботлаш жараёнида иштирок этишга мажбур эмас. Агар истаса, шахс ушланган вақтидан то ҳукм чиқарилгунга қадар умуман сукут сақлаши мумкин – бу унинг ҳуқуқи.

Одатда, шахсга нисбатан жиноят иши очилганда у оғир руҳий ҳолатга тушади, ўзини йўқотиб қўяди ва шундай вазиятда **айби бор ёки йўқлигини исботлаш ўзининг эмас, аслида тергов органларининг вазифаси эканлигини англамай ўзига қарши кўрсатмалар бериши** амалиётда учраб туради.

Шунингдек, сукут сақлаш ҳуқуқига бўлган эҳтиёж жиноят процессининг **энг бошланғич нуқтасида – шахс жиноят содир этишда гумонланиб ушланган заҳотиёқ** юзага

келади. Яъни шахснинг эркинлиги чекланиши билан дарҳол унга сукут сақлаш ҳуқуқи тушунтирилиши шарт.

Мазкур ҳуқуқ шахсга ўз адвокати билан кўришмай туриб, иш юзасидан ҳеч бир маълумотни ошкор қилмаслиги орқали айбловдан самарали ҳимояланиш позициясини шакллантириши учун муҳимдир.

Сукут сақлаш ҳуқуқига оид бундай нормалар **Мексика, Миср, Грузия, Сербия, Озарбайжон, Арманистон** ва бошқа давлатлар конституцияларида ўрин олган.

Мазкур кафолатнинг конституциявий даражада мустаҳкамланиши суриштирув ва дастлабки терговда жиноий таъқиб остидаги шахсни мажбуран иқрорлик кўрсатмаларини беришга ундаш ва бошқа бу каби қонунга хилоф ҳаракатларнинг олдини олишга хизмат қилади.

29-савол: Шахс ўзига ва яқин қариндошларига қарши гувоҳлик беришга мажбур эмаслигига оид қоида Конституция даражасида мустаҳкамланишининг аҳамияти нимада?

Жавоб: Шахс ўзига ва яқин қариндошларига қарши гувоҳлик бермаслик ҳуқуқининг кафолатланиши суриштирув, тергов ва суд жараёнларининг холислик ва адолат тамойилларига таяниб амалга оширилишини таъминлайди.

Шу боис янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 28-моддасига **“Ҳеч ким ўзига ва яқин қариндошларига қарши гувоҳлик беришга мажбур эмас”**, деган мазмундаги инсонпарвар ва кадриятларимизга мос норма мустаҳкамланмоқда.

Табиий савол туғилади, нима учун жиноят иши бўйича шахс ўзига ёки яқин қариндошларига қарши гувоҳлик беришга мажбур эмас?

Биринчидан, ушбу қоида шахсга нисбатан ҳар қандай айблов кўриб чиқиляётганда тезкор-қидирув ходими, суриштирувчи, терговчи ёки суд томонидан унга нисбатан босим ўтказишдан ҳимояляйди, *иккинчидан*, ўз айбига мажбуран иқрор бўлишининг олдини олади, *учинчидан*, жиноят процесси иштирокчисидан мажбурий равишда унинг қариндошларига қарши кўрсатув олишни тақиқляйди.

Фуқаровий ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пактда ҳам “ўзига ўзи қарши кўрсатув беришга ёки ўзини айбдор деб тан олишга мажбур қилинмаслик” кафолати белгиланган.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексининг 116-моддасида **шахснинг ўз қариндошларига қарши кўрсатув беришдаги эркинлиги** белгиланган бўлиб, гумон қилинувчининг, айбланувчининг, судланувчининг **яқин қариндошлари гувоҳ ёки жабрланувчи тариқасида фақат ўзларининг розиликлари** билан сўроқ қилинишлари мумкин.

Лекин, афсуски, тергов амалиётида шундай ҳолатлар ҳам учрайдики, айрим тергов ходимлари фуқароларимиз ўзининг бундай ҳуқуқи борлигини билмаслигидан фойдаланиб, **ўз қариндошига нисбатан гувоҳлик бериш эркин эканлиги ва бу каби гувоҳлик беришдан бош тортиш учун жиноий жавобгарлик мавжуд эмаслигини** тўлиқ тушунтирмайдилар. Натижада инсонларнинг мазкур ҳуқуқдан амалда реал фойдаланиши чекланади.

Мазкур талаб қатор давлатлар конституцияларида, масалан, **Испания, Греция, Нидерландия, Хорватия, Словения** ва бошқа мамлакатларда мустаҳкамланган.

Бу қоидаининг Конституцияда белгиланиши жиноий таъқиб остидаги **ҳар қандай шахсга ёки унинг яқин қариндошларига руҳий босим ва турли таҳдидлар ўтказиш, унинг шаъни ва қадр-қимматини камситиш каби бошқа ноқонуний усуллар қўлланишининг олдини олишга** хизмат қилади.

30-савол: Шахнинг ўз айбини тан олиши уни айбдор деб топишга асос бўлмаслигига оид қонданинг мазмун-моҳияти нимадан иборат?

Жавоб: Ҳуқуқий давлатда қонун устуворлиги амалда таъминланиши ҳамда инсон ҳуқуқ ва эркинликлари, унинг қонуний манфаатларини ҳимоя қилувчи одил судлов тизими амал қилиши шарт.

Энг муҳими, шахслар ноқонуний, асоссиз ёки ҳақиқатга тўғри келмайдиган маълумотлардан иборат далиллар асосида айбдор деб топилиши ва жавобгарликка тортилиши мумкин эмас. Жиноий таъқибга олинган шахснинг иқрорлик кўрсатувларигагина асосланиб, уни айбдор деб хулоса чиқариш одил судлов тамойилларига зиддир.

Шу боис янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 28-моддасида **“Агар шахснинг ўз айбини тан олганлиги унга қарши ягона далил бўлса, у айбдор деб топилиши ёки жазога тортилиши мумкин эмас”**, деб белгиловчи норма ўз ифодасини топмоқда.

Суриштирувчи, терговчи, прокурор ва суд жиноят юз берганлигини, унинг содир этилишида ким айбдорлигини, шунингдек у билан боғлиқ барча ҳолатларни аниқлаши шарт. Фақатгина шахснинг ўз айбини бўйнига олиш ҳақидаги кўрсатуви уни жиноий жавобгарликка тортиш учун асос бўлмаслиги лозим. Бунда шахсни айбдор деб топиш ва уни жазога тортиш учун етарли далиллар тўпланган бўлиши керак. Бу каби қоида Япония ва бошқа давлатларнинг конституцияларида мустаҳкамланган.

Жумладан, Жиноят-процессуал кодексининг 112-моддасига кўра, гумон қилинувчининг у содир этган жиноят ҳақидаги кўрсатувлари ва айбланувчининг ўз айбига иқрор бўлиши, бу иқрорлик бошқа ишончли далиллар мажмуи билан тасдиқланган тақдирдагина, уни айблаш учун асос қилиб олиниши мумкин.

Мазкур қоида **Фуқаровий ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пактнинг 14-моддасидаги “ўзига ўзи қарши кўрсатув беришга ёки ўзини айбдор деб тан олишга мажбур қилинмаслик”** кафолатидан ҳам келиб чиқади.

Ушбу қоида содир этилган **жиноят бўйича ҳақиқатни аниқлаш**, шунингдек, **айбсиз инсонлар жавобгарликка тортилишининг олдини олишга**, айни пайтда **жиноят содир этган ҳақиқий айбдор шахс ёки шахсларни аниқлашга** хизмат қилади.

31-савол: Судланганликнинг ҳуқуқий оқибати таъсири билан боғлиқ қандай инсонпарвар қоида белгиланмоқда?

Жавоб: Афсуски, яқин-яқингача мустабид тузумдан қолган иллат фуқароларни ишга олишда эскидан сақланиб қолган амалиёт, яъни қариндошлари судланган, деб ишга қабул қилмаслик ёки юқори лавозимга тайинламаслик ҳолатлари учраб турар эди.

Табий савол туғилади, **жиноят учун бутун бир авлод жавоб бериши адолатданми? Отасининг қилмиши учун нега фарзандлари ёки ака учун ука жавоб бериши керак?**

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш. Мирзиёев 2022 йилнинг 20 июнь куни Конституциявий комиссия аъзолари билан учрашувда **“Бундай адолатсиз “тизим”дан энди бутунлай воз кечамиз. Чунки халқимизга нисбатан собиқ тузум даврида, айниқса, ўтган асрнинг 30-йилларидаги сиёсий қатағонларнинг ўзи етарли эмасми?!”** – деб таъкидлади.

Янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 28-моддасида **“Шахснинг судланганлиги ва бундан келиб чиқадиган ҳуқуқий оқибатлар унинг қариндошлари ҳуқуқларини чеклаш учун асос бўлиши мумкин эмас”**, деган инсонпарвар ва адолатли норма мустаҳкамланмоқда. Унинг моҳияти нимадан иборат, деган савол туғилади.

Судланганлик шахсга суд хукми билан жазо тайинланганидан кейин унга нисбатан муайян оқибатларни келтириб чиқаради. Масалан, судланганлик давлат бошқаруви, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларга ишга кириш ёки уларда те-

гишли лавозимларни эгаллашда, ҳарбий хизматни ўташда, сайланиш ҳуқуқидан фойдаланишда ёхуд муайян фаолият билан шуғулланишда қатор тақиқларни юзага келтиради. Аммо шахснинг судланганлиги билан боғлиқ турли чекловлар унинг ўзи билан чекланиб, бошқа шахсларнинг ҳуқуқларига таъсир қилмаслиги ва **ҳеч бир ҳолатда инсон ўзининг яқинлари йўл қўйган хатолар учун жавоб бермаслиги керак!**

Қолаверса, меҳнат қонунчилигига кўра, шахсларни яқин қариндошлари судланганлиги муносабати билан ишга қабул қилмаслик ҳолати **ишга қабул қилишни ғайриқонуний равишда рад этиш**, деб ҳисобланади.

Афсуски, бир неча йиллар аввал шахсга унинг қариндошлари судланганлиги ҳолати таъсир этишини назарда тутувчи эскича ёндашув оқибатида кўплаб юртдошларимиз азият чеккан. Масалан, одатда, бир оилада ота-она, бир неча ака-ука, опсингил ва фарзандлар бўлса, бу оиланинг биргина аъзоси қилган хатоси 10 нафардан ортиқ инсонларнинг ҳаётига салбий таъсир этарди. Қанчалик уринмасин, меҳнат қилмасин, яқинининг судланганлиги инсоннинг касбий ўсиши, шахс сифатида ривожланиши, жамиятда нуфузли ўринга эга бўлишига тўғридан-тўғри тўсиқ бўлар эди.

Асосий қонунимизга киритилаётган мазкур қоида **судланган шахслар қариндошларининг ҳуқуқларини асоссиз чеклашни тақиқлайди**. Мустабид тузумдан мерос бўлган салбий тажрибадан воз кечиб, ҳар ким фақат ўзи содир этган жинояти учун жавоб беришини амалда таъминлашга хизмат қилади.

32-савол: Жиноят процессида адвокат ёрдамидан фойдаланиш ҳуқуқига оид қандай янги ҳуқуқий кафолатлар киритилмоқда?

Жавоб: Сўнги йилларда давлатимизда фуқароларнинг ҳуқуқ, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш, хусусан, уларнинг **малакали юридик ёрдамга бўлган ҳуқуқини** таъминлашга қаратилган кўплаб ишлар амалга оширилмоқда.

Айни шу мақсадда янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 29-моддасида **“Ҳар бир шахс жиноят процессининг ҳар қандай босқичида, шахс ушланганида эса унинг ҳаракатланиш эркинлиги ҳуқуқи амалда чекланган пайтдан эътиборан ўз танловига кўра адвокат ёрдамидан фойдаланиш ҳуқуқига эга”**, деб белгиланмоқда. Мазкур норма жиноят процессида адвокат ёрдамидан фойдаланиш ҳуқуқини кафолатламоқда.

Адвокат ёрдамидан фойдаланиш учун, энг аввало, профессионал адвокатлар корпусининг мавжудлиги талаб этилади. Бугунги кунда мамлакатимизда 4500 нафардан ортиқ адвокат фаолият юритмоқда. Энг муҳими, жамиятда адвокат хизматига эҳтиёжнинг ва аҳоли ҳуқуқий маданияти даражасининг ортиб бориши кузатилмоқда.

Жиноят процессининг ҳар қандай босқичида адвокат ёрдамидан фойдаланиш деганда, адвокат томонидан **терговга қадар текширув, суриштирув, дастлабки тергов, биринчи инстанция судида, ҳукми ижро этиш, апелляция ва кассация тартибида ишларни кўриб чиқишда жинорий таъқибга олинган шахс, жабрланувчи, гувоҳ ва бошқа шахсларнинг қонуний ҳуқуқ ва манфаатлари ҳимоя қилиниши** тушунилади.

Шахс ушланганида унинг ҳаракатланиш эркинлиги ҳуқуқи амалда чекланган пайтдан эътиборан **ўз танловига кўра адвокат ёрдамидан фойдаланиш ҳуқуқи** таъминланади. Яъни ушбу норма жиноятни содир этишда гумон қилинган шахс жиноят устида ёки бевосита уни содир этганидан кейин қўлга тушса, унга нисбатан **ноқонуний ёки асоссиз айблов қўйилишидан, турли босимлардан ҳимоя қилишга** йўналтирилган.

Шунингдек, **шахс ўз танловига кўра**, яъни адвокат ёрдамидан фойдаланиши ёки бундай ёрдамдан воз кечиши мумкин. Агар шахсда адвокат хизматидан фойдаланиш истаги бўлса-да, бунга моддий имконияти бўлмаса, **давлат ҳисобидан ҳимояланиш ҳуқуқи таъминланиши** кафолатланмоқда.

Амалдаги қонунчилигимизга мувофиқ бугунги кунда бепул юридик ёрдам асосан жиноят-процессуал қонунчилиги доирасида кўрсатилади. Фуқаролик ишлари, меҳнат низолари ва бошқа йўналишларда давлат ҳисобидан юридик ёрдам кўрсатилмайди. Конституцияга мазкур янгиликлар киритилса, фуқароларимиз нафақат жиноят ишлари доирасида, балки фуқаролик, меҳнат ва бошқа соҳаларда ҳам давлат ҳисобидан юридик ёрдам олиши мумкин бўлади.

Ушбу кафолат қатор давлатлар конституцияларида, жумладан, **Испания, Греция, Нидерландия, Хорватия, Словения** ва бошқа мамлакатларда мустаҳкамланган.

Мазкур қоида фуқароларимизнинг ҳуқуқ ва эркинликлари янада ишончли таъминланишига, уларга **нисбатан турли босим ва ноқонуний ҳаракатлар содир этилишининг** ҳамда **асоссиз айбловнинг** олди олинишига хизмат қилади.

33-савол: Ҳуқуқбузарликлардан жабрланганларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш борасида давлат қандай мажбуриятларни ўз зиммасига олмоқда?

Жавоб: Ҳар қандай демократик ҳуқуқий давлатда шахсларни ҳуқуқбузарликлардан ҳимоя қилиш, ундан жабрланганларнинг ҳуқуқларини тиклаш муҳим аҳамиятга эга.

Ҳуқуқбузарлик – шахс, жамият, давлат манфаатларига зарар келтирувчи, ижтимоий хавфли, айбли, ҳуқуққа зид ҳаракат ёки ҳаракатсизлик бўлиб, юридик жавобгарликни келтириб чиқарувчи қилмишдир. Ҳуқуқбузарликнинг фуқаровий, интизомий, маъмурий, жиноий турлари мавжуд бўлиб, уларни содир этганлик учун тегишли жавобгарлик белгиланган. Ҳуқуқбузарликнинг энг хавфли кўриниши бу – жиноятдир. Жабрланувчи деб жисмоний, маънавий ёки мулкӣ зарар етказилганлиги оқибатида ҳуқуқбузарликдан жабрланган шахс тушунилади.

Шу боис янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 29-моддасида **“Давлат жабрланганларга ҳимояланишни ва одил судловдан фойдаланишни таъминлайди, уларга етказилган зарарнинг ўрни қопланиши учун шарт-шароитлар яратади”**, деган янги норма белгиланмоқда. Мазкур норма давлат зиммасига ҳуқуқбузарликлардан жабрланганларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш мажбуриятини юкламоқда.

Шу билан бирга, Конституция лойиҳасида ҳуқуқбузарликлардан жабрланганларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш бўйича давлатга яна қуйидаги мажбуриятлар юклатилмоқда:

биринчидан, жабрланганларга ҳимояланиш учун шарт-шароитларни яратиш, яъни жабрланганларга ҳуқуқӣ, ижтимоӣ, моддий, психологик, тиббий, педагогик ва бошқа турдаги ёрдам ёки ташкилий-ҳуқуқӣ чораларни кўрсатиш. Масалан, одам савдосидан ёки бошқа зўравонликлардан жабрланганларга тиббий ёки психологик ёрдам, мол-мулкидан маҳрум бўлганларга етказилган зарарни қоплаш чоралари кўрилади;

иккинчидан, одил судловдан фойдаланишни таъминлаш учун шарт-шароитлар яратиш, хусусан, шахсларни давлат органлари ҳамда мансабдор шахсларнинг гайриқонуний

қарорлари ҳамда бошқа фуқароларнинг ғайриқонуний хатти-ҳаракатларидан (ҳаракатсизлигидан), шунингдек ҳуқуқ ва эркинликларига тажовузлардан суд ҳимоясида бўлиш ҳуқуқи кафолатланади;

учинчидан, жабрланувчиларга етказилган зарарнинг ўрни қопланиши учун шарт-шароитлар яратиш. Бунда давлат ҳуқуқбузарлик туфайли фуқарога, унинг мол-мулкига етказилган зарарни ҳуқуқбузардан ўз вақтида ва тўлиқ ҳажмда қоплаш бўйича ташкилий-ҳуқуқий чораларни кўради. Масалан, амалдаги қонунларга кўра, фирибгарлик жинояти бўйича зарар қопланмаса, ҳуқуқбузарга нисбатан амнистия ёки афв қўлланилмайди.

Шу каби нормалар **Бразилия, Озарбайжон, Миср, Чехия** каби давлатлар конституцияларида ўрин олган.

Ушбу норма жиноят ёки ҳуқуқбузарлик содир этганларни жазолаш билан бирга, аввало, жабрланувчиларнинг бузилган ҳуқуқлари тикланишини, уларга етказилган моддий ва маънавий зарарлар қопланишини кафолатлайди.

34-савол: Шахсий ва оилавий сирга эга бўлиш ҳуқуқи янги таҳрирдаги Конституция лойиҳасида мустаҳкамланмоқда, бу фуқароларга нима беради?

Жавоб: Шахсий ва оилавий сирларга эга бўлиш инсоннинг муҳим ҳуқуқларидан бўлиб, у давлат томонидан кафолатланиши, Конституция ва қонун ҳужжатлари билан муҳофаза этилиши лозим.

Шу муносабат билан янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 31-моддасида **ҳар бир инсон шахсий ва оилавий сирга эга бўлиш ҳуқуқини** белгиловчи муҳим қоида мустаҳкамланмоқда.

Шахсий сирлар – бу инсон ҳаётидаги воқеалар, фактлар, шароитлар тўғрисидаги ҳар қандай инсоннинг ўзи очиклашни хоҳламаётган маълумотлардир. Қачонки шахс бу маълумотларни ўз хоҳишига кўра очикласа, унинг сир тутилиш мақоми бекор бўлади.

Оилавий сирларнинг шахсий сирлардан фарқи шундаки, у оиланинг бир неча аъзоларига тегишли бўлади. Бунда, сир оиланинг барча аъзолари томонидан эмас, балки бир-икки аъзоси томонидан ҳам махфий деб топилиши мумкин. Оилавий сирларда маълумотлар оиланинг барча аъзоларига ёхуд баъзи бирларига алоқадор ҳам бўлиши мумкин.

Шахсий ёки оилавий сирга нафақат кишини ёки унинг оиласини обрўсизлантирувчи, шарманда қилувчи маълумотлар, балки шахс махфий сақлаб қолишни истаётган бошқа маълумотлар ҳам киради.

Афсуски, кейинги пайтларда ижтимоий тармоқлар орқали шахснинг оилавий ёки шахсий сирини тўғрисидаги маълумотларни, фотосуратлар, ўзаро ёзишмаларни унинг розилигисиз қонунга хилоф равишда йиғиш ёки тарқатиш ҳолатлари кузатилмоқда.

Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясида (1948 йил), **Фуқаровий ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисида халқаро пактда** (1966 йил) ҳеч кимнинг шахсий ва оилавий ҳаётига ўзбошимчалик билан аралashiш, унинг ёзишмаларидаги сирларига ёки унинг номуси, шаънига тажовуз қилиш мумкин эмаслиги кўрсатилган.

Шахсий ва оилавий сирлар Ўзбекистон қонунчилиги билан муҳофаза қилинади. Хусусан, инсоннинг шахсий ёки оилавий сирини ташкил этувчи шахсий ҳаёти тўғрисидаги маълумотларни унинг розилигисиз қонунга хилоф равишда йиғганлик ёки тарқатганлик учун маъмурий ва жиноий жавобгарлик белгиланган.

Ушбу норма билан шахсий ва оилавий сирлар эндиликда конституциявий норма даражасига кўтарилиб, давлат кафолати кучайтирилмоқда.

35-савол: Шахс ўзига доир маълумотларни химоя қилиши бўйича қандай конституциявий нормалар киритилмоқда?

Жавоб: Шахс ўзига доир маълумотларни химоя қилиши унинг шахсий ҳуқуқларидан бири ҳисобланади ва мазкур ҳуқуқ давлат томонидан таъминланиши керак.

Шу муносабат билан янги таҳрирдаги Конституциямиз

лойиҳасининг 31-моддасида **“Хар ким ўз шахсига доир маълумотларнинг химоя қилиниши ҳуқуқига, шунингдек нотўғри маълумотларнинг тузатилишини, ўзи тўғрисида қонунга хилоф йўл билан тўпланган ёки ҳуқуқий асосларга эга бўлмаётган маълумотларнинг йўқ қилинишини талаб қилиш ҳуқуқига эга”**, деган қатъий норма белгиланмоқда.

Шахсга доир маълумотлар сифатида инсоннинг бевосита ўзига тааллуқли бўлган электрон ёки қоғозда қайд этилган маълумот тушунилади. Масалан, шахснинг фамилияси, исми, отасининг исми, туғилган йили ва жойи, касби, фуқаролиги, маълумоти, оилавий аҳволи, иш жойи, яшаш манзили, оила аъзолари, саломатлиги, ижтимоий аҳволи, партиявийлиги, ҳарбий хизматга алоқадорлиги каби маълумотлар улар сирасига киради.

Инсон туғилганидан бошлаб у ҳақидаги маълумотлар унинг ҳаёти давомида бирор-бир жойда **“из”** қолдиради. Жумладан, давлат хизматларидан фойдаланганда, шифохонада, ФХДЁ бўлимларида, боғчада, мактабда, банкларда ва бошқа ташкилотларда, кундалик фойдаланадиган ижтимоий тармоқлардаги саҳифаларда ёки маълумотлар базаларида **шахснинг фото, видео, аудио, ёзма** ёки электрон шаклдаги шахсга доир маълумотлар мавжуд.

Айниқса, рақамлаштириш шароитида шахсга доир маълумотларни ҳимоя қилишга эҳтиёж тобора ортиб бормоқда. Чунки айримлар ўзгаларга тегишли шахсий маълумотлардан фарзли мақсадларда фойдаланиш ҳолатлари ҳам амалиётда кўп учрамоқда.

Давлат шахсга доир маълумотларнинг ҳимоя қилинишини кафолатлайди. Хусусан, давлат шахснинг ўз шахсий ҳаётига аралашувдан ҳимоя қилинишини, шахсга доир маълумотларнинг яхлитлигини ва бут сақланишини, махфийлигига риоя этилишини, қонунга хилоф равишда ишлов берилишининг олди олинишини таъминлаши лозим.

Инсон қадри улуғланаётган Янги Ўзбекистонда шахс билан боғлиқ бўлган маълумотларни ҳимоя қилиш бўйича чинакам янги давр бошланди. Жумладан, 2019 йилда қабул қилинган **“Шахсга доир маълумотлар тўғрисида”ги Қонун** бунинг ёрқин тасдиғидир. Унга кўра, шахсга доир маълумотлардан фойдаланишга рухсат олган шахслар ушбу маълумот эгасининг розилигисиз шахсга доир маълумотларни учинчи шахсларга ошкор этмаслиги ва тарқатмаслиги шарт.

Шу билан бирга, Конституцияга фуқаронинг ўзи тўғрисида қонунга хилоф йўл билан тўпланган ёки ҳуқуқий асосларга эга бўлмаган маълумотларнинг **йўқ қилинишини талаб қилиш ҳуқуқини кафолатловчи** янги қоида киритилмоқда.

Шахсга доир маълумотларга ишлов беришни амалга оширувчи давлат органи, жисмоний ёки юридик шахсдан шахс ўзи тўғрисидаги маълумотлардаги турли хатоликларни бартараф этишни, шунингдек унинг розилигисиз, ноқонуний тарзда йиғилган ҳамда ҳуқуқий асоси бекор бўлган маълумотларнинг йўқ қилинишини талаб қилишга ҳақли. Башарти ташкилот бу талабни таъминламаса, шахс бузилган ҳуқуқларини тиклаш мақсадида судга мурожаат қилишга ҳақлидир.

Мисол учун, ўзига алоқадор бўлмаган мақолада сурати акс этган шахс ушбу мақолани тарқатган жисмоний ёки юридик шахс, шунингдек давлат органидан ўз суратини мақоланинг таркибидан чиқариб ташлашни (йўқ қилишни) талаб қилиши мумкин.

Хорижий мамлакатларда **(Сингапур, Япония)** “**унутилишга бўлган ҳуқуқ**” (*right to be forgotten*) деган ном билан қўлланилувчи ушбу ҳуқуқ шахснинг ўзи ҳақидаги қонунга хилоф йўл билан тўпланган ёки ҳуқуқий асосларга эга бўлмаган маълумотларни **ахборот ресурсларидан, жумладан Интернетдан йўқ қилинишини** талаб қилиш ҳуқуқини англатади.

Мазкур норма Германия, Испания, Словения, Озарбайжон, Арманистон, Қозоғистон конституцияларида ҳам ўз ифодасини топган, шунингдек Европа иттифоқининг Маълумотларни ҳимоя қилиш регламентида (General Data Protection Regulation) ҳам белгилаб қўйилган.

Бундай норманинг киритилиши, инсоннинг шахсий дахлсизлигини таъминлашни Конституция даражасида мустаҳкамлайди, пировардида ҳар бир инсонга унинг ўзигагина тегишли бўлган маълумотларнинг сир сақланиши, унинг розилигисиз берилиши, олиниши ёки тарқатилишининг кафолати бўлиб хизмат қилади.

36-савол: Шахснинг республика бўйлаб эркин ҳаракатланиш ҳуқуқига эгаллиги белгиланиши инсонларнинг ҳаётида қандай ижобий ўзгаришларга сабаб бўлади?

Жавоб: Эркин ҳаракатланиш ҳуқуқи шахснинг мамлакат ҳудудида бир жойдан иккинчи жойга бориш, турар ва яшаш жойини эркин ўзгартириш, мамлакатдан чиқиш ва қайтиш ҳуқуқини қамраб олади.

Мазкур ҳуқуқ инсоннинг эркин ривожланишига хизмат қилади ва у Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси, Фуқаровий ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисида халқаро пакт ва бошқа инсон ҳуқуқлари соҳасидаги халқаро шартномаларда алоҳида эътироф этилган.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш. Мирзиёев 2022 йил 20 июнь куни Конституциявий комиссия аъзолари билан бўлиб ўтган учрашувда **“Фуқароларнинг мамлакат бўйлаб эркин ҳаракатланиш, турар ёки яшаш жойини эркин танлаш ҳуқуқи мамлакатдан тўсиқларсиз чиқиш ва қайтиш ҳуқуқи кафолатланиши лозим”**лигини Конституция даражасида мустаҳкамлашни таъкидлаган эди.

Янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 32-моддасида **“Қонуний асосларда Ўзбекистон Республикаси ҳудудида бўлиб турган ҳар ким мамлакат бўйлаб эркин ҳаракатланиш, турар ва яшаш жойини танлаш ҳуқуқига эга, бундан қонунда белгиланган чекловлар мустасно”**, деган норма белгиланмоқда.

Сир эмаски, мамлакатимизнинг яқин ўтмишида эркин ҳаракатланиш ҳуқуқини асоссиз чекловчи қонун ости ҳужжатлари мавжуд эди. Масалан, баъзида **фуқароларимиз Тошкентга келиш учун йўллардаги назорат постларидан паспортсиз ўта олмас эди, уларнинг билим олиши, даволаниши, ишлаши ёки қариндошларини кўриши учун пойтахтга келиб туришида ҳам қийинчиликлар** мавжуд эди. Фуқароларимизнинг хорижга чиқиши учун эса рухсатнома (стикер) расмийлаштириш талаб этиларди. Бундай тўсиқларнинг аксарияти **Ҳаракатлар стратегияси** доирасида бартараф этилди, хусусан, йўлларда назорат постлари олиб ташланди, **“прописка”**, хорижга чиқиш учун рухсатнома (стикер) расмийлаштириш тартиби бекор қилинди.

Эркин ҳаракатланишга оид янги норма инсон қадрини камситувчи, ҳаракатланиш эркинлигига тўсиқ бўлган чекловларни бартараф этиб, ҳар бир шахснинг мамлакатимиз бўйлаб эркин ҳаракатланишини кафолатлайди, аҳолининг қишлоқ жойларидан шаҳарларга эркин ҳаракатланиши учун шарт-шароитлар яратишга, ҳудудларнинг ижтимоий-иқтисодий ривожига, урбанизация жараёнларининг самарали амалга ошишига ва барқарор ривожланишига муҳим омил бўлади.

Эътиборли жиҳати шуки, мазкур норма нафақат фуқароларимизнинг, балки Ўзбекистонда турган фуқаролиги

бўлмаган шахсларнинг ҳамда хорижий фуқароларнинг ҳам мамлакатимиз ҳудудида эркин ҳаракатланишини кафолатлайди.

Бу эса Ўзбекистон ҳудудида бўлиб турган ҳар ким республиканинг хоҳлаган жойига бориш, саёҳат қилиш, билим олиш, ишлаш, тадбиркорлик қилиши имкониятини беради.

37-савол: Янги таҳрирдаги Конституция лойиҳасига шахснинг турар ва яшаш жойини эркин танлаш ҳуқуқига оид қандай янгилик киритилмоқда?

Жавоб: Турар ва яшаш жойини эркин танлаш ҳуқуқи — шахсга давлат ҳудуди доирасида турар ва яшаш жойини эркин ўзгартириш имконини берувчи шахсий ҳуқуқ бўлиб, инсон шахсининг эркин ривожланиши учун муҳимдир.

Шу боис янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 32-моддасида **“Қонуний асосларда Ўзбекистон Республикаси ҳудудида бўлиб турган ҳар ким мамлакат бўйлаб эркин ҳаракатланиш, турар ва яшаш жойини танлаш ҳуқуқига эга, бундан қонунда белгиланган чекловлар мустасно”**, деган норма белгиланмоқда.

“Турар жой” ва **“яшаш жой”** тушунчалари бири-бирига ўхшаш бўлса-да, улар фаркланади, турар жой — шахснинг вақтинчалик турар жойи бўлса, яшаш жойи эса — шахснинг доимий **яшаш жойи** сифатида тушунилади.

Фуқаролик кодексида фуқаронинг доимий ёки асосан яшаб турган жойи унинг яшаш жойи ҳисобланади. Масалан, фуқаронинг меҳмонхонада, ётоқхонада, қариндошлари ёки яқинларининг уйида яшаб турган манзили унинг **турар жойи**, доимий рўйхатдан ўтиб яшаб турган уйи **яшаш жойи** ҳисобланади.

Фуқаровий ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисида халқаро пактнинг 12-моддасида бирор-бир давлат ҳудудида қонуний

равишда турган ҳар бир инсоннинг ушбу давлат ҳудуди доирасида эркин ҳаракатланиш ва яшаш жойини эркин танлаш ҳуқуқига эга эканлигининг белгиланганлиги инсон ҳуқуқлари нуқтаи назаридан муҳим аҳамият касб этади.

Мамлакатимизда фуқароларнинг турар ва яшаш жойини танлаш ҳуқуқини тўлақонли таъминлаш мақсадида, узок йиллардан буён оғриқли масала бўлиб келган, фуқароларни камситувчи **“прописка”** тизими йўқ қилинди. Бундан ташқари, **2022 – 2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси**да “фуқароларни яшаш жойи бўйича ҳисобга олиш” тизимини янада содалаштириш белгиланди.

Мазкур ҳуқуқларнинг Конституцияда тўғридан-тўғри кўрсатилиши фуқароларимизга Ўзбекистон бўйлаб, хусусан, Ватанимизнинг барча вилоятларида, туманларида, шаҳарларида эмин-эркин ҳаракатланиш, яшаш ва фаолият олиб боришларини таъминлайди ҳамда фуқароларимизни пойтахтга ёки бошқа ҳудудларга бориб бемалол билим олишлари, ишлашлари, тадбиркорлик билан шуғулланишларига хизмат қилади ва бошқа ижтимоий-иқтисодий ҳуқуқларини тўлақонли амалга оширишга кўмаклашади.

38-савол: Янги таҳрирдаги Конституция лойиҳасига Интернет тармоғига оид қандай норма киритилмоқда?

Жавоб: Интернет (*лот. inter – аро ва net – тармоқ*) – бу ахборот алмашиш, сақлаш ва узатиш учун ахборот-коммуникация тармоғи ва ўзаро боғланган бутунжаҳон компьютер тармоқлари тизими бўлиб, ҳозирда ҳаётни Интернетсиз тасаввур этиш қийин.

Интернетдан фойдаланиш учун шарт-шароит яратиш, энг аввало, ахборотни излаш, олиш, алмашиш ва тарқатишни, шу жумладан, сўз эркинлиги ҳуқуқини таъминлашга кўмаклашади.

Шуни инобатга олиб, янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 33-моддасида **“Давлат Интернет жаҳон**

ахборот тармоғидан фойдаланишни таъминлаш учун шарт-шароитлар яратади”, деган норма мустаҳкамланмоқда.

Кундалик ҳаётимизда таълимдан тортиб савдо-сотиққача, давлат органига мурожаат этишдан тортиб коммунал тўловларни тўлашгача бўлган барча жараёнларни Интернетсиз тасаввур қилиб бўлмайди. ИТ йўналишида мутахассислар тайёрлаш кўламининг кенгайтирилаётанлиги давлатнинг иқтисодий ривожига ва тараққиётига кўмаклашади, жамиятнинг очиқлиги ва креативлигини оширади.

Интернет тармоғига киришни таъминлашга оид янги конституциявий норма мамлакатимизда **инсон ҳуқуқларини**, хусусан, сўз эркинлиги ва ахборот олиш ҳуқуқини таъминлаш учун ҳам мустаҳкам ҳуқуқий замин яратади. БМТнинг Инсон ҳуқуқлари кенгаши бир неча бор ўз резолюцияларида

Интернетда инсон ҳуқуқларини амалга ошириш ва ҳимоя қилиш зарурлиги бўйича тавсияларини берган. Хусусан, 2011 йил 3 июндаги йиғилишида ҳам **Интернет инсон ҳуқуқларини амалга оширишга кўмаклашувчи муҳим восита сифатида тан олинган.**

Шу нуқтаи назардан, давлат томонидан Интернет тармоғининг доимий равишда ривожлантирилиши **замонавий дунёда қўйилаётган янгича талаб – инсон ҳуқуқларини нафақат анъанавий шаклда (офлайнда) таъминлаш, балки ушбу ҳуқуқларни виртуал маконда, онлайн шаклда ҳам амалга оширишга** имконият яратади. Масалан, мамлакатимизда фуқароларнинг билим олиш ҳуқуқини фақат ўқув юрти биносига келиб эмас, масофадан амалга оширишга, электрон давлат хизматларини кўрсатишга, мурожаатларни электрон тарзда тақдим этишга ва бошқа шу каби имкониятларга шарт-шароит яратилмоқда.

Янги Ўзбекистонда фуқароларимиз ва ташкилотларни Интернетга бўлган эҳтиёжларини қондириш мақсадида

бир қатор қарорлар қабул қилиниб, ташкилий-ҳуқуқий чоралар кўрилмоқда. Натижада Ўзбекистонда Интернетдан фойдаланувчилар сони 2016 йилда 12,1 млн бўлган бўлса, 2022 йилга келиб деярли уч баробар, яъни 31 млн дан ошди, шунингдек, мамлакатимиз аҳоли яшаш масканлари ҳудудини Интернет тармоғи билан қамрови эса 2016 йилдаги 28% дан, 2022 йилда 98% га етган. Мобиль телефондан фойдаланувчи аҳоли 29,5 млн дан ошди. Одамларимиз банкда ҳисоб рақами очиш, маҳсулот ёки хизматлар учун тўловлар қилиш ва бошқа 400 га яқин давлат хизматларидан уйдан чиқмасдан, телефон орқали фойдаланмоқда.

Бундай норманинг Конституцияга киритилиши рақамли технологиялар асрида Интернетга оид қонунчиликни такомиллаштиришга, аҳолининг, айниқса, олис ва чекка ҳудудларда яшовчиларнинг ҳам Интернет тармоғига уланишига, пировардида ҳар бир шахснинг Интернетдан фойдаланиш ҳуқуқини, жамият ва давлатнинг эса очиклигини таъминлашга хизмат қилади.

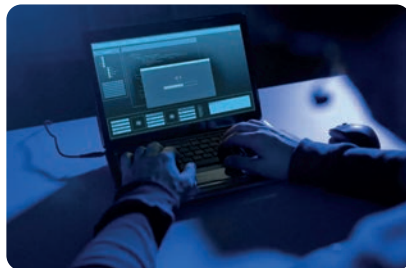

39-савол: Ахборотни излаш, олиш ва тарқатишга бўлган ҳуқуқлар кафолатлигининг аҳамияти нимада?

Жавоб: Янги Ўзбекистонда амалга оширилаётган очиклик сиёсати натижасида фуқароларнинг ахборотга бўлган ҳуқуқлари кенгайиб бормоқда.

Янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасида ҳар кимга ахборотни излаш, олиш, фойдаланиш ва тарқатиш ҳуқуқи кафолатланмоқда. Унинг 33-моддасида ахборот билан боғлиқ қўйидаги нормалар белгиланмоқда:

биринчидан, ахборотни излаш, олиш ва тарқатишга бўлган ҳуқуқни чеклашга фақат қонунга мувофиқ йўл қўйилиши қатъий белгилаб қўйилмоқда. Бунда шахсларнинг

ахборотни излаш, олиш ва тарқатишга бўлган ҳуқуқлари қонун ости ҳужжатлари, жумладан Ҳукумат қарорлари, вазирлик ёки идоранинг, ҳокимликларнинг норматив-ҳуқуқий ҳужжатлари билан, шунингдек, оғзаки ёки ёзма кўрсатмалари билан чекланиши мумкин эмаслиги конституциявий даражада мустаҳкамланмоқда.

Эндиликда шахсларнинг ахборотни излаш, олиш ва тарқатишга бўлган ҳуқуқлари фақат халқ вакиллари фаолият кўрсатадиган Олий Мажлис томонидан ёки референдум йўли билан қабул қилинган **қонунлар билан чекланиши мумкин; иккинчидан,** ахборотни излаш, олиш ва тарқатиш чегарасининг асослари ёки аниқ рўйхати кўрсатилмоқда. Унга кўра, **ахборотни излаш, олиш ва тарқатишга бўлган ҳуқуқни чеклашга фақат қонунга мувофиқ ҳамда фақат конституциявий тузумни, аҳолининг соғлиғини, ижтимоий ахлоқни, бошқа шахсларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш, жамоат хавфсизлигини ҳамда жамоат тартибини таъминлаш, шунингдек давлат сирлари ёки қонун билан қўриқланадиган бошқа сир ошкор этилишининг олдини олиш мақсадида зарур бўлган доирада йўл қўйилади.**

Бошқа шахсларнинг ҳуқуқлари ва обрў-эътиборини ҳурмат қилиш учун ёки давлат хавфсизлигини, жамоат тартибини, аҳолининг соғлиғини ва ахлоқни муҳофаза этиш учун шахснинг айрим ҳуқуқ ва эркинликлари чекланиши мумкинлиги **Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пактда** ҳам белгиланган.

Сўз эркинлиги ва ахборот олиш ҳуқуқи билан боғлиқ чекловлар ва уларни бузганлик учун жавобгарлик қонунчилигимизда ҳам кўзда тутилган. Масалан, Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексда фуқарога маънавий ёки моддий зарар етказиши мумкин бўлган маълумотларни ошкор этганлик, ёлғон ахборот тарқатиш, жамоат тартибига ёки хавфсизлигига таҳдид солувчи ёлғон ахборот тарқатганлик учун жавобгарлик белгиланган.

Мазкур янги конституциявий нормалар нафақат фуқароларимизнинг ахборотни излаш, олиш ва тарқатиш, шу

жумладан Интернет тармоғидан фойдаланган ҳолда излаш, олиш ва тарқатиш ҳуқуқини кафолатлайди, балки мазкур ҳуқуқ суиистеъмол қилинишининг олдини олиш, шахс, жамият ва давлатнинг ҳимояси ва хавфсизлигини таъминлаш учун муҳим аҳамиятга эга.

40-савол: Давлат хизматига киришда тенг ҳуқуқлилик нима ва унинг Конституцияда мустаҳкамланиши фуқароларга нима беради?

Жавоб: Давлат хизматига киришда номзодларга жинси, ирки, миллати, тили, дини, ижтимоий келиб чиқиши, эътиқоди, шахсий ва ижтимоий мавқеидан қатъи назар, ҳуқуқларининг тенглиги кафолатланиши орқали тенг ҳуқуқлилик амалга оширилади. Бир сўз

билан айтганда, бу жараёнда одам ажратмасдан, барчага бир кўз билан қаралади, **“фалончининг ўғли”, “пистончининг жияни”** бўлганлиги учун унга устунлик бериш каби ҳолатларга асло йўл қўйилмайди. Энг асосий мезон – профессионаллик талаби, яъни қанчалик даражада ўз касбини чуқур билишидир.

Давлат хизмати самарадорлигини оширишнинг энг муҳим йўналишларидан бири давлат идораларига ишга қабул қилишнинг очиқ-ошкора тизимини жорий этиш ҳисобланади.

Шу мақсадда янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 37-моддасида **“Ўзбекистон Республикасининг фуқаролари давлат хизматига киришда тенг ҳуқуққа эгадирлар”**, деган қоида белгиланмоқда. Давлат фуқаролик хизматига киришда Ўзбекистон Республикаси фуқароларининг тенг ҳуқуқлилиги принципи 2022 йилда қабул қилинган “Давлат фуқаролик хизмати тўғрисида”ги Қонунда ҳам мустаҳкамланган.

Мамлакатимизда давлат органларида давлат фуқаролик хизматига киришда барча фуқароларнинг тенг имкониятлардан

фойдаланишини ҳамда давлат фуқаролик хизматида профессионал сифатлар ва алоҳида хизматлар асосида кўтарилиб боришни таъминлайдиган номзодларни саралаб олишнинг шаффоф механизмлари амал қилмоқда.

Фуқаровий ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пактнинг 25-моддасида **“ҳар бир фуқаро ҳеч бир камситишсиз ва асосланмаган чеклашларсиз ўз мамлакатида умумий тенглик шартларида давлат хизматиغا кириш”** ҳуқуқига эгаллиги белгиланган.

Ўхшаш нормалар **Италия, Латвия** ва бошқа давлатлар конституцияларида ҳам ўз аксини топган.

Бундай ҳуқуқнинг берилиши фуқароларга давлат хизматиغا киришда ортикча талаблар кўйилишининг, коррупциявий ҳолатлар, маҳаллийчилик, таниш-билишчилик, қариндош-уруғчилик каби иллатларнинг олдини олади. Ўзбекистон фуқароларининг давлат хизматиغا киришда тенг имкониятларга эга бўлиши давлат хизматининг жозибадорлиги ва рақобатдошлиги ошишига хизмат қилади, ўз навбатида, давлат органлари фаолияти самарадорлиги, хизмат кўрсатиш сифати, давлат хизматининг очиқлиги ва профессионаллигини оширади.

41-савол: Янги таҳрирдаги Конституция лойиҳасига меҳнат ҳуқуқи ва уни амалга оширишга оид қандай янгиликлар киритилмоқда?

Жавоб: Фуқароларнинг меҳнат ҳуқуқларини амалга ошириш, уларни иш билан таъминлаш ва ишсизликдан ҳимоялаш, муносиб меҳнат учун муносиб иш ҳақи билан таъминлаш ижтимоий давлатнинг асосий шартларидан биридир.

Шу боис Асосий қонунда ҳар бир шахснинг асосий меҳнат ҳуқуқларини кафолатлаш уларни ижтимоий-иқтисодий жиҳатдан қўллаб-қувватлаш ва ҳимоя қилиш нуқтаи назаридан муҳим аҳамият касб этади.

Жумладан, янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг **42-моддасида** меҳнат ҳуқуқи ва уни амалга оширишга оид қўйидаги нормалар белгиланмоқда:

биринчидан, ҳар ким муносиб меҳнат қилиш ҳуқуқига эга, деган норма мустаҳкамланмоқда. Конституциявий ислохотлар доирасида фуқароларнинг меҳнат қилиш ҳуқуқи янгича қараш билан бойитилиб, “муносиб” сўзи билан тўлдирилмоқда. Эндиликда “муносиб меҳнат” деганда, адолатли иш ҳақи тўланадиган иш жойлари, етарли меҳнат шароитлари ва ишончли ижтимоий ҳимоя кўзда тутилади.

Шунингдек, **ҳар ким хавфсизлик ва гигиена талабларига жавоб берадиган қулай меҳнат шароитларида ишлаш ҳуқуқига эгаллиги** белгиланмоқда. Хавфсизлик ва гигиена талабларига жавоб берадиган қулай меҳнат шароитлари деганда, хавфсизлик стандартлари, санитария нормалари ва қоидалари, гигиена нормативлари талаблари асосида иш жойларини ташкил этиш тушунилади. Бундай шароит ходимларни касб касалликлари, ишлаб чиқаришдаги шикастланишлар ва инсонлар ўлимини ёки соғлиғига зарар етказишнинг олдини олади.

Ушбу масала бўйича 2006 йилда Халқаро меҳнат ташкилоти томонидан Меҳнат хавфсизлиги ва гигиенасига қўмаклашиш асослари тўғрисидаги Конвенция қабул қилинган бўлиб, Ўзбекистон 2021 йилда ушбу хужжатни ратификация қилган;

иккинчидан, меҳнати учун ҳеч қандай камситишларсиз ҳамда меҳнатга ҳақ тўлашнинг белгиланган энг кам миқдоридан кам бўлмаган тарзда адолатли ҳақ олиш ҳуқуқига эга, деган норма назарда тутилмоқда. Шу мақсадда ҳар йили меҳнатга ҳақ тўлашнинг энг кам миқдори ва базавий ҳисоблаш миқдори белгиланади.

Ўхшаш нормалар **Испания, Италия, Португалия, Чехия, Руминия, Хитой, Туркия** каби давлатлар конституцияларида белгиланган.

Меҳнат ҳуқуқига оид ушбу янгиликлар фуқароларимизга ҳаёти ва соғлиғи учун зарар етказмайдиган иш жойларда ишлашга, меҳнатига яраша муносиб иш ҳақи олишга конституциявий кафолат яратади.

42-савол: Янги таҳрирдаги Конституция лойиҳасига меҳнатга ҳақ тўлашнинг энг кам миқдорини белгилашга доир қандай норма киритилмоқда?

Жавоб: Янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасида Ўзбекистон ўзини **ижтимоий давлат** деб эълон қилмоқда. Ижтимоий давлатда эса шахнинг муносиб ҳаёт кечириши учун етадиган иш ҳақи олиши, бандлиги таъминланиши, хавфсиз меҳнат шароитида ишлаши учун шарт-шароитлар яратилиши лозим.

Шу муносабат билан янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг **42-моддасида “Меҳнатга ҳақ тўлашнинг энг кам миқдори инсоннинг муносиб турмуш даражасини таъминлаш зарурати ҳисобга олинган ҳолда белгиланади”**, деган янги норма белгиланмоқда.

Инсоннинг муносиб яшаши деганда, **инсоннинг яшаш харажатларини (озиқ-овқат, кийим-кечак ва бошқ.) қоплаш, шунингдек таълим олиш, соғлиқни сақлаш, дам олиш ва бошқа эҳтиёжларини қондириш имкониятига эга бўлиши** тушунилади.

Меҳнат қилаётган ҳар бир инсон асосий эҳтиёжларини қондириш учун етарли маблағга эга бўлиши керак. Ўз навбатида, давлат шахсга меҳнатига яраша иш ҳақи тўланишининг чораларини кўриши ва кафолатларини таъминлаши, иш берувчи эса ходим олдидаги мажбуриятларини бажариши шарт.

Меҳнатга ҳақ тўлашнинг энг кам миқдори тушунчаси халқаро қабул қилинган бўлиб, бутун дунёда кенг тарқалган ижтимоий адолат принципларидан биридир. Бу меъёр мамлакатимизнинг халқаро ҳужжатлари билан ўз зиммасига олган мажбуриятларида ҳам кўзда тутилган. Масалан,

Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясида ҳар бир ишловчи шахс муносиб яшашини таъминлайдиган адолатли ва қониқарли даромад олиш ҳуқуқига эга эканлиги мустаҳкамланган.

Шунингдек, **Халқаро меҳнат ташкилотининг Ривожланаётган давлатлар хусусиятларини эътиборга олган ҳолда меҳнатга ҳақ тўлашнинг энг кам миқдорини белгилаш тўғрисидаги конвенцияси**да энг кам иш ҳақи даражасини аниқлашда мамлакатдаги иш ҳақининг умумий даражаси, истеъмол нархлари, ижтимоий нафақалар ва бошқа ижтимоий гуруҳларнинг қиёсий турмуш даражасини ҳисобга олган ҳолда белгиланиши лозимлиги кўрсатилган. Иш берувчилар ходимга иш ҳақини белгилашда юқоридаги талабларни инобатга олишлари лозим.

Мазкур янги норманинг Конституцияда белгиланиши фуқароларнинг иш ҳақлари миқдори шунчаки эмас, айнан уларнинг муносиб турмуш кечиришини таъминлашда, пировард натижада аҳоли турмуш даражасини яхшилашда ва мамлакатда ижтимоий адолатни таъминлашда амалий аҳамиятга эга.

43-савол: Конституцияда фуқароларни ишсизликдан ҳимоя қилиш ва камбағалликни қисқартириш борасидаги нормаларнинг белгиланиши фуқаролар учун қандай аҳамиятга эга?

Жавоб: Фуқароларни ишсизликдан ҳимоялаш, янги иш ўринларини яратиш, камбағалликни қисқартириш ҳар қандай давлатнинг асосий вазифаларидан биридир.

Шу боисдан янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 43-моддасида **“Давлат фуқароларнинг бандлигини таъминлаш, уларни ишсизликдан ҳимоя қилиш,**

шунингдек камбағалликни қисқартириш чораларини кўради. Давлат фуқароларнинг касбий тайёргарлиги ҳамда қайта тайёрланишини ташкил этади ҳамда рағбатлантиради”, деган норма белгиланмоқда.

Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегиясида янги иш ўринлари яратиш ва аҳоли даромадларини ошириш орқали 2026 йилгача камбағалликни камида икки бараварга камайтириш белгиланган. Бунинг учун, норасмий ишлаётган **2,5 млн** фуқаронинг бандлигини легаллаштириш, аёллар орасидаги ишсизлик даражасини **2 бараварга** камайтириш, касбга ўқитиш кўламини **2 бараварга** ошириш, яъни **1 млн** нафар ишсиз фуқароларни касб-хунарга ўқитиш, **700 мингдан зиёд** ишсиз хотин-қизларни давлат ҳисобидан касб-хунарга ўқитиш, иш билан банд бўлмаган хотин-қизларни тадбиркорликка жалб қилиш, шунингдек, ҳудудларда хизмат кўрсатиш соҳаларини ривожлантириш орқали кейинги **5 йилда 3,5 млн** янги иш ўринларини яратиш кўзда тутилган.

Ўзбекистонда давлат фуқароларни ишсизликдан ҳимоя қилиш ва камбағалликни қисқартириш чоралари қаторида маҳаллалар кесимида ижтимоий ҳимояга муҳтожлар рўйхати (“Темир дафтар”, “Аёллар дафтари”, “Ёшлар дафтари” ва “Меҳр дафтари”) орқали маҳаллаларда иш юритиш йўлга қўйилган. Фуқароларимизнинг чет элда меҳнат қилиш ҳуқуқларини амалга ошириш борасида ҳам уларни касбий тайёрлаш ва ишга жойлаштиришнинг хавфсиз, тартибли ва қонуний меҳнат миграцияси тизими яратилди. Бугунги кунда Ўзбекистонда **30 дан ортиқ** давлатлардаги **475 дан ортиқ** иш берувчилар билан шартномалар тузилиб, меҳнат мигрантларига ишга жойлаштириш, ўқитиш, суғурта, кредит, микроқарз каби **10 га** яқин хизматлар кўрсатилмоқда.

Бундай нормалар **Италия, Чехия, Финляндия, Польша, Хитой** каби давлатлар конституцияларида ҳам назарда тутилган.

Конституцияга киритилаётган янги норма иш билан таъминланмаган фуқароларни, айниқса, ишсиз аёллар сонини кескин камайтиришга, фуқароларни камбағаллик ҳолатига тушиб қолишининг олдини олишга ёки камбағаллик тоифасига кириб қолган фуқароларни ундан чиқариш бўйича давлат томонидан тегишли чораларини кўрилишига конституциявий кафолат сифатида хизмат қилади.

44-савол: Янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасида болалар меҳнатига оид қандай нормалар белгиланмоқда?

Жавоб: Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш. Мирзиёев 2022 йил 20 июнда Конституциявий комиссия аъзолари билан учрашувда **инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш бўйича амалдаги тизимнинг самарасини ошириш мақсадида Конституциямизда болалар меҳнатига йўл қўймасликка алоҳида эътибор қаратган эди.**

Ўзбекистон Республикаси 2008 йилда Халқаро меҳнат ташкилотининг **Болалар меҳнатининг оғир шаклларини тақиқлаш ва йўқ қилишга доир шошинч чоралар тўғрисидаги Конвенцияни** ратификация қилган.

Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги ва Жиноят кодексларида вояга етмаган шахсларнинг меҳнатидан фойдаланишга йўл қўйилмаслиги тўғрисидаги талабларни бузиш, яъни вояга етмаган шахс меҳнатидан унинг соғлиғига, хавфсизлигига ёки ахлоқ-одобига зиён етказиши мумкин бўлган ишларда фойдаланиш учун маъмурий ва жиноий жавобгарлик чоралари белгиланган.

Янги тахрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг **44-моддасида “Болалар меҳнатининг боланинг соғлиғига, хавфсизлиғига, ахлоқига, ақлий ва жисмоний ривожланишига хавф солувчи, шу жумладан унинг таълим олишига тўсқинлик қилувчи ҳар қандай шакллари тақиқланади”**, деган қатъий норма мустаҳкамланмоқда.

Пахта далаларида ёки бошқа қишлоқ хўжалиғи ишларида, умуман, бошқа соҳаларда ҳам болалар меҳнатидан фойдаланиш, айниқса, уларни жалб қилишнинг олдини олиш ва унга қарши курашиш бўйича тизимли ва қатъий ислохотлар натижасида Ўзбекистонда болаларнинг мажбурий меҳнати тўлиқ барҳам топди. **2 миллионга** яқин болалар мажбурий меҳнатдан озод қилинди.

Эндиликда бу борадаги давлат сиёсатини конституциявий даражада мустаҳкамлашга қаратилган муҳим қадамлар ташланмоқда.

Конституциямизга илк мартаба киритилаётган мазкур норма мамлакатимизда ушбу соҳада эришилган ютуқларни қатъий мустаҳкамлайди ҳамда болалар соғлом ва баркамол бўлиб вояга етишлари учун муҳим ҳуқуқий кафолат бўлиб хизмат қилади.

Айни пайтда, ушбу конституциявий норма болаларнинг соғлиғи, хавфсизлиғи, тўлиқ жисмоний, ақлий ва маънавий ривожланишига таҳдид солмайдиган, таълим олиш жараёнини бузмайдиган тарзда меҳнат қилишларига тўсқинлик қилмайди. Хусусан, амалдаги Меҳнат кодексига мувофиқ меҳнатга тайёрлаш учун умумтаълим мактаблари, ўрта махсус, касб-хунаар ўқув юртларининг ўқувчиларини уларнинг соғлиғи, хавфсизлиғи, тўлиқ жисмоний, ақлий ва маънавий ривожланишига таҳдид солмайдиган, таълим олиш жараёнини бузмайдиган енгил ишни ўқишдан бўш вақтида бажариши учун – улар ўн беш ёшга тўлганидан кейин ота-онасидан бирининг ёки ота-онасининг ўрнини босувчи шахслардан бирининг ёзма розилиғи билан ишга қабул қилишга йўл қўйилади.

45-савол: Янги тахрирдаги Конституциямиз лойиҳасига киритилаётган янги қўшимчага мувофиқ пенсиялар, нафақалар ва бошқа турдаги ижтимоий ёрдамлар миқдорлари қайси мезонлар асосида белгиланади?

Жавоб: Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясининг 25-моддасида **“Ҳар бир инсон ... тиббий хизмат ва зарур ижтимоий хизматга эга бўлишга ҳамда ишсизлик, касаллик, ногиронлик, бевалик, қариллик ёки унга боғлиқ бўлмаган шароитларга кўра тирикчилик учун маблағ бўлмай қолган бошқа ҳолларда таъминланиш ҳуқуқига эга”**, деб белгиланган.

Бу ҳуқуқни таъминлаш – ижтимоий давлатнинг асосий вазифаларидан биридир. Конституциямизда Ўзбекистонни – ижтимоий давлат сифатида белгиланиши ижтимоий таъминот соҳасида давлат сиёсатини янада самарали амалга оширишнинг долзарблигини оширади.

Шундан келиб чиқиб, ижтимоий адолат тамойилига амал қилиш мақсадида янги тахрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 46-моддасида **“Қонунда белгиланган пенсиялар, нафақалар ва бошқа турдаги ижтимоий ёрдамнинг миқдорлари расман белгиланган энг кам истеъмол харажатларидан оз бўлиши мумкин эмас”**, деган норма мустаҳкамланмоқда.

Бу билан, амалдаги Конституциядаги **“тирикчилик учун зарур энг кам миқдор”** сўзлари ўрнига **“энг кам истеъмол харажатларидан оз бўлиши мумкин эмас”** деган сўзлар қўлланилмоқда. Чунки **“тирикчилик учун зарур миқдор”**, деган кўрсаткич **Халқаро озиқ-овқат хавфсизлиги ташкилоти** томонидан белгиланган нормадан паст ҳисобланади. Қолаверса, тирикчилик деганда, фақатгина инсоннинг яшаб қолиши учун қилинадиган

харажатлар тушунилади, “энг кам истеъмол харажатларида” эса нафақат озиқ-овқат, балки кийим-кечак, турли хизматлардан фойдаланиш, таълим олиш, соғлиқни сақлаш ва бошқалар билан таъминланиши тушунилади.

2022 йилда тарихимизда илк бор **пенсия ва ижтимоий нафақалар миқдори минимал истеъмол харажатларидан кам бўлмаган даражага олиб чиқилди**. Мисол учун, 2017 йилда кам таъминланган **500 минг** оила ижтимоий ёрдам олган бўлса, бугунга келиб **2 миллиондан** ортиқ оилаларга кўмак берилмоқда. Ажратилаётган маблағлар эса **7 баробар** кўпайтирилиб, йилига **11 триллион** сўмга етди.

Энг кам истеъмол харажати деганда, инсоннинг асосий эҳтиёжларини қондириш учун бир ой давомида зарур бўладиган товар ва хизматларни сотиб олишга етадиган маблағ миқдори тушунилади. Энг кам истеъмол харажатлари миқдорини ҳисоблаб чиқишда бугунги шароитда аҳолининг реал ўртача ижтимоий харажатларини инобатга олиш лозим.

Пенсия ва бошқа ижтимоий ёрдам турлари миқдорларининг энг кам истеъмол харажатларидан кам бўлмаслиги эса – фуқароларнинг турмуш даражасини яхшилаш, харид қобилиятини сақлаб қолиш, соғлиғи, меҳнат қилиш салоҳиятини сақлаган ҳолда жамиятнинг ҳеч бир аъзосини эътибордан четда қолмаслигини таъминлайди.

46-савол: Янги таҳрирдаги Конституция-миз лойиҳасида аҳолининг ижтимоий жиҳатдан эҳтиёжманд тоифаларини уй-жой билан таъминлаш масаласида қандай норма белгиланмоқда?

Жавоб: Аҳолининг ижтимоий жиҳатдан эҳтиёжманд тоифаларини қўллаб-қувватлаш, уларнинг ҳаётда ўз ўрнини топишларига кўмак кўрсатиш ижтимоий давлатнинг муҳим функцияларидан биридир. Айниқса, мухтож инсонларни ватан ичра ватани бўлган уй-жой билан таъминлаш Янги Ўзбекистон инсонпарвар сиёсатининг ёрқин ифодасидир.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш. Мирзиёев 2022 йил 20 июндаги Конституциявий комиссия аъзолари билан учрашувда “Конституциямизда фуқароларимизнинг уй-жойга бўлган ҳуқуқларини химоя қилиш, муҳтож тоифаларни уй-жой билан таъминлаш бўйича давлатнинг мажбуриятларини мустаҳкамлаш зарур”, деб таъкидлаган эди.

Шу боис янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 47-моддасида **“Аҳолининг ижтимоий жиҳатдан эҳтиёжманд тоифаларини уй-жой билан таъминлаш тартиби қонунда белгиланади”**, деган янги инсонпарвар норма мустаҳкамланмоқда.

2022 йил 28 октябрда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг Меҳнат кодексига мувофиқ, аҳолининг ижтимоий эҳтиёжманд тоифаларига ногиронлиги бўлган болалари бор ёлғиз ота-она, кўп болали оилалардаги ота-оналар, “меҳрибонлик” уйларининг битирувчилари, ногиронлиги бўлган шахслар, пенсияолди ёшидаги шахслар, жазони ижро этиш муассасаларидан озод қилинган шахслар, одам савдосидан жабрланганлар ва ҳоказолар киради.

Охирги йилларда амалга оширилган ислохотлар натижасида мамлакатимизда “меҳрибонлик” уйларининг битирувчиларини, ногиронлиги бўлган шахсларни, кам таъминланган оилаларни, айниқса, алоҳида ёрдамга муҳтож хотин-қизларни уй-жой билан таъминлаш, уларга субсидиялар бериш, уйларнинг дастлабки бадалларини тўлаб бериш, имтиёзли ва узоқ муддатли ипотека кредитлар бериш каби инсонпарвар сиёсат амалга оширилмоқда.

Хусусан, уй-жой шароитларини яхшилашга муҳтож бўлганларга ипотека кредити бўйича дастлабки бадал ва (ёки) фоизларнинг бир қисмини қоплаш учун Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджети маблағлари ҳисобига субсидиялар тўланиши белгиланди. Янги тартиб доирасида 2020 – 2022 йилларда жами **27 800 нафар** фуқарога бошланғич бадал бир қисмини

қоплаш учун **795,6 млрд сўм** ва **38 811 нафар** фуқарога **429,4 млрд сўм** фоиз тўловлари бир қисмини қоплаш учун субсидия ажратилган.

Охириги олти йилда мамлакатимиз бўйича қарийб **300 мингта** ёки аввалги йилларга нисбатан **10 баробар** кўп уй-жойлар қурилди. Ўтган йили мамлакатимизда **50 минг** оила учун янги квартиралар олишга шароит яратилган. Бу йил **90 минг** оилани уй-жойли қилинади. Яқин 2-3 йилда бу рақамни **200 мингта** етказиш мақсад қилинган.

Яна бир мисол, уй-жой шароитларини яхшилашга муҳтож бўлган хотин-қизлар ижара ҳуқуқи асосида ижтимоий уй-жойларга жойлаштирилмоқда. Жумладан, уй-жой фондида ижара ҳуқуқи асосида истиқомат қилаётган эҳтиёжманд хотин-қизларга улар томонидан тўланадиган ойлик ижара тўловининг **50 фоизи** “Аёллар дафтари” жамғармаси ҳамда давлат маблағлари ҳисобидан қоплаб берилмоқда.

Бундай норма **Швейцария, Финляндия, Португалия, Польша** каби давлатларнинг ҳам конституцияларига киритилган.

Ушбу норманинг белгиланиши ҳар бир фуқаро, айниқса, ёш оилаларнинг ўз хонадонига эга бўлиши унинг меҳнат самарадорлигига, ўқиш имкониятларига, самарали дам олишига ижобий таъсир кўрсатиб, шахснинг ижтимоий барқарорлиги ва ҳаётдан розилик даражасини оширади.

47-савол: Уй-жойга нисбатан мулк ҳуқуқини ҳимоя қилиш бўйича конституциявий кафолатлар кучайтирилишининг аҳамияти нимада?

Жавоб: Ҳуқуқий давлатнинг энг муҳим вазифаларидан бири мулк ҳуқуқи дахлсизлигини таъминлаш ҳамда мулкдор ҳуқуқларини амалга ошириш ва ҳимоя қилиш учун зарур иқтисодий-ҳуқуқий шарт-шароитлар яратишдан иборатдир.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш. Мирзиёев 2022 йил 20 июнда Конституциявий комиссия аъзолари билан ўтказилган учрашувда **“...уй-жой бўйича конституциявий кафолатни**

белгилаб кўйиш лозим. Яъни суднинг қарорисиз ҳеч ким уй-жойидан маҳрум қилинмаслиги керак. Иморат бузилишга тушадиган бўлса, бунинг учун бузишдан олдин унинг қийматига мос равишда компенсация тўла-ниши шарт”, деб алоҳида таъкидлаган эди.

Шу муносабат билан янги тахрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 47-моддасида қўйидаги нормалар акс этмоқда: **“Ҳар ким уй-жойли бўлиш ҳуқуқига эга. Ҳеч ким суднинг қарорисиз ва қонунга зид тарзда уй-жойидан маҳрум этилиши мумкин эмас. Уй-жойидан маҳрум этилган мулкдорга уй-жойнинг қиймати ҳамда у кўрган зарарларнинг ўрни қонунда назарда тутилган ҳолларда ва тартибда олдиндан ҳамда тенг қийматда қопланиши таъминланади”**.

Мазкур модда билан уй-жой мулкдорларига нисбатан **икки турдаги муҳим конституциявий кафолат** белгиланмоқда: **суд кафолати** ва **уй-жой учун компенсация олиш кафолати**.

Суд кафолати уй-жойга нисбатан мулк ҳуқуқи суд қарорисиз маҳрум этилишига йўл қўйилмаслигини англатади. Бу кафолат уй-жойга нисбатан мулк ҳуқуқи мулкдорнинг эрки-хоҳишидан қатъи назар, мажбурий тарзда бекор бўлаётганда қўлланилиши назарда тутилган. Бунда суд томонидан мулк ҳуқуқини бекор бўлишига сабаб бўлувчи ҳолатлар амалдаги қонун ҳужжатлари асосида объектив тарзда кўриб чиқилади. Мазкур тартиб мулкдор **ҳар қандай ҳолатда ҳам асоссиз равишда уй-жойидан маҳрум этилмаслигини** кафолатлайди.

Иккинчи кафолат мулкдорнинг иқтисодий манфаатлари ҳимоясига йўналтирилганлиги билан эътиборга молик. Мазкур норма қонунда белгиланган ҳолларда ва тартибда уй-жойидан маҳрум этилган мулкдорнинг шу уй-жой ва етказилган зарар учун тенг қийматда компенсация олишини кафолатлайди. Тенг

қийматда компенсация олиш нима дегани? Фуқаролик кодекси 206-моддасига мувофиқ, мулкдорга олиб қўйилган мол-мулкка тенг қимматли мол-мулк мулк ҳуқуқи асосида берилиши ва унинг кўрган бошқа зарарлари тўланиши ёки мулк ҳуқуқи бекор қилиниши билан етказилган зарар тўла ҳажмда қопланиши белгиланган.

Мазкур норманинг киритилиши уй-жой мулкдори ҳуқуқларини кафолатли таъминлашга, уй-жойларни ноқонуний олиб қўйилиши билан боғлиқ низоли ҳолатларнинг олдини олишга, суд ҳимоясини кенгайтиришга хизмат қилади.

48-савол: Конституцияда соғлиқни сақлаш ҳамда тиббий ёрдам кўрсатиш билан боғлиқ қандай ўзгаришлар назарда тутилмоқда?

Жавоб: Саломатлик инсоннинг бирламчи эҳтиёжи ва истагидир. Фақатгина соғлом халқ, баркамол миллат буюк ишларга қодир бўлади.

Шу боис янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасида аҳоли саломатлигини асраш билан боғлиқ нормалар 4 баробар кўпайтирилди. Хусусан, 48-моддада

“Ҳар ким соғлиғини сақлаш ва малакали тиббий хизматдан фойдаланиш ҳуқуқига эга. Ўзбекистон Республикаси фуқаролари тиббий ёрдамнинг кафолатланган ҳажмини қонунда белгиланган тартибда давлат ҳисобидан олишга ҳақли”, деган мазмундаги ҳаётий норма мустаҳкамланмоқда. Ушбу нормага кўра:

биринчидан, илк маротаба фуқароларнинг соғлиғини сақлаш ҳуқуқи Конституция даражасида белгиланмоқда. Фуқароларнинг соғлиғини сақлаш ҳуқуқини таъминлаш мақсадида бирламчи ва ихтисослашган тиббий хизматни аҳолига яқинлаштириш, мамлакатимизда соғлом турмуш тарзини тарғиб

қилиш, профилактик чораларни кучайтириш, тиббий суғуртани босқичма-босқич жорий қилиш, хусусий соғлиқни сақлаш тизимини кенгайтириш, тиббий хизматни рақамлаштириш каби тизимли чора-тадбирлар амалга оширилмоқда.

2023 йилнинг ҳозирги даврига қадар тиббиёт соҳасига бюджетдан **29 триллион** сўм йўналтирилди, бу маблағ 2016 йилга нисбатан **5 баробар кўпдир**. Ўтган беш йилда шифохоналар ва тез тиббий ёрдам пунктларини дори-дармон, тиббиёт буюмлари билан таъминлаш учун маблағлар **12 баробар** кўпайтирилди.

Хусусан, қишлоқлардаги 801 та оилавий поликлиника замонавий ташхис аппаратлари билан таъминланди. Бу орқали қишлоқ ва маҳаллаларда 8 турдаги янги тиббий хизматлар йўлга қўйилди. 23 та ихтисослашган тиббиёт марказларининг барча ҳудудларда филиаллари фаолият кўрсатиб келмоқда. Жорий йилда **“Кафолатланган хизматлар пакети”** қайта кўриб чиқилиб, **20 турдаги** касалликлар бўйича **диагностика, даволаш ва профилактика хизматлари ҳажми** тўлиқ қамраб олинади. Кўп учрайдиган **20 турдаги** касалликлар бўйича бирламчи бўғиндаги **бепул тиббий таҳлил** турлари – **15** тадан **25 тагача**, текширувлар – **10** тадан **20 тагача**, дорилар – **64** тадан **90 тага** оширилади.

Буларнинг барчаси юртимизда истиқомат қилаётган фуқароларнинг соғлиғини сақлашга қаратилган амалий чоралардир.

Иккинчидан, фуқароларга тиббий ёрдамнинг кафолатланган ҳажмини қонунда белгиланган тартибда давлат ҳисобидан кўрсатилиши аҳоли саломатлиги учун муҳим ижтимоий кўмак ҳисобланади. Ҳозирда аҳоли учун тиббий ёрдамнинг кафолатланган бепул ҳажми доирасига шошилиш тиббий ёрдам, бир қатор юқумли касалликлар бўйича бирламчи тиббий-санитария ёрдами, ижтимоий аҳамиятга эга касалликлар ва хавfli касалликлар бўйича ихтисослаштирилган тиббий ёрдам кўрсатиш киради. Давлат ҳисобидан кафолатланган тиббий хизматни ривожлантириш мақсадида **2021 йилдан бошлаб, бирламчи бўғинда аҳолини 66 турдаги, 2022 йилда 120 турдаги дори воситаси ва тиббий буюмлар билан бепул**

таъминлаш йўлга қўйилди. Ихтисослашган марказларда бепул даволанадиган касалликлар рўйхати шакллантирилиб, тиббий ёрдам учун йўлланма электрон навбат асосида берилмоқда. Энг муҳими, бу тизимга асосан, маблағлар шифохонага эмас, балки аниқ беморга ажратилмоқда.

Бундай норма **Италия, Болгария, Чехия, Латвия, Литва** каби давлатлар конституцияларига ҳам киритилган.

Соғлиғини сақлаш ва кафолатланган тиббий ёрдамга оид норманинг белгиланиши аҳоли соғлиғини ишончли муҳофаза этиш ҳамда аҳоли, оналар ва болалар ўлими, юқумли касалликлар таҳдидини бартараф этишда муҳим роль ўйнайди.

49-савол: Соғлом турмуш тарзини шакллантириш бўйича давлатнинг асосий вазифалари сифатида нималар белгиланмоқда?

Жавоб: Аҳоли ўртасида соғлом турмуш тарзини шакллантириш, ҳар бир фуқаронинг соғлиғини асраб-авайлаш, оналар ва болалар саломатлигини муҳофаза қилиш ижтимоий давлатнинг устувор вазифаларидан биридир.

Айни шу мақсадда янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 48-моддасида **“Давлат жисмоний тарбия ва спортни ривожлантириш, аҳоли ўртасида соғлом турмуш тарзини шакллантириш учун шарт-шароитлар яратади”**, деган муҳим норма мустаҳкамланмоқда.

Жаҳон Соғлиқни сақлаш ташкилоти маълумотиغا кўра, саломатликнинг 50 фоизи турмуш тарзига боғлиқ, қолган таъсир омиллари – атроф-муҳит, генетика, соғлиқни сақлаш хизматлари ҳисобланади.

Соғлом турмуш тарзи деганда, **жисмоний саломатлик ва узоқ умр кўришни таъминлайдиган одамларнинг хатти-ҳаракатлари** тушунилади. Бу эса меҳнатни дам олиш ва

спорт билан уйғунлаштиришни, тўғри овқатланишни, зарарли одатлардан (чекиш ва спиртли ичимликлар) воз кечишни талаб этади.

Шу боис 2019 – 2025 йилларда Ўзбекистон Республикасининг соғлиқни сақлаш тизимини ривожлантириш Концепциясида ҳам жамиятда соғлом турмуш тарзи ва тўғри овқатланишни кенг тарғиб қилиш, фуқароларда ўз саломатлиги ва атрофдагилар соғлиги учун жавобгарлик ҳиссини шакллантириш, шунингдек уларнинг маданияти ва тиббий саводхонлигини ошириш бўйича муҳим вазифалар белгиланган.

Конституциямизга киритилаётган мазкур қўшимчага кўра:

биринчидан, эндиликда давлат жисмоний тарбия ва спортни ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратади.

Жумладан, Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегиясида чекка ҳудудлар ва қишлоқларда соғломлаштириш ишларини янада ривожлантириш, ёшларни, ташкилотлар ходимларини, аёлларни, ногиронлиги бўлган шахсларни спорт тадбирларига жалб қилиш, спорт объектлари инфратузилмасини яхшилаш белгиланган. Ушбу йўналишда давлат томонидан 22 сентябрь “Халқаро автомобилсиз куни” деб эълон қилинган. Аёлларни спортга жалб қилиш мақсадида “Баҳор маликалари” спорт мусобақалари, 50 ёшгача бўлган уй бекалари ҳамда 10 ёшгача бўлган қизлар ўртасида “Гимнастрада” спорт фестивалини ўтказиш ҳамда спортга кенг тарғиб қилиш чоралари амалга оширилмоқда;

иккинчидан, давлат аҳоли ўртасида соғлом турмуш тарзини шакллантириш учун шарт-шароитлар яратади.

Шу мақсадда, 2020 – 2025 йилларда аҳолида соғлом овқатланиш одатини шакллантириш бўйича чора-тадбирлар Дастури амалга оширилмоқда. “Соғлом турмуш тарзи” платформаси ишлаб чиқилган, ҳар бир ҳудудда пул мукофоти билан рағбатлантирилган “Соғлом турмуш тарзи ривожланган маҳалла” танловлари ташкил этилмоқда. Эндиликда бу каби тадбирларни амалга ошириш давлатга конституциявий вазифа сифатида белгиланмоқда.

Мазкур норманинг киритилиши жамиятимизда соғлом турмуш тарзини ҳаётий заруратга айлантиришга, кенг

аҳолимизни, айниқса, ёшларни жисмоний тарбия ва оммавий спорт билан шуғулланишга кенг жалб этиш ҳамда ўсиб келаётган авлодни уйғун равишда маънавий ва жисмоний камол топтиришга хизмат қилади.

50-савол: Фуқароларнинг қулай атроф-муҳитга бўлган ҳуқуқини амалга ошириш бўйича қандай янги қоидалар киритилмоқда?

Жавоб: Атроф-муҳит инсон саломатлиги ва ҳаётига бевосита таъсир қилувчи муҳим омилдир. БМТ маълумотларига кўра, инсон саломатлигининг 20 – 40 фоизи атроф-муҳит сифати ва ҳолатига узвий боғлиқ. Қулай атроф-муҳит табиий захиралар қисқараётган, глобал иқлим ўзгариши, экология ва табиат билан боғлиқ муаммолар инсоният келажагига таҳдид солаётган ҳозирги даврда тобора долзарб аҳамият касб этмоқда.

Қулай атроф-муҳит деганда, **инсонга муносиб ва фаровон ҳаёт кечиришга имкон берадиган, инсоннинг жисмоний мавжудлигини таъминлайдиган, унга интеллектуал, ахлоқий, ижтимоий ва маънавий ривожланиш имкониятларини берадиган муҳит** тушунилади.

Шахснинг қулай атроф-муҳитга бўлган ҳуқуқи инсоннинг асосий фундаментал ҳуқуқларидан бўлиб, инсоннинг барча асосий ҳуқуқларини, шу жумладан яшаш ҳуқуқини амалга ошириш учун жуда муҳимдир.

Шу муносабат билан янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг **49-моддасида:**

биринчидан, ҳар ким қулай атроф-муҳитга, унинг ҳолати тўғрисидаги ишончли ахборотга эга бўлиш ҳуқуқига эга, деган қоида мустаҳкамланмоқда;

иккинчидан, давлат Оролбўйи минтақасининг экологик тизимини муҳофаза қилиш ҳамда тиклаш, минтақани ижтимоий ва иқтисодий жиҳатдан ривожлантириш юзасидан чоралар кўради, деган ҳаётий заруратга мос норма белгиланмоқда.

Афсуски, Оролбўйи минтақасида юзага келган глобал экологик муаммо **50 млн.** нафарга яқин минтақа аҳолисининг ҳаёт тарзига салбий таъсир кўрсатмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш. Мирзиёев 2018 йилда БМТ Бош Ассамблеясининг 72-сессиясида илк маротаба **“Бугунги куннинг энг ўтқир экологик муаммоларидан бири – Орол ҳалокатига яна бир бор эътиборингизни қаратмоқчиман. Мана, менинг қўлимда – Орол фожиаси акс эттирилган харита. Ўйлайманки, бунга ортиқча изоҳга ҳожат йўқ”**, деб таъкидлаган эди. Шу боис, Ўзбекистонда Орол муаммоси оқибатларини бартараф қилишга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Хусусан, **Орол денгизи тубининг 2,5 млн. гектарида янги “яшил макон”** яратилмоқда. Шунингдек, Орол ва Оролбўйидаги мураккаб экологик вазият, аҳоли генофондини муҳофаза қилиш, саломатлигини яхшилаш ҳамда ушбу ҳудудда барқарор ривожланишни таъминлашга қаратилган кенг кўламли лойиҳалар амалга оширилмоқда.

Конституцияга киритилаётган нормада Оролбўйи минтақасининг экологик тизимини ҳимоя қилиш ва тиклаш, уни ижтимоий ва иқтисодий жиҳатдан ривожлантириш бўйича давлат томонидан қўшимча чоралар кўрилиши **давлатнинг конституциявий мажбурияти** сифатида мустаҳкамланмоқда.

Конституцияда ушбу норманинг белгиланиши минтақа аҳолиси учун муносиб яшаш шароитларининг яратилишини ва турмуш даражаси жиддий тарзда яхшиланишини таъминлайди, барча касб эгалари, биринчи навбатда ижтимоий соҳа вакиллари учун **қўшимча имтиёзлар пакети** қўлланилади ҳамда тадбиркорлик тузилмалари ва нодавлат нотижорат ташкилотларининг атроф-муҳитни ҳимоя қилишга йўналтирилган турли лойиҳаларда фаол қатнашиш имконияти пайдо бўлишига хизмат қилади.

Шу билан бирга, мазкур норма аҳолимиз ва келажак авлод учун қулай ва экологик тоза ҳудудни сақлаб қолиш, Оролбўйи минтақасида яшовчи аҳолини ижтимоий-иқтисодий қўллаб-қувватлаш, уларнинг яшаши ва ривожланиши учун қулай атроф-муҳитни таъминлашнинг Конституциявий кафолатларини яратмоқда.

51-савол: Фуқароларнинг таълим олиш ҳуқуқини кафолатлашга қаратилган янги нормаларнинг моҳияти нимадан иборат?

Жавоб: Билим инсонни комилликка кўтариш билан бирга, у яшаётган жамият ва мамлакатни ҳам юксалтиради. Инсонда билим ва интеллект сифатли таълим натижасида шаклланади. Шу боис давлат фуқароларнинг таълимга оид ҳуқуқларини амалга оширишни ўз зиммасига олади.

Янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг **50-моддасида фуқароларнинг таълим олиш ҳуқуқи** билан боғлиқ қуйидаги мазмундаги нормалар мустаҳкамланмоқда:

биринчидан, давлат мактабгача таълим ва тарбияни ривожлантириш учун шарт-шароитлар яратади, деган норма белгиланмоқда. Бунда давлат янги боғчаларни қуриш, мавжудларини таъмирлаш, шу жумладан давлат, давлат-хусусий шериклик ва хусусий боғчаларни кўпайтириш, янги боғчаларни ташкил этишга имтиёзлар ва субсидиялар бериш, пировардида болаларни мактабгача таълим билан қамраб олишни юз фоизга етказиш чораларини кўради;

иккинчидан, умумий ўрта таълимнинг мажбурийлиги белгиланмоқда. Бу дегани мактаб ёшидаги ҳар қандай бола албатта мактабда ўқиши шарт ҳамда бунга тўсқинлик қилишга ҳеч кимнинг, ҳатто ота-оналарнинг ҳаққи йўқ. Ушбу мажбурият таълим олувчига ҳам, таълим ташкилотига ҳам бирдек масъулият юклайди;

учинчидан, мактабгача таълим ва тарбия, умумий ўрта таълим давлат назоратидадир, деган норма ўрнатилмоқда. Олдин фақатгина мактаб ишлари давлат назоратида эди, эндиликда эса мактабгача таълим ҳам давлат назоратига ўтказилмоқда. Натижада боғча ва мактабларда болаларнинг хавфсизлиги ва саломатлиги, санитария-гигиена талабларига риоя этилиши, миллий ва умуминсоний кадриятларга асосланган тарбия, таълимнинг юқори сифати ва мазмундорлиги таъминланади;

тўртинчидан, таълим ташкилотларида алоҳида таълим эҳтиёжларига эга бўлган болалар учун инклюзив таълим ва тарбия таъминланади, деган инсонпарвар норма билан тўлдирилмоқда. Унга кўра, жисмоний, ақлий, сенсор (сезги) ёки руҳий нуқсонлари бўлган болалар учун таълим ташкилотларида инклюзив таълим ташкил этилади. Бу шундай нуқсонларга эга болаларимизнинг яққаланиб қолмаслиги, жамиятнинг тўлақонли аъзоси сифатида шаклланиши ва камол топиши учун жуда муҳим;

бешинчидан, давлат узлуксиз таълим тизими, унинг ҳар хил турлари ва шакллари, давлат ва нодавлат таълим ташкилотлари ривожланишини таъминлайди, деб мустақамланмоқда. Бу эса мактабгача таълим-тарбиядан то олий таълимгача ҳамда бошқа таълим турларини, шунингдек, таълимнинг кундузги, сиртқи, кечки, масофавий, оилада таълим олиш, мустақил таълим олиш, инклюзив таълим ва ҳоказо шаклларини ташкил этиш ва фаолият юритишига имконият яратади.

Таълимга оид қоидалар инсон ҳуқуқларига оид кўплаб халқаро ҳужжатларда ҳамда **Германия, Португалия, Болгария, Уругвай** каби давлатларнинг конституцияларида ҳам белгилаб қўйилган.

Юқоридаги нормаларнинг Конституциямизга киритилиши боғчалар ва мактаблар, олий таълим ташкилотлари сонининг кўпайишига, таълим ва тарбия сифатининг ошишига хизмат қилади, пировардида ҳар бир шахснинг умри давомида таълимнинг барча турларидан фойдаланиш имкониятини яратади.

52-савол: Конституцияда давлат ва нодавлат таълим ташкилотларининг ривожлантирилишини таъминлашга оид нормани киритиш зарурияти нимадан иборат?

Жавоб: Таълим ҳар қандай мамлакатда инсон капиталини ривожлантириш орқали барқарор тараққиётни таъминлайдиган муҳим омилдир. Шу боис янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 50-моддасида **давлат ва нодавлат таълим ташкилотлари ривожланишини таъминлаш бўйича давлатнинг мажбуриятини** белгиловчи норма мустаҳкамланмоқда.

Таълим ташкилотларини, айниқса, нодавлат ёки хусусий боғча, мактаб, университетлар ва бошқа таълим ташкилотларини ташкил этиш, фаолият юритиши ва ривожланиши учун давлатнинг доимий, ҳар томонлама қўллови муҳим ўрин тутаяди. Ижтимоий давлатда давлатнинг асосий функцияларидан бири аҳолининг умумий илмий ва маърифийлик даражасини оширишга қаратилади. Бунда таълим ташкилотларининг етарли бўлиши ҳамда таълим сифати муҳим аҳамиятга эга.

Шу маънода давлат таълим ташкилотларини ривожланиши учун қанчалик шароит яратса, нодавлат таълим ташкилотларини ҳам ташкил этиш ва фаолият юритиши учун ундан кам бўлмаган ташкилий, ҳуқуқий шароитларни яратиш, моддий кўмак кўрсатиши шарт. Шу боис хусусий таълим ташкилотларига кенг имтиёз ва преференциялар тақдим этилиб, ушбу соҳа ривожлантирилмоқда.

Буни қуйидагиларда кўриш мумкин:

2016 йилда **5211 та** мактабгача таълим ташкилоти фаолият юритган бўлса, бугунги кунда **6598 та** давлат ҳамда

22 мингдан зиёд турли шакллардаги нодавлат мактабгача таълим ташкилотлари фаолият кўрсатмоқда;

2016 йилда **9719 та** умумтаълим ташкилотлари фаолият кўрсатган бўлса, ҳозирда уларнинг сони **10296 тага** етди. 2016 йилда **21 та** нодавлат умумтаълим ташкилотлари фаолият юритган бўлса, 2022 йилда улар **334 тага** кўпайди;

2016 йилда **77 та** олий таълим ташкилоти фаолият юритган бўлса, 2023 йилга келиб уларнинг сони **210 дан** ошди. Нодавлат таълимни ривожлантиришга оид қондалар **Финляндия, Венгрия, Корея Республикаси** каби давлатларнинг конституцияларида ҳам белгилаб қўйилган.

Ушбу янги норма давлат томонидан нафақат давлат, шу билан бирга, нодавлат боғчалар, мактаблар, олий таълим ташкилотларини ташкил этиш, фаолият юритишига шароит яратиш ва кафолатлаш каби вазифаларни амалга оширишни таъминлайди. Муҳими, болаларни боғчалар билан қамров даражаси ошади, хусусий мактаб ва университетлар кўпайиши орқали рақобат муҳити вужудга келади, пировардида таълим олиш имконияти кенгайиб, унинг сифатини оширишга эришилади.

53-савол: Мактабгача таълим ва тарбия тизимини ривожлантириш бўйича давлатнинг янги конституциявий мажбуриятини белгилаш зарурияти нимадан иборат?

Жавоб: Халқимиз ёшликда олинган билимни тошга ўйилган нақшга қиёслайди. Зеро, таълимнинг бошланғич асоси бўлган мактабгача таълим инсон камолотида беқиёс аҳамиятга эга. Шу боис сўнгги йилларда ушбу таълим тури тубдан ислоҳ этилди.

Мутахассисларнинг таъкидлашича, боғча тарбияси нафақат боланинг ўзига, балки унинг ота-онасига ҳам, қолаверса, бутун жамият ҳаётига ҳам ижобий таъсир кўрсатади.

Янги тахрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 50-моддасида **давлат мактабгача таълим ва тарбияни ривожлантириш учун шарт-шароитлар яратади**, деган

муҳим норма мустаҳкамланмоқда. Мазкур киритилаётган ўзгартиришларга кўра, давлатга қуйидаги мажбуриятлар юклатилмоқда:

биринчидан, давлат мактабгача таълим ва тарбияни ривожлантириш учун шарт-шароитлар яратади. Яъни давлат томонидан ушбу таълим ташкилотларини ривожлантириш учун иқтисодий ва ташкилий, ҳуқуқий кўмак кўрсатилади. Сўнгги йиллардаги давлатнинг қўллаб-қувватлови натижасида болаларни мактабгача таълим билан қамраб олиш даражаси 2016 йилдаги **27,7 фоиздан 71,8 фоизга**, мактабгача таълим ташкилотлари сони **5211 тадан 29 мингдан зиёдга** етказилди. Бу – **2 миллионга яқин** бола боғчага бораяпти, дегани. 2022 йилда “Finance Inquirer” нашри болаларни мактабгача таълим муассасаларига жалб қилиш бўйича энг яхши динамикага эга бўлган дунёдаги энг пешқадам **10 та давлатни** эълон қилди. Унда Ўзбекистон жаҳон рейтингда **биринчи ўринни** эгаллади;

иккинчидан, мактабгача таълим ва тарбия ҳам давлат назоратида бўлиши белгиланмоқда. Яъни мактабгача таълим соҳасида болаларни интеллектуал, ахлоқий, эстетик ва жисмоний жиҳатдан ҳар томонлама ривожлантириш учун зарур шароитлар яратиш, ўқув жиҳозлари билан таъминлаш, болаларни соғлом озиқ-овқат, сифатли тиббий парваришлаш хизмати ва бошқа моддий воситалар билан таъминлаш ишлари доимий назоратга олинади.

Мактабгача таълим ва тарбияни ривожлантиришга оид қоидалар **Швейцария, Литва** каби давлатларнинг конституцияларида ҳам белгилаб қўйилган.

Киритилаётган ушбу норма ҳар бир боланинг сифатли мактабгача таълим ва тарбия олиш ҳуқуқини кафолатлайди. Мактабгача таълим ва тарбия орқали болаларнинг ривожланишига асос яратади. Шунингдек, алоҳида таълим олиш эҳтиёжлари бўлган болаларнинг сифатли таълим ва тарбия олишига шароит яратилади.

54-савол: Конституциямизда алоҳида таълим эҳтиёжларига эга бўлган болаларнинг таълим олишга бўлган ҳуқуқини таъминлашга доир норма белгиланишининг аҳамияти нимада?

Жавоб: Фуқароларни, айниқса, соғлиғида муаммоси бўлган болаларни таълим ва тарбия олиши учун боғча, мактаб, олий таълим ташкилотларида махсус шароитларни яратиш ижтимоий давлатнинг вазифаларидан биридир.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш. Мирзиёев 2022 йил 20 июндаги Конституциявий комиссия аъзолари билан учрашувда **алоҳида эътиборга муҳтож бўлган болалар учун таълим муассасаларида инклюзив таълим ташкил этилади**, деган қонидани Асосий қонунимизга киритишни таклиф қилган эди. Шу мақсадда янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 50-моддасида **“таълим ташкилотларида алоҳида таълим эҳтиёжларига эга бўлган болалар учун инклюзив таълим ва тарбия таъминланади”**, деган муҳим ижтимоий аҳамият касб этувчи норма мустаҳкамланмоқда.

Алоҳида таълим эҳтиёжларига эга бўлган болалар сирасига жисмоний, ақлий, сенсор (сезги) ёки руҳий нуқсонлари бўлган, шунингдек узоқ вақт даволанишга муҳтож бўлган болалар кирази.

2020 – 2025 йилларда халқ таълими тизимида инклюзив таълимни ривожлантириш Концепциясига мувофиқ, инклюзив таълим ихтисослаштирилган мактаблар ва биринчи маротаба умумий ўрта таълим мактабларида ташкил этилади. Унга кўра, соғлиғида нуқсони бўлган болаларни фақатгина ихтисослашган мактабларда эмас, ҳамма қатори умумий мактабларда ҳам ўқишининг йўлга қўйилиши инсон қадри тамойилининг амалий ифодасидир.

Бугунги кунда ақли заиф, қар ва заиф эшитувчи, кўзи ожиз ва заиф кўрувчи, таянч аъзоларида нуқсони бўлган **21 231** дан ортиқ болалар учун республикамизда **90 та** ихтисослаштирилган мактаб фаолият юритмоқда, Бундан ташқари, енгил даражадаги ногиронлиги бўлган **18 000 нафарга** яқин ўқувчилар мактабларда соғлом болалар билан биргаликда ўқишмоқда.

Инклюзив таълимга оид алоҳида норманинг белгиланиши алоҳида таълим эҳтиёжларига эга бўлган болалар учун таълим ва тарбия уларнинг жисмоний ва ақлий ривожланишини ҳисобга олган ҳолда ташкил этилишига, таълим олиш жараёнида уларни бирор-бир шаклда камситишга йўл қўйилмаслигига хизмат қилади ва пировардида алоҳида таълим эҳтиёжларига эга бўлган болаларнинг таълим олишга бўлган ҳуқуқининг тўлиқ амалга оширилиши таъминланади.

55-савол: Умумий ўрта таълим мажбурийлиги Конституцияда белгиланаётганлигининг аҳамияти нимада?

Жавоб: Мамлакатимиздаги таълим турлари тизимида умумий ўрта таълим марказий ўринни эгаллайди. Мактаб ҳар бир инсоннинг баркамол ва билимли шахс бўлиб вояга етишида муҳим аҳамиятга эга.

Янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг **50-моддаси**да давлат бепул умумий ўрта таълим олишни кафолатлаши билан биргаликда **умумий ўрта таълим мажбурий эканлиги** ҳақида норма белгиланмоқда.

Мазкур янги норманинг аҳамияти қўйидагиларда намоён бўлади:

биринчидан, интеллектуал авлод асри бўлган ХХІ асрда илм-маърифатсиз ҳар қандай жамият, иқтисодиёт барқарор ривожлана олмайди. Шу сабабли, ҳар бир инсоннинг таълим олиш ҳуқуқини таъминлаш оила, жамият ва давлатга муайян мажбуриятларни юклайди. Ўтган олти йилда мактабларда қўшимча **500 минг ўқувчи ўрни** ташкил қилинди, келгуси 2-3 йилда яна **1 миллион** ўринли мактаблар ташкил қилиш режалаштирилган;

иккинчидан, Ўзбекистон томонидан имзоланган кўплаб халқаро ҳужжатларда умумий ўрта таълим мажбурий эканлиги белгиланган. Хусусан, Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясининг 26-моддасида бошланғич таълим мажбурий бўлиши белгиланган. Зеро, умумий ўрта таълимнинг мажбурийлигини белгилаш орқали аҳолининг саводлилик даражасини юксалтириш жаҳонда тан олинган усулдир;

учинчидан, мактабда ўқишнинг мажбурий эканлигини бажармаганлик учун қонунчилигимизда ота-оналар учун жавобгарлик белгиланган. Хусусан, Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекснинг 47-моддасида болаларни тарбиялаш ва таълим бериш борасидаги мажбуриятларни бажармаганлик учун ота-оналар ёки уларнинг ўрнини босувчи шахслар учун маъмурий жавобгарлик назарда тутилган. Бу вояга етмаганларнинг ўз вақтида ва сифатли таълим олишларини, ота-оналарнинг таълимга оид мажбуриятини таъминлашга қаратилгандир. Шунингдек, таълим олувчилар, уларнинг ота-оналари ва яқинларининг масъулиятини ошириш билан бирга, эртამиз эгалари бўлган ёшларнинг мактабда пухта билим олиб, ҳаётда ўз ўрнини топиб, эл-юрт корига ярайдиган муносиб фарзанд бўлиб етишиши учун муҳим ҳуқуқий қафолат бўлиб ҳисобланади.

Таъкидлаш жоизки, умумий ўрта таълимнинг мажбурий эканлигига оид нормалар Италия, Болгария, Венгрия каби мамлакатлар конституцияларида мавжуд.

56-савол: Олий таълим ташкилотларига қонунга мувофиқ берилаётган академик эркинлик ҳамда ўзини ўзи бошқариш ҳуқуқларининг мазмун-моҳияти нимадан иборат?

Жавоб: Янги Ўзбекистонда олий таълим тизими тубдан ислоҳ этилмоқда. Жумладан, хусусий олий ўқув юртлари очилмоқда, хорижий университетлар филиаллари сони ортмоқда, олис ҳудудларда ҳам университет филиаллари ташкил этилмоқда, **41 та давлат олий ўқув юртларига** академик ва молиявий мустақиллик берилди. Шунингдек, олийгоҳларга қабул сўнгги олти йилда **5 бараварга** ортиб, талабалар сони 1 миллионга етди. Қамров эса **9 фоиздан 38 фоизга** ошди. Мисол учун, 2016 йилда Ўзбекистонда **77 та** олийгоҳ бўлган бўлса, ҳозирда уларнинг сони **210 тани** ташкил қилмоқда. Охириги олти йилда **грантлар** сони **2 баравар** кўпайиб, **40 мингтага** етди. Шундан, магистратура учун – **5 баравар** кўпайди.

Олий таълим тизими халқаро стандартлар асосида фаолият юритиши – уни маъмурий бошқаришдан тортиб ўқув-услубий ва илмий-тадқиқот жараёнини ташкил этишда академик эркинликка эга бўлишини тақозо этади. Шу муносабат билан янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 51-моддасида “**Олий таълим ташкилотлари қонунга мувофиқ академик эркинлик, ўзини ўзи бошқариш, тадқиқотлар ўтказиш ва ўқитиш эркинлиги ҳуқуқига эга**”, деган қоида белгиланмоқда.

Таъкидлаш лозимки, **Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш Концепциясида** ҳам олий таълим муассасаларининг **академик ва молиявий мустақиллигини таъминлаш** олий таълимдаги асосий йўналишлардан бири сифатида белгиланган.

Академик эркинлик – ўз фикрини эркин билдириш ҳуқуқининг таркибий қисми бўлиб, олий таълим ташкилотларида таълим бериш ва илмий-тадқиқот ўтказиш эркинлигидир. Ушбу эркинлик ўқув жараёнини мустақил шакллантириш, профессор-ўқитувчиларни дарс ўтиш эркинлигида, илмий-тадқиқот мавзуларини мустақил танлаш ва тадқиқ этиш, унинг натижаларини нашр этиш ва тарқатиш, профессор-ўқитувчилар ва илмий ходимлар академик эркинлигининг чекланмаслигида ва бошқаларда намоён бўлади.

Ўзини ўзи бошқариш – бу олий таълим ташкилотларида ўқув жараёнини ташкил этиш ва илмий тадқиқотлар ўтказиш, ташкилий-бошқарув, молиявий ва фаолияти билан боғлиқ бошқа масалалар бўйича қарор қабул қилишдаги мустақиллиги ва жавобгарлигини англатади.

Конституциямизга ушбу норманинг киритилиши олий таълим ва илмий-тадқиқот фаолиятининг ривожланишига, профессор-ўқитувчилар ва талабаларнинг ўқув ва илмий фаолияти мустақиллигини таъминлашга, ушбу соҳага ташқи аралашувни чеклашга хизмат қилади.

57-савол: Янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасида ўқитувчи касбига доир алоҳида норма белгиланаётганлигининг аҳамияти нимада?

Жавоб: Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш. Мирзиёев “...муаллимнинг обрў-эътибори – бу аввало миллатнинг, бутун халқнинг обрў-эътибори эканлиги”ни алоҳида эътироф этиб, Конституциявий комиссия аъзолари билан ўтказилган учрашувда устозга бўлган юксак эҳтиром **Конституциямизда ўз ифодасини топиши зарурлиги** ҳақидаги таклифни берган эди.

Шу боис янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг **52-моддасида:**

биринчидан, Ўзбекистон Республикасида ўқитувчининг меҳнати жамият ва давлатни ривожлантириш, соғлом,

баркамол авлодни шакллантириш ҳамда тарбиялаш, халқнинг маънавий ва маданий салоҳиятини сақлаш ҳамда бойитишнинг асоси сифатида эътироф этилиши мустаҳкамланмоқда.

Жамиятни инсон, инсонни эса таълим ва тарбия ўзгартиради. Миллат ва халқнинг ривожини, унинг интеллектуал салоҳиятини ошириш, авваламбор, ўқитувчилар фаолиятига боғлиқ. Зеро, ўқитувчи аждодлардан авлодларга ўтиб келаётган илм-фан сир-асрорлари, маънавий ва маданий меросни ёшларга етказишда муҳим бўлган ҳисобланади. Шу боис мазкур норма Учинчи Ренессанснинг таянч устунларидан бири бўлган ўқитувчига рамзий маънода “миллат бунёдкори” мақомини бермоқда;

иккинчидан, давлат ўқитувчиларнинг шаъни ва кадр-қимматини ҳимоя қилиш, уларнинг ижтимоий ва моддий фаровонлигини, касбий ўсиши тўғрисида ғамхўрлик қилади, деган норма белгиланмоқда.

Устозлар кадри юксалган юрт, албатта, барқарор ривожланади. Сўнгги йилларда мамлакатимизда ўқитувчи касбининг мақоми ва обрўсини кўтариш, муаллим ва устозларнинг кадри, шаъни ва ғурурини тиклаш, уларнинг моддий ва ижтимоий қўллаб-қувватланишини таъминлаш, самарали меҳнат фаолияти учун муносиб шароитлар яратилмоқда. Хусусан, уларга имтиёзли **истеъмол кредитлари берилиши,** олис ҳудудларга бориб ишлаётган юқори малакали ўқитувчилар учун устамалар белгиланиши шулар жумласидандир.

Мазкур норма устоз ва мураббийлар ҳуқуқ ва манфаатларини таъминлаш, шаъни ва кадр-қиммати ҳимояланишига хизмат қилади.

Шунингдек, мамлакатимизда фаолият юритаётган **700 мингга яқин** ўқитувчиларни давлат томонидан профессионал ўсиши ҳамда ижтимоий ва моддий қўллаб-қувватланишининг кучайтирилиши уларнинг жамиятдаги ижтимоий мақоми ва обрўсини янада оширишга хизмат қилади.

58-савол: Ижод эркинлиги ва унинг натижаларини ҳимоя қилиш борасида қандай ўзгаришлар киритилмоқда?

Жавоб: Инсоният тамаддунининг ривожланиши доимо инсонлар ижодий фаолияти натижаси ўлароқ амалга ошган. Барча янгиликлар замирида, аввало, инсон ва унинг ақлзаковати турганлиги боис конституцияларда ушбу масалага алоҳида эътибор қаратилади.

Амалдаги Конституциямизда асосий эътибор илмий, техникавий ижод масалаларига қаратилган бўлиб, **бадий ижод** масаласи эътибордан четда қолган эди. Шу боис янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 53-моддасида **бадий ижод эркинлигининг кафолатланиши** белгиланмоқда.

Адабиёт, санъат ва маданиятнинг жамият ҳаётидаги ўрни беқиёс бўлиб, фақат улар билангина миллат ва халқ, бутун инсоният безавол яшайди. Дарҳақиқат, бадий ижод юқори ижтимоий аҳамият касб этиб, башарият олдида пайдо бўлаётган, биз илгари дуч келмаган ғоят мураккаб муаммоларни бартараф этишда, халқимиз маънавиятини юксалтириш, айниқса, ёшларни умуминсоний ва миллий қадриятлар асосида тарбиялашда муҳим роль ўйнайди. Шу нуқтаи назардан, Асосий қонунимизда ҳар бир шахсга бадий ижод эркинлигининг кафолатланиши миллий адабиёт ва санъатимизнинг янги асарлар ва номлар билан бойишига, маданият ва маънавиятимизни янада юксалтиришга хизмат қилади.

Шунингдек, мазкур моддага **“интеллектуал мулк қонун билан муҳофаза қилинади”** деган янги норма киритилмоқда.

Интеллектуал мулк маҳсули бўлган рақамли технологиялар ва инновациялар XXI асрда мамлакат иқтисодиётини асосий ҳаракатлантирувчи кучига айланди. Бугунги кунда номоддий актив ҳисобланган интеллектуал мулк кириб бормаган ва

таъсирига учрамаган бирор соҳа ва тармоқ қолмади.

Интеллектуал мулкни муҳофаза қилиш, аввало, уни яратувчиси бўлган эгасининг барча ҳуқуқлари тан олинишини, ўз манфаати йўлида бемалол фойдаланишини ва турли тажовузлардан ҳимоя қилинишини англатади.

Интеллектуал мулк объекти эгаси уни бошқа мол-мулки сингари сотиш, мерос қилиб қолдириш, совға қилиш, ҳар қандай тарзда фойдаланишга рухсат бериш ёки тақиқлаш ҳуқуқига эга. Бугунги кунда интеллектуал мулк йирик даромад манбаи ҳисобланади. Масалан, Facebook ижтимоий тармоғи асосчиси Марк Цукерберг, Гарри Поттер ҳақидаги китоблар муаллифи Джоан Роулинг интеллектуал мулкни тижоратлаштириши орқали йирик капитал эгаларига айланишган.

Мазкур норма киритилиши интеллектуал мулкнинг, бошқа кўчар ва кўчмас мол-мулк турлари каби, Конституция даражасида ҳимоясини таъминлайди. Энг муҳими, интеллектуал мулк эгалари – ёзувчи, шоир, рассом, санъаткорлар, олимлар, тадбиркорлик субъектлари ва бошқаларни ўзлари яратган интеллектуал мулк натижасига нисбатан ҳуқуқларини кафолатлайди.

59-савол: Конституцияга киритилаётган “ҳар ким ўз ҳуқуқ ва эркинликларини қонунда тақиқланмаган барча усуллар билан ҳимоя қилишга ҳақли”, деган норманинг мазмун-моҳияти нимадан иборат?

Жавоб: Ҳар кимга ўз ҳуқуқлари ва эркинликларини суд орқали ҳимоя қилиш, давлат органларининг ва бошқа ташкилотларнинг, мансабдор шахсларининг қонунга ҳилоф қарорлари, ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) устидан судга шикоят қилиш ҳуқуқи кафолатланади. Шунингдек, ҳар бир шахс Ўзбекистон Республикасининг қонунчилиги ва халқаро шартномаларига мувофиқ, ўз ҳуқуқ ва эркинликлари ҳамда қонуний манфаатлари инсон ҳуқуқлари бўйича миллий институтлар томонидан ҳимоя қилиниши учун мурожаат қилишга ҳақли эканлиги назарда тутилади.

Янги тахрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 55-моддасида **“Ҳар ким ўз ҳуқуқ ва эркинликларини қонунда тақиқланмаган барча усуллар билан ҳимоя қилишга ҳақли”**, деган норма мустаҳкамланмоқда.

Ушбу қонданинг мазмун-моҳияти шундаки, фуқаролар ўз бузилган ҳуқуқ ва эркинликларини, ўзгалар ҳуқуқларини бузмаган ҳолда, мустақил ҳимоя қилиш ҳуқуқига эга. Мазкур ҳуқуқни амалга оширишнинг ягона шарти – бу фуқаролар томонидан ўзини ҳимоя қилишда қўлланиладиган усуллар ёки чораларнинг қонунчилик ҳужжатларида тақиқланмаган бўлишидир.

Масалан, Жиноят-процессуал кодексига кўра, суриштирувчи ва терговчи **жиноий таъқиб остидаги шахсинг айбловдан ҳимояланиши ҳуқуқини** таъминлаш доирасида **қонунда кўзда тутилган барча усул ва воситалардан фойдаланиши** учун реал имконият яратиши шарт. Лекин аслида **халқаро стандарт** мазмунига биноан, шахс ўзини **қонунда тақиқланмаган ҳар қандай усул ва воситалар орқали ҳимоялаши** мумкин. Яъни бунда **“нимаки қонун билан тақиқланмаган бўлса, бунга руҳсат берилган”** халқаро қондаси амал қилади.

Мазкур нормага ўхшаш қондалар **Руминия, Индонезия** каби давлатлар конституцияларида ҳам ўз аксини топган. Ўзбекистон Республикаси Конституциясига бундай норма киритилиши, ўз навбатида, бузилган ҳуқуқни қонун билан тақиқланмаган ҳар қандай усуллар билан, ўзгаларнинг ҳуқуқ ва манфаатларига дахл қилмаган ҳолда ҳимоя қилишни ҳамда ҳар бир фуқаронинг ўзига тегишли бўлган шахсий, сиёсий, иқтисодий, ижтимоий ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, уларнинг жамият ва давлат ҳаётида фаол иштирок этишини таъминлашга хизмат қилади.

Мазкур нормага ўхшаш қондалар **Руминия, Индонезия** каби давлатлар конституцияларида ҳам ўз аксини топган.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясига бундай норма киритилиши, ўз навбатида, бузилган ҳуқуқни қонун билан тақиқланмаган ҳар қандай усуллар билан, ўзгаларнинг ҳуқуқ ва манфаатларига дахл қилмаган ҳолда ҳимоя қилишни ҳамда ҳар бир фуқаронинг ўзига тегишли бўлган шахсий, сиёсий, иқтисодий, ижтимоий ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, уларнинг жамият ва давлат ҳаётида фаол иштирок этишини таъминлашга хизмат қилади.

60-савол: Янги таҳрирдаги Конституция-миз лойиҳасига инсоннинг бузилган ҳуқуқ ва эркинликларини тиклаш ҳуқуқи билан боғлиқ қандай қоидалар киритилмоқда?

Жавоб: Ҳар кимга ўз ҳуқуқ ва эркинликларини суд орқали ҳимоя қилиш, давлат органлари ва бошқа ташкилотлар мансабдор шахсларининг қонунга ҳилоф қарорлари, ҳаракатлари ва ҳаракатсизлиги устидан судга шикоят қилиш ҳуқуқининг кафолатланиши одил судловнинг ажралмас элементи ҳисобланади.

Жумладан, янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 55-моддасида инсоннинг бузилган ҳуқуқ ва эркинликларини тиклаш ҳуқуқини самарали амалга оширишга қаратилган нормалар мустаҳкамланмоқда.

Мазкур қоидаларнинг Асосий қонунимизга киритилиши нима беради?

Биринчидан, ҳар кимга ўз ҳуқуқ ва эркинликларини суд орқали ҳимоя қилиш, давлат органларининг ҳамда бошқа ташкилотларнинг, улар мансабдор шахсларининг қонунга ҳилоф қарорлари, ҳаракатлари ва ҳаракатсизлиги устидан судга шикоят қилиш ҳуқуқи кафолатланмоқда.

Агар норманинг амалдаги таҳрири фақат давлат органлари ва жамоат ташкилотларининг ғайриқонуний хатти-ҳаракатлари устидан судга шикоят қилишни назарда тутса, **эндиликда бошқа ташкилотлар, жумладан хусусий ташкилотларни ҳам қамраб олмоқда.** Бундан ташқари, ушбу ташкилотларнинг **нафақат ғайриқонуний хатти-ҳаракатлари, балки ғайриқонуний қарорлари устидан ҳам судга шикоят қилиш имконияти берилмоқда.**

Иккинчидан, ҳар кимга бузилган ҳуқуқ ва эркинликларини тиклаш учун унинг иши қонунда

белгиланган муддатларда ваколатли, мустақил ҳамда холис суд томонидан кўриб чиқилиши ҳуқуқини кафолатловчи норма белгиланмоқда.

Ҳар қандай шахс бузилган ҳуқуқи ёки қонуний манфаатини ҳимоя қилиш учун қонунда белгиланган тартибда тўғридан-тўғри умумюрисдикция ёки маъмурий судга мурожаат қилиш ҳуқуқига эгалигининг конституциявий кафолатланиши инсон ҳуқуқлари ҳимоясини янада кучайтиради. Ушбу ҳимоянинг самарадорлигини таъминлаш учун эса судлар **шикоятларни қатъий процессуал тартиб-қоидаларга таяниб, оқилона муддатларда, тенглик, тортишув ва адолат принциплари** асосида кўриб чиқишлари лозим.

Бундай нормалар **Италия, Португалия, Сербия** каби давлатлар конституцияларида мустаҳкамланган.

Мазкур нормага киритилаётган ўзгаришлар инсон ҳуқуқларини **суд орқали ҳимоя қилиш доирасини кенгайтиришга**, нафақат давлат органлари, балки бошқа хусусий ташкилотлар томонидан инсон ҳуқуқларини бузиш ҳолатларини камайтиришга хизмат қилади.

61-савол: Давлат органлари томонидан инсонга етказилган зарарни қоплашга оид қандай конституциявий норма киритилмоқда?

Жавоб: Давлат ва шахс ўртасидаги муносабатларда шахс ҳуқуқ ва эркинликларининг муҳофаза этилиши ҳуқуқий давлатнинг муҳим вазифаларидан биридир.

Шу мақсадда янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 55-моддасида **“Ҳар ким давлат органларининг ёхуд улар мансабдор шахсларининг қонунга хилоф қарорлари, ҳаракатлари ёки ҳаракатсизлиги туфайли етказилган зарарнинг ўрни давлат томонидан қопланиши ҳуқуқига эга”**, деган адолатли норма мустаҳкамланмоқда.

Конституциямизга киритилаётган ушбу норма аҳамиятини қўйидагича изоҳлаш мумкин:

биринчидан, давлат органлари ва уларнинг мансабдор шахсларининг қонунга хилоф қарорлари туфайли шахсларга моддий ва маънавий зарар етказилиши ҳолатлари учраб туради. Масалан, давлат органларининг ноқонуний қарорлари сабабли фуқароларнинг уй-жойлари ва бошқа мулкларининг асоссиз бузилиши уларнинг ҳақли эътирозига сабаб бўлади. Бундай шароитда фуқаро етказилган зарарнинг ўрни давлат томонидан тўлиқ қопланишини талаб қилиш ҳуқуқига эга. Шу боис амалиётда судлар томонидан фуқароларнинг фойдасига давлат органларининг қонунга зид бўлган кўплаб қарорлари бекор қилиниб, етказилган зарар қопланмоқда. Биргина 2022 йилда **4645 та** давлат органлари қарорлари суд томонидан ҳақиқий эмас, деб топилган ва етказилган зарар ундирилган;

иккинчидан, давлат органлари ёки уларнинг мансабдор шахсларининг қонунга хилоф ҳаракатлари ёки ҳаракатсизлиги туфайли фуқарога етказилган зарарнинг ўрни давлат томонидан қопланиши таъминланади. Масалан, амалиётда суриштирув ёки тергов жараёнида мансабдор шахслар томонидан фуқарога нисбатан қийноққа солиш ва бошқа шафқатсиз, ғайриинсоний ёки қадр-қимматни камситувчи муомала натижасида унинг ҳаёти ва соғлиғига етказилган зарар ҳам давлат томонидан қоплаб берилади. Шу билан бирга, давлат фуқарога тўлаб берилган маблағни зарар етказган мансабдор шахсдан ундириш чораларини кўради.

Шу каби нормалар **Франция, Болгария, Венгрия** каби давлатларнинг конституцияларида ўрин олган.

Ушбу норманинг белгиланиши, **биринчидан**, давлат органлари ёки мансабдор шахслар томонидан шахсларга нисбатан ғайриқонуний қарор ёки хатти-ҳаракатлар содир этилишининг олдини олади, **иккинчидан**, шахсларга етказилган зарарни ўз вақтида ва тўлиқ қоплаб берилишини таъминлайди, **учинчидан**, етказилган зарарни мансабдор шахслар шахсий маблағи ҳисобидан қоплашига мажбур қилади.

62-савол: Янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасида аҳолининг ижтимоий жиҳатдан эҳтиёжманд тоифалари ва ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларига оид қандай янги нормалар белгиланмоқда?

Жавоб: Ижтимоий жиҳатдан эҳтиёжманд аҳолини ва ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш, улар учун тўсиқсиз муҳит яратиш ва жамиятга интеграциясини таъминлаш ижтимоий давлатнинг муҳим вазифаси ҳисобланади.

Аҳолининг ижтимоий жиҳатдан эҳтиёжманд тоифаларига ёлғиз кексалар, ногиронлиги бўлган шахслар, муомалага лаёқатсиз ва муомала лаёқати чекланган фуқаролар, ижтимоий аҳамиятга молик касалликларга чалинган шахслар ҳамда етим болалар ва ота-она қарамоғидан маҳрум бўлган болалар киради.

Шу боис БМТнинг Ногиронлар ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенцияси талабларига мувофиқ, янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 57-моддасида қуйидаги қўшимчалар киритилмоқда:

биринчидан, ногиронлиги бўлган шахслар ҳамда аҳолининг ижтимоий жиҳатдан эҳтиёжманд бошқа тоифаларининг ҳуқуқлари давлат ҳимоясида эканлиги белгиланмоқда. Амалдаги Конституциямизда ушбу ҳимоя фақат вояга етмаганлар, меҳнатга лаёқатсизлар ва ёлғиз кексаларга татбиқ этилар эди, эндиликда ушбу рўйхат кенгайтирилмоқда;

иккинчидан, давлат аҳолининг ижтимоий жиҳатдан эҳтиёжманд тоифаларининг турмуш сифатини оширишга, жамият ва давлат ҳаётида тўлақонли иштирок этиши учун уларга шарт-шароитлар яратишга ҳамда уларнинг асосий ҳаётий эҳтиёжларини мустақил равишда таъминлаш имкониятларини кенгайтиришга қаратилган чораларни

кўради, деган кенг қамровли норма киритилмоқда. Ушбу норма билан аҳолининг юқоридаги тоифаларига тегишинча имтиёзли уйлар бериш, бепул тиббий жиҳозлар, протез-ортопедия буюмлари, озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлаш, етим болалар учун олий таълимда бепул ўқиш имкониятини яратиш, пенсия ва нафақалар билан таъминлаш, ижтимоий хизматлар тури ва сифатини ошириш чораларини кўриш давлатнинг конституциявий мажбуриятига айланмоқда;

учинчидан, давлат ногиронлиги бўлган шахсларнинг ижтимоий, иқтисодий ҳамда маданий соҳалар объектлари ва хизматларидан тўлақонли фойдаланиши учун шарт-шароитлар яратади, уларнинг ишга жойлашишига, таълим олишига кўмаклашади, уларга зарур ахборотни тўсқинликсиз олиш имкониятини таъминлайди, деган инсонпарвар норма мустаҳкамланмоқда. Бу эса давлатга ногиронлиги бўлган шахсларнинг маданият марказлари, кино ва концерт заллари, цирк, театрларга кириш, шунингдек давлат хизматлари, тиббий, ижтимоий хизматлардан фойдаланишда имтиёзлар, қулайликлар яратиш, уларни имтиёзли асосда ишга жойлашиш ва таълим олишлари учун ташкилий-ҳуқуқий чоралар кўриш мажбуриятини юкламоқда.

Пировардида ижтимоий эҳтиёжманд аҳоли ва ногиронлиги бўлган шахсларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш, уларнинг жамиятда ўз ўрнини топишларига ёрдам бериш, ҳаётдан розилигини оширишга хизмат қилади.

63-савол: Янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасида хотин-қизлар ва эркаклар учун тенг ҳуқуқ ва имкониятлар яратишга оид қандай янги норма белгиланмоқда?

Жавоб: Жамият ва давлат ҳаётида хотин-қизлар ва эркакларнинг тенг ҳуқуқлилигини, шунингдек, хотин-қизларнинг қонуний ҳуқуқ ва манфаатларини таъминлаш, уларнинг иқтисодий, ижтимоий ва сиёсий фаоллигини ошириш Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегиясининг муҳим йўналишларидан бирига айланди.

Шу боис янги тахрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 58-моддасида **“Давлат хотин-қизлар ва эркакларга жамият ҳамда давлат ишларини бошқаришда, шунингдек жамият ва давлат ҳаётининг бошқа соҳаларида тенг ҳуқуқ ва имкониятларни таъминлайди”**, деган норма мустаҳкамланмоқда.

Халқ фаровонлиги, тинч-лиги ҳамда иқтисодий барқарорликда эркак ва аёлнинг тенг ҳуқуқлилиги муҳим ўрин тутишини эътиборга олсак, гендер тенгликни таъминлаш вазифасининг давлат зиммасига юклатилиши **барқарор ривожланишнинг зарур талабидир**. Шу каби нормалар **Германия, Ирландия, Италия** каби давлатлар конституцияларида ҳам мавжуд.

2030 йилга қадар Ўзбекистон Республикасида гендер тенгликка эришиш стратегиясига кўра, гендер тенглик бу – сиёсат, иқтисодиёт, ҳуқуқ, маданият, таълим, илм-фан, спорт ва бошқа соҳаларда хотин-қизлар ва эркакларнинг ҳуқуқ ҳамда имкониятларининг тенглигини таъминлашдир.

Жамият ва давлат ишларини бошқаришда гендер тенгликнинг таъминланиши хотин-қизларнинг сиёсий фаоллигини ошириш, қонунлар ва турли қарорлар қабул қилинишида иштирокини янада кенгайтириш имкониятини беради. Масалан, ҳозирда бошқарув лавозимидаги хотин-қизлар улуши 33 фоизни, Олий Мажлисда эса **32 фоизни** ташкил этади.

Бундан ташқари, гендер тенглик таълим олиш, меҳнат қилиш, тадбиркорлик, ижод қилиш, маданият соҳаларида ҳам таъминланиши хотин-қизларнинг ижтимоий-иқтисодий фаоллигини оширади. Айни вақтда ҳам хотин-қизларнинг улуши соғлиқни сақлаш ва ижтимоий хизматлар соҳасида **82** фоизни, илм-фан, таълим-тарбия, маданият ва санъат соҳаларида **72** фоизни, саноатда **38** фоизни, тадбиркорликда **35** фоизни, олий таълимда **46** фоизни ташкил этиши ҳам соҳалар ривожига эгаллаган муносиб ўрнидан далолатдир.

Хар қандай халқнинг етуклик даражасини, аввало, аёлларнинг илмий-маданий камолоти белгилаб беради. Шу боис уларнинг таълим олишлари, илм-фан билан шуғулланишлари учун шароит яратиш давлатнинг алоҳида вазифасига айланди. Натижада, биргина 2022 йилда олий ўқув юртларига қабул қилинган талабаларнинг 49,9 фоизини хотин-қизлар ташкил этди.

Мазкур норманинг киритилиши хотин-қизларни қўллаб-қувватлаш, уларнинг ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий фаоллигини ошириш, давлат ҳокимиятидаги лавозимларга кенгроқ жалб этиш имкониятини яратади. Халқ фаровонлиги, жамият тинчлиги ҳамда иқтисодий барқарорликда эркак ва аёлнинг тенг ҳуқуқлилиги муҳим ўрин тутишини эътиборга олсак, гендер тенгликни таъминлаш вазифасининг давлат зиммасига юклатилиши барқарор ривожланишнинг зарур талабидир.

64-савол: **Тарихий, маънавий, маданий, илмий ва табиий мероснинг давлат муҳофазасига олинишига оид қандай конституциявий норма белгиланмоқда?**

Жавоб: Ўзбекистон – бетакрор тарихий обидалар, маданий мерос объектларига бой ўлка бўлиб, бугунги кунда республика бўйича **8 210 та** моддий-маданий мерос объектлари мавжуд.

Бундан ташқари, маданий мерос объектлари Ўзбекистон туризм салоҳиятининг етакчи йўналиши бўлиб, сайёҳларнинг аксарияти энг аввало тарихий обидаларимизни кўриш учун ташриф буюради.

Мамлакатимизда 200 дан ортиқ халқаро сайёҳлик йўналишларининг 150 дан ортиғи айнан тарихий-маданий мерос объекти билан боғлиқлиги ҳам бежиз эмас. Шу боис уларни келажак авлодларга безавол етказиш давлатимиз сиёсатининг устувор йўналишларидан бирига айланган.

Янги тахрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 61-модда-сида **“Тарихий, маънавий, маданий, илмий ва табиий мерос давлат томонидан муҳофаза қилинади”**, деган норма белгиланмоқда.

Мазкур норма тарихий, маънавий, маданий, илмий ва табиий меросни муҳофаза қилиш ҳамда ундан самарали фойдаланиш бўйича давлатнинг конституциявий мажбуриятларини кенгайтиришга асос бўлади.

Шунингдек, мазкур ўзгартишнинг киритилиши дунё тамаддунида муносиб ўринга эга бўлган шонли кўп мингйиллик тарихимизни ўрганиш, маънавий ва маданий меросимизни кўз қорачиғидек асраб-авайлашга ҳамда Ўзбекистоннинг табиий мероси асл ҳолида сақланишига ва уни келажак авлодларга безавол етказишга хизмат қилади.

65-савол: Солиқ сиёсатининг конституциявий асослари қандай мазмундаги янги нормалар билан бойитилмоқда?

Жавоб: Солиқлар – жисмоний ва юридик шахслар томонидан давлат бюджетига ёки давлат мақсадли жамғармасига тўланадиган мажбурий бегараз тўлов ҳамда Давлат бюджетининг асосий манбаи ҳисобланади.

Бозор иқтисодиёти шароитида давлат ички ва ташқи вазифаларини, турли ижтимоий, иқтисодий ва сиёсий чоратadbирларни амалга ошириш учун зарур бўлган маблағларнинг асосий қисмини солиқлар ташкил қилади.

Солиқларни ўз вақтида тўлаш ҳар бир шахснинг муҳим конституциявий бурчи ҳисобланади. Зеро, тўланган солиқлар ҳисобидан мактаб, боғча, шифохоналар, йўллар каби ижтимоий объектлар барпо этилади, ногиронлиги бўлган шахслар ва ижтимоий эҳтиёжманд аҳоли моддий қўллаб-қувватланади.

Шу боис янги тахрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 63-моддасига **“Солиқлар ва йиғимлар адолатли бўлиши ҳамда фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқларини амалга оширишига тўсқинлик қилмаслиги керак”**, деган норма киритилмоқда.

Солиқ солиш адолатли бўлиши деганда, солиқлар камситиш хусусиятига эга бўлмаслиги ҳамда ижтимоий, ирқий, миллий, диний ва бошқа шу каби мезонлардан келиб чиққан ҳолда қўлланилиши мумкин эмаслигини англатади. Қолаверса, жисмоний шахсларнинг фуқаролигига ёки капиталнинг келиб чиқиш мамлакатига қараб фарқланган солиқ ставкаларини, солиқ имтиёзларини ёки бошқа афзалликларни белгилашга йўл қўйилмайди. Иккинчидан, фуқароларни қийин аҳволга соладиган, уларнинг ҳуқуқларини амалга оширишга тўсқинлик қиладиган солиқ ва йиғимларни белгилаш мумкин эмас.

Халқаро солиқ амалиётида камситмаслик принципи Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилотининг **Даромад ва капиталга солиқлар тўғрисидаги намунавий Конвенциясида**, икки томонлама солиққа тортишнинг олдини олиш бўйича халқаро шартномаларда ўз ифодасини топган.

Шу билан бирга, солиқ муносабатлари соҳасида камситмаслик принципи ҳам ўз чегараларига эга. Иқтисодий аҳволи турлича бўлган солиқ тўловчилар учун табақалаштирилган солиқ солишни белгилаш камситиш ҳисобланмайди, яъни иқтисодий ва бошқа камситмайдиган асослар бўйича фарқлашга йўл қўйилади. Масалан, ногиронлиги бўлган шахслар, ўзини ўзи банд қилган аҳоли учун солиқ имтиёзларининг белгиланиши бунга ёрқин мисол бўлади.

Мазкур норманинг киритилиши барча солиқ тўловчиларнинг қонун олдида тенглигини таъминлашга хизмат қилади.

66-савол: Бозор иқтисодиётини ривожлантириш бўйича давлат ўз зиммасига қандай янги мажбуриятларни олмоқда?

Жавоб: Бозор иқтисодиётининг самарали амал қилиши учун етарли иқтисодий-ҳуқуқий шарт-шароитларни яратиш,

рақобатни ҳимоя қилиш, шу билан бирга, инфляция, ишсизлик, монополия каби бозорнинг салбий оқибатларини бартараф этиш давлатнинг муҳим вазифаларини ташкил этади.

Конституция миллий иқтисодий тизимнинг фундаментал асосларини белгиловчи энг муҳим сиёсий-ҳуқуқий ҳужжат ҳисобланади. Шу боис янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 65-моддасида иқтисодий сиёсат мазмунини аниқлаштириш ва бойитишга қаратилган қўйидаги ўзгартиришлар назарда тутилмоқда:

биринчидан, “Фуқаролар фаровонлигини оширишга қаратилган Ўзбекистон иқтисодиётининг негизини хилма-хил шакллардаги мулк ташкил этади”, деган норма Ўзбекистон Республикасининг **ижтимоий давлат** сифатида белгиланиши билан узвий боғлиқликни ташкил этади.

“Янги Ўзбекистонда эркин ва фаровон яшайлик!” деган асосий мақсадни амалга оширишга қаратилган ушбу вазифанинг Конституцияда белгиланиши доимий иқтисодий ўсишни таъминлаш орқали аҳоли учун ҳар томонлама фаровон турмуш шароитларини яратишни назарда тутди. Ўз навбатида, аҳоли фаровонлигини ошириш йўлида қилинган ҳар қандай харажат билвосита иқтисодиёт ривожланишини ҳам таъминлайди;

иккинчидан, миллий иқтисодиётимизда ҳақиқий бозор муносабатларини жорий этиш, шу асосда мамлакатимизни тараққий эттириш учун тадбиркорларга бундан буён ҳам барча шароитларни яратиш давлат иқтисодий сиёсатининг устувор йўналишига айланиши лозим.

Шу маънода, янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 65-моддасига **“давлат бозор муносабатларини ривожлантириш ва ҳалол рақобат учун шарт-шароит яратади”**, деган қонуннинг киритилиши билан иқтисодиётни тартибга солиш бўйича **давлатнинг бош вазифалари** белгиланаяпти.

Ҳақиқий бозор муносабатлари – иқтисодий эркинликни, давлат аралашувини чеклашни, мулк дахлсизлигини ва барча соҳаларда тенг ва ҳалол рақобатни талаб этади. Эндиликда ушбу вазифаларни амалга ошириш давлат иқтисодий сиёсатининг конституциявий мазмунини ташкил этади.

Мазкур норманинг киритилиши тадбиркорлар эмин-эркин, даромадига биров “шерик” бўлишидан қўрқмасдан фаолият юритишини, давлат ва тадбиркор ўртасидаги мулоқот қонун талаби ва бозор принциплари асосида амалга оширилишини ҳамда ҳаммага тенг бўлган бизнес муҳити яратилишини таъминлайди.

67-савол: Давлатнинг қулай инвестициявий ва ишбилармонлик муҳитини таъминлашга масъуллигини белгиловчи норманинг иқтисодий-ҳуқуқий аҳамияти нимада?

Жавоб: Миллий иқтисодиётнинг барқарор ўсишини таъминлаш мақсадида хорижий ва маҳаллий инвестицияларни кенг жалб этиш ва улардан самарали фойдаланишни таъминлаш учун давлат томонидан зарур иқтисодий-ҳуқуқий шароитларни шакллантириш муҳим роль ўйнайди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш. Мирзиёев 2022 йил 20 июнда Конституциявий комиссия аъзолари билан учрашувда **“Давлат хусусий тадбиркорликни ривожлантириш учун қулай ишбилармонлик ва инвестиция муҳитини ҳамда шароитларни таъминлаши лозим”**, деб таъкидлаган эди.

Шу боис янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 67-моддасида **“Давлат қулай инвестициявий ва ишбилармонлик муҳитини таъминлайди”**, деган мазмундаги илғор ва барча давлат органлари фаолиятига баҳо беришнинг асосий мезонига айланадиган норма мустаҳкамланмоқда.

Иқтисодиётимизга маблағ киритиш истагида бўлган хар қандай инвесторни қизиқтирадиган биринчи масала – тадбиркорлик фаолияти билан бемалол шуғулланиши ва фойда олиши учун яратилган шароитлардир. Шу боис барча давлатлар ўз худудида бизнес билан шуғулланиш учун жозибадор ва қулай муҳитни таъминлашга ҳаракат қилишади.

Қулай инвестициявий ва ишбилармонлик муҳити – мамлакатда ижтимоий-сиёсий ва иқтисодий барқарорликнинг таъминланганлиги, мукамал ва барқарор қонунчилик базаси ва суд-ҳуқуқ тизимининг мавжудлиги, ҳалол рақобат қилиш имконияти яратилганлиги, рухсат олиш ва ҳисобдорлик чекланганлиги, адолатли солиқ тизимининг амал қилиши, энг муҳими, даромадларни эркин тасарруф этиш чекланмаганлиги ҳамда инвесторлар учун имтиёз ва преференциялар тақдим этилганлиги билан белгиланади.

Сўнги йилларда иқтисодиётимизга кириб келган хорижий инвестициялар ҳажми **10 баравар** ошиб, қарийб **40 миллиард** долларни ташкил этганлиги ҳам мамлакатимизда қулай ишбилармонлик муҳитини шакллантириш борасидаги ишларнинг амалий ифодасидир.

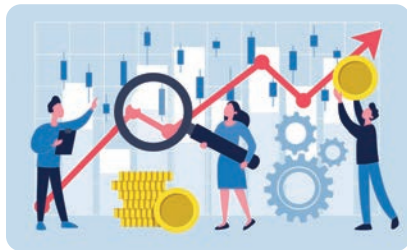
Мазкур норманинг Конституцияга киритилиши, *биринчидан*, мамлакат иқтисодиётига тўғридан-тўғри инвестицияларни жалб этишни рағбатлантиришга, инвесторларнинг ишончини мустаҳкамлашга ва давлат тузилмаларининг масъулиятини оширишга, *иккинчидан*, тадбиркорлар ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ишончли ҳимоя қилишни таъминлашга, хусусий мулк ҳимоясини янада кучайтиришга ҳамда инвестиция бозоридаги рақобатни ривожлантиришга хизмат қилади.

68-савол: Конституцияда тадбиркорларнинг қайси асосий ҳуқуқлари кафолатланмоқда ва бу тадбиркорлар учун нима беради?

Жавоб: Мамлакатимизда тадбиркорлик фаолиятини юритиш учун қулай шарт-шароитлар яратиш, уни тўсқинликсиз амалга оширилишини таъминлаш ҳамда тадбиркорлик субъектларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш тизимини

янада такомиллаштиришга қаратилган кенг кўламли ислохотлар олиб борилмоқда. Тадбиркорликка кенг йўл очилганлиги туфайли, сўнгги олти йилда уларнинг сони 6 барабар ошиб, бугунги кунда 2 миллионга етди. Тушумлари 1 миллион доллардан ошган тадбиркорлар 26 мингтага, 100 миллион долларга етказганлар эса 220 тага етди.

Таъкидлаш лозимки, амалдаги Конституцияда **тадбиркорлик қилиш эркинлиги кафолатланади**, деган норма билан чекланиб, тадбиркорларнинг тўлақонли фаолияти учун ҳаёт-мамонт аҳамиятга эга бўлган ҳуқуқларига доир махсус норманинг белгиланмаганлиги ҳуқуқий тизим учун “бўшлиқ” ҳисобланарди.

Эндиликда янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 67-моддасига **“Тадбиркорлар қонунчилиқка мувофиқ ҳар қандай фаолиятни амалга оширишга ва ўз фаолияти йўналишларини мустақил равишда танлашга ҳақли”**, деган мазмундаги том маънода асос солувчи норманинг киритилиши орқали мамлакатимизда тадбиркорлик фаолиятининг конституциявий кафолатлари мустаҳкамланмоқда.

Хўш, тадбиркорлик фаолиятини самарали юритишда мазкур норма қандай аҳамият касб этади?

Биринчидан, тадбиркорларни қонунчиқка мувофиқ ҳар қандай фаолиятни амалга оширишга ҳақли эканлигининг белгиланиши, даромад олиш асосий мақсади бўлган тадбиркорлар учун иқтисодиётнинг барча соҳа ва тармоқларида фаолият юритиш ҳуқуқини конституциявий кафолатлайди. Дарҳақиқат, капитал қаерда даромад олиш имконияти бўлса, шу тарафга қараб ҳеч қандай тўсиқларсиз ҳаракатланиши шарт. Бу бозор иқтисодиётининг олтин қоидалари сирасига киради. Бунда, муайян фаолият билан шуғулланиш бўйича қонун ҳужжатларида тақиқ қўйилмаганлиги талаб этилади.

Иккинчидан, ўз фаолият йўналишини мустақил равишда танлаш ҳуқуқи тадбиркорларга ўз бизнес стратегияларини бошқа шахсларнинг, давлат органи ва уни мансабдор шахсларнинг ўзбошимчалик билан аралашувисиз, ўз хоҳиши ва манфаатларидан келиб чиққан ҳолда ишлаб чиқиш ва амалга ошириш имкониятини беради.

Таъкидлаш лозимки, **Хорватия, Эстония, Польша** каби мамлакатлар конституцияларида ҳам шундай мазмундаги нормалар мавжуд.

Конституцияга киритилаётган мазкур қўшимчалар эркин бозор иқтисодиётининг энг муҳим талабини ўзида ифода этиб, давлатнинг тадбиркорлик фаолиятини самарали ташкил этишга доир асосий ёндашувини белгилайди ҳамда **“қонунда тақиқланмаган ҳар қандай фаолиятга рухсат берилади”** принципи асосида тадбиркорлик фаолиятини давлат томонидан тартибга солишнинг асосий мезонларини конституциявий даражада мустаҳкамлайди.

Бу эса ўз навбатида, тадбиркорлар эркин ва самарали фаолият юритишига, бизнес муҳитини яхшилашга, ички ва ташқи савдо ривожланишига, аҳолини тадбиркорликка кенг жалб қилиш орқали уларнинг бандлигини оширишга хизмат қилади.

69-савол: **Товарлар, хизматлар, меҳнат ресурслари ва молиявий маблағларнинг эркин ҳаракатланишининг конституциявий кафолатланиши тадбиркорлар учун қандай аҳамиятга эга?**

Жавоб: Бозор иқтисодиётининг энг асосий принципларидан бири – бу эркин рақобат шароитида товарлар, хизматлар, меҳнат ресурслари ва капиталнинг мамлакат ҳудудида ҳеч қандай тўсиқларсиз ҳаракатланиши ҳисобланади.

Давлат томонидан тадбиркорлик фаолияти эркинлигини кафолатлаш **барқарор иқтисодий ўсишга эришиш, рақобат муҳитини таъминлаш, тадбиркорлик субъектларига тенг**

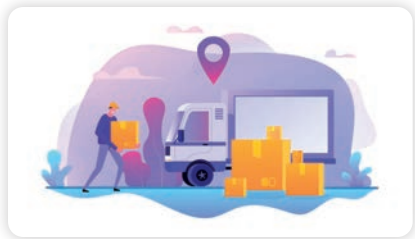
шароитлар яратиш асосида миллий иқтисодиётнинг рақобатдошлигини ошириш ҳамда бизнес вакилларининг ишончини янада мустаҳкамлаш имконини беради.

Қолаверса, Жаҳон савдо ташкилотининг ҳам асосий талабларидан бири – бу **меҳнат ресурслари, товарлар, хизматлар ва капиталнинг эркин ҳаракатланишини таъминлаш ҳисобланади.**

Шу сабабдан ҳам янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 67-моддасида **“Ўзбекистон Республикаси ҳудудида иқтисодий макон бирлиги, товарлар, хизматлар, меҳнат ресурслари ва молиявий маблағларнинг эркин ҳаракатланиши кафолатланади”,** деб белгилаб қўйилмоқда.

Иқтисодий макон бирлиги деганда солиқ, пул-кредит, молия, савдо ва божхона сиёсати орқали товарлар, хизматлар, капитал ва ишчи кучининг эркин ҳаракатланишини таъминлайдиган ҳудудий макон назарда тутилади.

Тадбиркорлар ўз маблағларини **тўсиқларсиз тасарруф қила олиш** имконияти жуда катта аҳамиятга эга. Чунки тадбиркор олган фойдасини мамлакатдан **эркин олиб чиқиб кетиш, бошқа бозорга ёки лойиҳага йўналтириш** имкониятига эга бўлмаса, унинг бу мамлакат бозорида фаолият юритишидан маъно қолмайди.

Ушбу ислохотлар тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи фуқароларимизга қўйидаги кафолатларни беради, жумладан: товарлар ва хизматларнинг ҳаракатланишига **тўсиқлар жорий этилмаслиги**; пул ва капитал бозорларини **янада эркинлаштириш ва ривожлантириб бориш**; валюта бозорини либераллаштириш, **киритилган инвестициялар бўйича фойдани қайтариш**; шартномалар **ижросини таъминлаш** ва бошқалар.

Мазкур норманинг конституциявий даражада мустаҳкамланиши давлат органлари ва мансабдор шахслар томонидан хом ашё, товарлар ва хизматларнинг эркин

ҳаракатланиши ва реализация қилинишини ноқонуний чеклашнинг олдини олишга, тадбиркорлик субъектининг қайсидир ҳудудда солиқ тўловчи сифатида рўйхатдан ўтишини талаб қилишга чек қўйишга ҳамда меҳнат ресурсларининг эркин ҳаракатига замин яратади.

70-савол: Конституцияда “монопол фаолият қонун билан тартибга солинади ва чекланади”, деган қатъий норма белгиланишининг аҳамияти нимада?

Жавоб: Товарлар ва хизматлар бозорида самарали рақобат муҳитини яратиш мақсадида монополияни босқичма-босқич камайтириш иқтисодий янада ривожлантиришнинг устувор йўналиши ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш. Мирзиёев 2022 йил 20 июнь куни Конституциявий комиссия аъзолари билан учрашувда **“Давлат хусусий тадбиркорликни ривожлантириш учун иқтисодий фаолиятда монополлаштиришга йўл қўйилмаслигини кафолатлаши лозим”**, деб таъкидлаган эди.

Амалдаги Конституцияда тадбиркорлик, иқтисодий фаолият эркинлиги белгиланган бўлса-да, айнан ушбу соҳада самарали фаолият кўрсатишга салбий таъсир қиладиган монопол ташкилотлар фаолиятини чеклаш бўйича махсус норма белгиланмаган.

Шу боис янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 67-моддасида илк мартаба **“Монопол фаолият қонун билан тартибга солинади ва чекланади”**, деган қатъий норманинг киритилаётганлиги иқтисодий тармоқларида монопол фаолиятни чеклаш орқали рақобатни ривожлантиришга йўналтирилган тизимли иқтисодий-ҳуқуқий тартибга солишнинг конституциявий асослари шаклланишига хизмат қилади.

Дарҳақиқат, иқтисодиётни ривожлантириш манфаатлари нуқтаи назаридан давлатнинг монопол фаолиятни тартибга солиш каби муҳим вазифани ўз зиммасига олиши бизнес ҳамжамиятнинг ҳам, аҳолининг ҳам манфаатига жавоб беради.

Бунда барча бозорларда соғлом рақобат муҳитини таъминлашга ҳамда рақобатни олиб кириш мумкин бўлган табиий монополия соҳаларига хусусий сектор учун йўл очишга муҳим эътибор қаратилади.

Шу билан бирга, юқори ижтимоий аҳамият касб этувчи соҳалардаги табиий монополиялар (масалан, нефть, нефть маҳсулотлари ва газни қувур орқали транспортировка қилиш, темир йўлларда ташиш ва бошқ.) фаолияти **истеъмолчилар манфаати устунлиги** нуқтаи назаридан тартибга солиниши зарур. Бундай тартибга солиш давлат томонидан нархларни ёки уларнинг энг юқори (энг паст) даражасини ўрнатиш орқали амалга оширилади.

Бундай нормалар **Австрия, Болгария, Хорватия** каби хорижий мамлакатлар конституцияларида ҳам ўз ифодасини топган.

Конституцияга ушбу норманинг киритилиши рақобатни ривожлантиришга, ишлаб чиқаришга янгиликларни тезкор жорий этиш орқали самарадорликнинг ортишига, истеъмолчиларнинг танлаш эркинлигини кафолатли таъминлашга, товар ва хизматлар нархининг асосиз ошмаслигига ҳамда уларнинг юқори сифатда бўлишига хизмат қилади.

71-савол: Конституцияда ерга нисбатан хусусий мулк ҳуқуқининг эътироф этилиши фуқаролар учун қандай имконият беради?

Жавоб: Бозор иқтисодиётига асосланган ҳар бир давлатда хусусий мулк иқтисодиётни ривожлантириш ва мамлакатни тараққий эттиришнинг асосий омилларидан биридир.

Узоқ йиллар мобайнида Ўзбекистонда ерга нисбатан хусусий мулкнинг тўлақонли жорий этилмаганлиги ҳақиқий мулкдорлар қатлами етарлича шаклланмаслигига, ерни ҳақиқий товар

сифатида бозор муомаласига киритилмаслигига ҳамда хорижий инвесторларнинг миллий иқтисодиётга нисбатан ишончи пасайишига олиб келди.

Шу нуқтаи назардан, Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш. Мирзиёев томонидан 2022 йил 20 июнда Конституциявий комиссия аъзолари билан ўтказилган учрашувда **“Асосий қонунимизда ер хусусий мулк бўлиши мумкинлиги аниқ белгиланиши лозим”**, деб алоҳида таъкидланганлиги қатъий сиёсий ирода намунасидир.

Шу боис янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг **68-моддасида** илк мартаба **“Ер қонунда назарда тутилган ҳамда ундан оқилона фойдаланишни ва уни умуммиллий бойлик сифатида муҳофаза қилишни таъминловчи шартлар асосида ва тартибда хусусий мулк бўлиши мумкин”**, деган муҳим норма мустаҳкамланмоқда.

Мамлакатимизда фуқаролар ва юридик шахсларга тегишли ерларни уларнинг ўзлари томонидан хусусийлаштириб олиш имконияти яратилмоқда. Хусусан, “Қишлоқ хўжалигига мўлжалланмаган ер участкаларини хусусийлаштириш тўғрисида”ги Қонунга мувофиқ фуқаро ва юридик шахслар ер участкаларини хусусийлаштириши мумкин.

Бозор иқтисодиёти ерни ҳам хусусий мулк асосида уларга тегишли бўлишини талаб этади. Шу боис, ҳеч муболағасиз ушбу норма янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасидаги ҳақиқий инқилобий ўзгаришлардан бири сифатида мулкчилик муносабатлари ривожига хизмат қилади.

Ер хусусий мулк сифатида фуқарога тегишли бўлиши унга нима беради? Хусусий мулк бўлган ер участкаси мулкдори ерни сотиш, ҳадя қилиш, айирбошлаш, гаровга қўйиш, мерос қилиб қолдириш каби ҳуқуқларни қўлга киритади. Энг муҳими, бундай ерни давлат фақат мулкдорни розилиги билан, шартнома асосида, бозор нархида жамоат эҳтиёжлари учун қайта сотиб олиши мумкин. Бир сўз билан айганда, ер **“снос”**га тушиб

кетмайди, давлат ерни келишилган нархда сотиб олсагина, ер бегоналаштирилиши мумкин.

Шу билан бирга, ерни умуммиллий бойлик ва муҳим иқтисодий ресурс эканлигини назарда тутиб, унга хўжасизларча муносабатда бўлишнинг олдини олиш мақсадида **68-моддада** назарда тутилган конституциявий шартлар хусусийлаштирилган ердан самарали фойдаланишни ва уни келажак авлодларга безавол қолдирилишини таъминлайди.

72-савол: Янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасида фуқаролик жамияти институтларига оид қандай нормалар киритилмоқда?

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш. Мирзиёевнинг Конституциямиз қабул қилинганнинг 29 йиллиги муносабати билан йўллаган табригида **“Асосий қонунимизда фуқаролик жамияти институтларининг ўрни ва мақомини конституциявий жиҳатдан мустаҳкамлаш”** давр талаби эканлиги қайд этилган эди.

Бугунги кунда Ўзбекистонда **9 мингга** яқин нодавлат нотижорат ташкилотлар, **9 мингдан** ортиқ ўзини ўзи бошқариш органлари фаолият юритмоқда.

Фуқаролик жамияти институтлари тушунчаси илмий адабиётларда келтирилган бўлиб, лекин норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда мазкур институтнинг тушунчаси берилмаган, улар фаолиятига оид ҳуқуқий кафолатлар белгиланмаган эди. Жаҳон банкининг **“Фуқаролик жамияти ташкилотлари билан маслаҳатлашув”** кўрсатмасида **“фуқаролик жамияти институти”** тушунчасини қўллаш тавсия қилинган.

Янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 69-моддасида **“фуқаролик жамияти институтлари, шу жумладан жамоат бирлашмалари ва бошқа нодавлат нотижорат ташкилотлари, фуқароларнинг ўзини ўзи**

бошқариш органлари, оммавий ахборот воситалари фуқаролик жамиятининг асосини ташкил этади”, деган норма мустаҳкамланмоқда.

Фуқаролик жамияти институтлари мамлакатда демократия, ҳуқуқий давлат ва шахс эркинликларини таъминлашнинг муҳим кафолати бўлиб хизмат қилади. Улар жамият аъзоларининг фуқаролик фаоллиги, миллий ўз-ўзини англаши, сиёсий маданияти ва юксак маънавиятини юксалтиришга кўмаклашиш, мустақил фикрлаш, ўз салоҳиятини рўёбга чиқариш, ўз келажагини ўз хохиши билан қуриш истагини шакллантиришга хизмат қилади.

Табийки, ушбу институт вакиллари бугунги ва эртанги кунимизга ҳар қачонгидан ҳам масъулият билан қарайдиган, халқимизнинг орзу-умидларини рўёбга чиқаришда амалий ишлари билан ёрдам беришга шай ташкилотлар мажмуаси сифатида жамоатчилик назоратини амалга оширишда ишончли ҳамкор бўла олади.

Мазкур норманинг Конституцияда белгиланиши фуқаролик жамияти институтларининг фаолиятини бевосита тартибга солувчи ҳамда уларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига доир қонунчилик ҳужжатларининг тизимлаштиришга хизмат қилиб, босқичма босқич давлат функцияларини ушбу институтларга бериб бориш орқали уларнинг ижтимоий фаоллигини оширишга туртки бўлади.

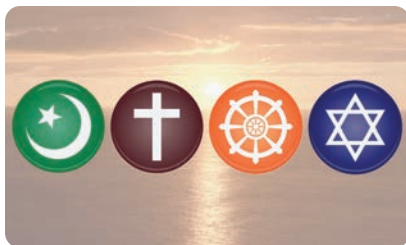

73-савол: Янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасига диний ташкилотлар билан боғлиқ қандай янги норма киритилмоқда?

Жавоб: Янги Ўзбекистонда амалга оширилаётган кенг кўламли ислохотлар халқимизнинг тинч ва фаровон ҳаётини таъминлаш, инсон қадрини улуғлаш, виждон эркинлиги ҳуқуқини кафолатлашнинг асоси бўлиб хизмат қилмоқда.

Кўп миллатли юртимизда ўзаро дўстлик муҳитини яратиш, диний конфессия вакиллари ўртасида бағрикенглик принципларини қарор топтириш масаласига алоҳида эътибор қаратилмоқда. Мамлакатимизда **130 дан** зиёд миллат ва

элат ўзаро ҳамжиҳатликда аҳил-иноқ яшаб келмоқда, **16 та конфессиянинг 2,3 мингдан зиёд диний ташкилотлари** ўз фаолиятини олиб бормоқда. **“Жаҳолатга қарши маърифат”** ғоясини амалга оширишга, диний таълим ва маърифат тизимини ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда. **“Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида”**ги Қонун янги таҳрирда қабул қилинди.

Бу соҳада олиб борилаётган ислохотлар дунё миқёсида ҳам муносиб эътироф этилиб, диний бағрикенгликнинг намунали модели сифатида баҳоланмоқда. Хусусан, Ўзбекистоннинг диний эркинликлар соҳасида алоҳида хавотир уйғотадиган давлатлар рўйхатидан чиқарилганлиги, БМТ Бош Ассамблеясининг мажлисида Ўзбекистон томонидан таклиф этилган **“Маърифат ва диний бағрикенглик”** резолюциясининг қабул қилинганлиги бунга яққол мисолдир.

Мамлакатимизда диний бағрикенглик принципини қарор топтириш учун мустаҳкам ҳуқуқий замин яратиш мақсадида янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 75-моддасида **“Давлат қонунда белгиланган тартибда фаолият кўрсатаётган диний ташкилотлар фаолиятининг эркинлигини кафолатлайди”**, деган норма мустаҳкамланмоқда.

Мазкур янги конституциявий норма, нафақат фуқароларимизнинг виждон эркинлиги кафолатларини кучайтиришга, балки мамлакатимизда барча диний ташкилотлар ўз фаолиятини эркин амалга ошириши учун ҳуқуқий кафолатларни янада такомиллаштиришга хизмат қилади. Бу эса диннинг асл инсонпарварлик моҳиятини асраш, уни турли нотўғри қарашлардан сақлаш, қолаверса, диннинг маънавий-маърифий салоҳиятидан жамиятдаги барқарорлик, ижтимоий ҳамкорлик, конфессиялараро ҳамжиҳатликни янада мустаҳкамлашда фойдаланиш учун замин яратади.

74-савол: Янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасида болаларни тўлақонли ва баркамол вояга етказиш бўйича ота-оналар ва уларнинг ўрнини босувчи шахслар зиммасига қандай мажбуриятлар юкланмоқда?

Жавоб: Ўзбекистонда азал-азалдан оила ва фарзанд юксак қадрланади. Шу маънода ота-оналар зиммасига болаларни жисмонан ва маънан баркамол этиб тарбиялашга, таълим беришга оид масъулият юклатилган.

Шу боис янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 77-моддасида **“Ота-оналар ва уларнинг ўрнини босувчи шахслар ўз фарзандларини вояга етгунига қадар боқиши, уларнинг тарбияси, таълим олиши, соғлом, тўлақонли ва ҳар томонлама камол топиши хусусида ғамхўрлик қилишга мажбурдирлар”**, деган норма белгиланмоқда. Ушбу норма Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенция талабларига тўла мувофиқдир.

Янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасида ота-оналар ва уларнинг ўрнини босувчи шахслар зиммасига қуйидаги мажбуриятлар алоҳида белгилаб берилмоқда:

биринчидан, ота-оналар ўрнини босувчи шахслар тушунчаси киритилиши билан вояга етмаганларга масъул бўлган шахслар доираси кенгайтирилмоқда. Вояга етгунга қадар етим ва ота-онасининг қарамоғидан маҳрум бўлган болаларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва унга ғамхўрлик кўрсатиш мақсадида **ҳомий ёки васий** этиб тайинланган шахслар **ота-оналар ўрнини босувчи шахслар** ҳисобланади. Уларнинг зиммасига болаларга ўз фарзандидек муносабатда бўлиб, уларни кўз-қорачиғидек асраш, ҳаётда ўз ўрнини топиши учун таълим-тарбия бериш мажбурияти конституциявий жиҳатдан мустаҳкамланмоқда;

иккинчидан, ота-оналар ва уларнинг ўрнини босувчи шахсларнинг фарзандлари олдидаги вазифалари кенгайтирилмоқда. Амалдаги Конституцияда ота-оналар фарзандларини вояга етгунларига қадар фақат боқиш ва тарбиялашга мажбур эди. Эндиликда ота-оналар ва уларнинг ўрнини босувчи шахслар фарзандларини боқиш ва тарбиялаш билан бирга, уларнинг **таълим олиши, соғлом, тўлақонли ва ҳар томонлама камол топиши хусусида ғамхўрлик қилишга** мажбур эканликлари белгиланмоқда.

Бундан мақсад фарзандлар таълим ва тарбиясида ота-оналар ва уларнинг ўрнини босувчи шахсларнинг масъулияти ва жавобгарлигини оширишдир. Афсуски, ҳаётда болаларга таълим-тарбия бериш, моддий таъминлаш, ҳимоя қилиш, уларнинг соғлиғи, жисмоний, руҳий, маънавий ва ахлоқий камолоти ҳақида ғамхўрлик қилмайдиганлар ҳам учрайди. Бундай шахслар ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум қилиниши ёки жавобгарликка тортилиши мумкин.

Ушбу норманинг киритилиши натижасида фарзандликка олинган шахсларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини муҳофаза қилишни кучайтиришга, вояга етмаганларнинг таълим олиши, соғлом ва баркамол ривожланиши бўйича қўшимча кафолатлар яратилишига ва энг муҳими, фарзандларни баркамол этиб вояга етказишда ота-оналар ва уларнинг ўрнини босувчи шахсларнинг жавобгарлигини оширишга хизмат қилади.

75-савол: Конституцияда давлатга боланинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини таъминлаш бўйича қандай мажбуриятлар юклатилмоқда ва унинг мазмун-моҳияти нималардан иборат?

Жавоб: Болалар – келажагимиз эгалари экан, уларнинг жисмоний, ақлий ва маданий жиҳатдан ривожланиши учун энг яхши шарт-шароитларни яратиш зарурдир. Шу боис мамлакатимизда болаларнинг манфаатларини биринчи навбатда таъминлаш принципи асосида тизимли ишлар амалга оширилмоқда.

Болаларни доимий равишда давлат ҳимояси ва ғамхўрлиги остида бўлишини таъминлаш мақсадида янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 78-моддасига **“боланинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини**

таъминлаш ҳамда ҳимоя қилиш, унинг жисмоний, ақлий ва маданий жиҳатдан тўлақонли ривожланиши учун энг яхши шарт-шароитларни яратиш давлатнинг мажбуриятидир”, деган мазмундаги норма киритилмоқда.

Аслида **“бола”** деганда кимни тушунишимиз керак? БМТнинг Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенцияси ва миллий қонунчилигимизга мувофиқ, **18 ёшга тўлгунга қадар бўлган шахс — бола** ҳисобланади. **Агар шунга асосланадиган бўлсак, бугун юртимиз аҳолисининг қарийб 12,1 млн нафари** болалардан иборат бўлиб, улар мамлакатимиз аҳолисининг 35 фоизини ташкил этмоқда. Конвенциянинг 3-моддасида **“болаларга нисбатан амалга ошириладиган барча ҳаракатларда, улар давлат ёки хусусий ижтимоий ҳимоя муассасалари, судлар, маъмурий ёки қонун чиқарувчи органлар томонидан амалга оширилишидан қатъи назар, боланинг энг яхши манфаатлари биринчи навбатда эътиборга олинади”**, деб белгиланган. Болаларнинг манфаатларини таъминлаш борасидаги мазкур янги конституциявий нормалар юқоридаги Конвенция қоидаларига ҳам мосдир.

Мазкур конституциявий нормага мувофиқ эндиликда давлат:

— **болаларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини таъминлаш, ҳимоя қилиш учун** қонунчилик ва амалиётни такомиллаштиради, шу орқали нафақат болалар билан боғлиқ суд жараёнлари, балки таълим, соғлиқни сақлаш ва бошқа ижтимоий соҳаларда болаларнинг энг яхши манфаатлари ҳисобга олинишини таъминлайди;

— **болаларнинг жисмоний ривожланиши учун** ҳар бир шаҳар, туман, маҳалла ва мактабда спорт майдончаси ёки спорт

залини ташкил этиш, турли спорт тўғаракларининг самарали фаолиятини йўлга қўйиш каби чораларни кўради;

– **болаларнинг ақлий ривожланиши учун** мактаб ва мактабгача таълим сифатини яхшилаш, болаларга мўлжалланган адабиёт, ўқув ва мультимедиа, Интернет дастурларини тайёрлаш, кутубхоналарининг китоб фондини бойитиш, илмий-техник тўғаракларни кўпайтириш, педагог кадрларни тайёрлаш тизимини такомиллаштириш каби тадбирларни амалга оширади;

– **болаларнинг маданий ривожланиши учун** уларга мўлжалланган санъат тўғаракларини фаоллаштириш, театр ва концерт репертуарларини кўпайтириш, музей ва маданий кўргазмаларга мактаб ўқувчилари кўпроқ кириши учун шароитларни яратади.

Мазкур нормани Асосий қонунга киритилиши юртимиз келажаги бўлган болаларни соғлом, зукко, зеҳнли бўлиб улғайиши учун барча шарт-шароитларни яратишга, уларнинг қобилият ва имкониятларини тўлиқ рўёбга чиқаришга хизмат қилади.

76-савол: Конституцияда ёшларни қўллаб-қувватлаш ва уларга қўшимча имкониятлар яратиш борасида қандай янги нормалар назарда тутилмоқда?

Жавоб: Келажагимиз эгалари бўлган ёшларнинг қонуний ҳуқуқ ва манфаатларини таъминлаш, уларнинг орзунтилишлари, қобилият ва салоҳиятини рўёбга чиқариш давлат сиёсатининг энг муҳим ва устувор йўналиши ҳисобланади.

Мамлакатимиз аҳолиси 2040 йилга бориб, **50 млнга** етади.

Уларнинг **ярмидан кўпи ёшлар эканини** ҳам ҳисобга олиш керак. Уларга муносиб шароит қилиб бериш учун, **ҳар йили 250 минг** янги ўқувчи ўрни, ўнлаб замонавий шифохоналар, камида **200 мингга** янги уй-жой,

1 млн доимий иш ўрни, **25 – 30 млрд** доллар инвестиция керак.

Қонунчилигимизга мувофиқ **ёшларга** – 14 ёшга тўлган ва 30 ёшдан ошмаган шахслар киради. Ўзбекистонда ёшларнинг сони бугунги кунда **9,6 млндан ошмоқда**, яъни мамлакатимиз аҳолисининг 30 фоизга яқинини ташкил этмоқда.

2016 йилда “Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида”ги Қонун қабул қилинди, 2020 йилда Ёшлар ишлари агентлиги ташкил этилди ҳамда **30 июнь – “Ёшлар куни”** деб эълон қилинди.

Янги тахрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг **78 ва 79-моддалари** ёшларга оид алоҳида нормалар билан тўлдирилмоқда. Уларга мувофиқ:

биринчидан, давлат ва жамият болаларда ҳамда ёшларда миллий ва умуминсоний қадриятларга содиқликни, мамлакатидан ҳамда халқнинг бой маданий меросидан фахрланишни, ватанпарварлик ва Ватанга бўлган меҳр-муҳаббат туйғуларини шакллантириш тўғрисида ғамхўрлик қилади, деган норма киритилмоқда. Ушбу норма жамиятнинг тинчлиги, яқдиллиги ҳамда давлатнинг барқарор ривожини учун муҳимдир, ва аксинча, айнан ушбу вазифага эътиборсизлик жамият, миллат ва халқнинг таназзулига йўл очади;

иккинчидан, давлат ёшларнинг шахсий, сиёсий, иқтисодий, ижтимоий, маданий, экологик ҳуқуқлари ҳимоя қилинишини таъминлайди, уларнинг жамият ва давлат ҳаётида фаол иштирок этишини рағбатлантиради, деган норма мустаҳкамланмоқда. Биз демократик, ҳуқуқий давлат қуришга интилар эканмиз, бунга келажагимиз бўлган ёшларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилмасдан туриб, уларнинг жамият ва давлат ҳаётида фаол иштирокини таъминламасдан туриб, ҳеч қачон эриша олмаймиз;

учинчидан, давлат ёшларнинг интеллектуал, ижодий, жисмоний ва ахлоқий жиҳатдан шаклланиши ҳамда ривожланиши учун, уларнинг таълим олишга, соғлигини сақлашга, уй-жойга, ишга жойлашишга, бандлик ва дам олишга бўлган ҳуқуқларини амалга ошириш учун шарт-шароитлар яратади, деган норма киритилмоқда.

Ёшларимизнинг ҳар томонлама ривожланиши учун уларга тегишли имкониятлар, яъни соғлом ва уй-жойли бўлиш, таълим олиш, ишга жойлашиш, банд бўлиш ва дам олиш имкониятларини яратиш зарурдир. Давлат бу борада тегишли шарт-шароитларни яратиш бўйича мажбурият олмоқда, чунки мазкур нормалар, нафақат ёшларимиз манфаати, балки бутун жамиятимиз ва мамлакатимизнинг фаровон келажаги учун муҳимдир.

77-савол: Конституцияда оммавий ахборот воситалари фаолияти эркинлигини таъминлашга йўналтирилаётган янги кафолатлар жамиятга қандай таъсир қилади?

Жавоб: Фуқароларнинг ахборот соҳасидаги конституциявий ҳуқуқларини таъминлаш, жамиятда очиқлик ва ошкоралик, қонунийлик муҳитини мустаҳкамлашда оммавий ахборот воситалари (ОАВ) муҳим аҳамиятга эга.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш. Мирзиёев “Оммавий ахборот воситалари ходимларининг ўз фаолиятини қонун доирасида эркин амалга оширишига тўсқинлик қилиш – бу демократик ислоҳотларимизга қарши ҳаракат, мамлакатимизнинг обрўсига путур етказиш сифатида баҳоланиши керак”, деб таъкидлаган эди.

Шу боис янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 81 ва 82-моддаларида ОАВ билан боғлиқ қуйидаги нормалар мустаҳкамланмоқда:

биринчидан, давлат оммавий ахборот воситалари фаолиятининг эркинлигини, уларнинг ахборотни излаш, олиш, ундан фойдаланиш ва уни тарқатишга бўлган ҳуқуқлари амалга оширилишини кафолатлайди, деб белгиланмоқда. Мазкур норма жамиятнинг ишончли ахборотга бўлган эҳтиёжларини қондиришга, аҳолининг ахборот олиш

хуқуқларини таъминлашга хизмат қилади;

иккинчидан, оммавий ахборот воситаларининг фаолиятига тўсқинлик қилиш ёки аралашш қонунга мувофиқ жавобгарликка сабаб бўлади, деган муҳим норма ўрнатилмоқда. Ушбу норма ОАВнинг ва журналистларнинг эмин-эркин, турли маъмурий босимлардан қўрқмасдан фаолият юритишини таъминлайди ҳамда жамиятда очиқлик ва ошкоралик муҳитининг ривожланишига шароит яратади.

Ўзбекистон Республикасининг **“Журналистлик фаолиятини ҳимоя қилиш тўғрисида” Қонунига** кўра, давлат органлари ва уларнинг мансабдор шахслари цензура қилганлик, журналистга тазйиқ ўтказганлик, унинг фаолиятига аралашганлик учун жавобгарликка тортиладилар. Бундан ташқари, журналистнинг қонуний хуқуқларини бузганлик, унинг журналистлик касбига доир фаолияти билан боғлиқ ҳолда шаъни ва кадр-қимматини ҳақорат қилганлик, унинг ҳаёти, соғлиғи ва мол-мулкига таҳдид, зўравонлик ёки тажовуз қилганлик қонунчиликка мувофиқ жавобгарликка сабаб бўлади.

ОАВнинг эркинлигига оид нормалар Германия, Австрия, Озарбайжон каби давлатлар конституцияларида ҳам мавжуд.

Ушбу нормалар мамлакатимизда ахборот эркинлигини янада кучайтиришни, пировардида оммавий ахборот воситалари ва журналистларнинг эмин-эркин ҳаракатланишини таъминлайди.

78-савол: Конституциявий даражада Қонунчилик палатаси депутати бир вақтнинг ўзида бошқа вакиллик органи депутати бўлиши тақиқланишининг зарурати нимада?

Жавоб: Депутат – халқ томонидан сайлов йўли билан ваколат берилган давлат ҳокимияти вакиллик органларида маълум муддатда фаолият юритувчи шахсдир. Депутатнинг асосий вазифаси ўз сайловчилари манфаатларини ифода этишдир. Депутатлар Ўзбекистон Республикасида Олий Мажлис Қонунчилик палатаси ва халқ депутатлари Кенгашларига сайланади.

Таъкидлаш лозимки, бўлиб ўтган сайловларда айрим ҳолларда сиёсий партиялар томонидан айнан бир шахсни иккита вакиллик органига депутатликка номзоди кўрсатилиб қолади ёки сайланиб депутат ҳам бўлиши мумкин.

Қонунчилик палатасининг депутати ўз фаолиятини профессионал, яъни доимий асосда амалга оширади. Депутат ҳар куни Олий Мажлис Қонунчилик палатасига келиб Кенгаш, фракция, қўмита, комиссиялар фаолиятида ёки палата йиғилишида иштирок этади. Кўришиб турганидек, Қонунчилик палатасининг иши палата барча депутатларининг профессионал, доимий фаолият кўрсатишига асосланади.

Шу муносабат билан янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 92-моддасида **Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатасининг депутати бир вақтнинг ўзида Қорақалпоғистон Республикаси Жўқорғи Кенгесининг, вилоятлар, туманлар, шаҳарлар давлат ҳокимияти вакиллик органларининг депутати бўлиши мумкин эмас**, деган қатъий норма белгиланмоқда.

Бунинг зарурати шундаки, депутатнинг кундалик профессионал фаолияти бевосита ўз электоратининг дарди ва муаммоларини ҳал қилиш билан боғлиқ бўлиши лозим. Шу сабабли, айни бир вақтда Қонунчилик палатаси ва халқ депутатлари Кенгашига сайланган депутат 2 та вакиллик органининг ишида иштирок этиш имкониятига эга бўлолмайди. Акс ҳолда сайловчилар ва уни номзод этиб кўрсатган партиянинг манфаатларини ҳимоя қилиш ва рўёбга чиқаришда тўсқинлик қилади.

Бундай норманинг киритилиши Қонунчилик палатасида ҳамда халқ депутатлари Кенгашларида **доимий асосда фаолият юритувчи депутатлар корпусини шакллантириш** вазифасидан келиб чиқади ҳамда **сайловчилар билан депутатларнинг доимий ишлашини** таъминлашга

хизмат қилади. Фуқаролар, хусусан, **сайловчилар билан депутатларнинг ишлашида қийинчиликлар келиб чиқишининг олдини олади** ҳамда сайловчилар томонидан қилинган мурожаатларни депутатлар ўз назоратига олиб ижобий ҳал қилиш чораларини кўришга, аҳолининг мурожаатлари юзасидан масалалар киритиш, турли ташкилотларга депутатлик сўровлари юбориш ва сўровларнинг бажарилишини назорат қилишга хизмат қилади.

79-савол: Олий Мажлис палаталарининг конституциявий ваколатларига Ўзбекистон Республикасида коррупцияга қарши курашиш тўғрисидаги миллий маърузани эшитиш ваколатининг киритилаётганлиги нима билан боғлиқ?

Жавоб: Мамлакатимизда коррупцияга қарши муросасиз муносабатда бўлиш муҳитини яратиш, давлат бошқарувида коррупциявий омилларни кескин камайтириш бўйича чоратадбирлар амалга оширилмоқда. Коррупцияга қарши алоҳида орган ташкил этилганлиги бунинг ёрқин далилидир.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш. Мирзиёев 2022 йил 20 июнда Конституциявий комиссия аъзолари билан учрашувда **“... Коррупцияга қарши кураш бўйича йиллик миллий маърузани муҳокама қилиш масаласини парламентимиз ваколатига киритиш лозим”**, деб таъкидлаган эди.

Шундан келиб чиқиб, янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг Қонунчилик палатаси ва Сенатининг биргаликдаги ваколатлари белгиланган 93-моддасида **Ўзбекистон Республикасида коррупцияга қарши курашиш тўғрисидаги ҳар йилги миллий маърузани эшитишга оид норма белгиланмоқда.**

“Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги Қонунга асосан Коррупцияга қарши курашиш агентлиги томонидан ҳар йили Ўзбекистон Республикасида коррупцияга қарши курашиш тўғрисида миллий маъруза тайёрланиб, кўриб чиқиш учун Ўзбекистон Республикаси Президенти ва Олий Мажлис палаталарига киритилиши белгиланган.

Миллий маъруза кенг жамоатчилик, хусусан, давлат органлари вакиллари, мустақил экспертлар ва фуқароларимиз учун соҳада олиб борилаётган ишлар бўйича комплекс маълумот беришга мўлжалланган. Унда ҳар йилги мамлакатимизда коррупцияга қарши курашиш йўналишида кўрилган превентив чоралар, хусусан, давлат органлари ва ташкилотлари, фуқаролик жамияти институтлари ва ОАВ томонидан коррупциянинг олдини олиш бўйича амалга оширилган ишлар тўғрисида маълумотлар тақдим этилади. Ушбу таклиф орқали парламентнинг **коррупцияга қарши курашишга дахлдор бўлган қўмиталари** мазкур маърузани дастлабки тарзда ўрганади, палаталар мажлисларида муҳокама қилади.

Ушбу норма **ҳуқуқий давлат**нинг адолат ва қонун устуворлиги **принципини** амалга ошириш механизми ҳисобланади. Мазкур ўзгариш келгусида мамлакатда коррупцияга қарши курашишда самарали чора-тадбирларни ҳаётга татбиқ этишда муҳим аҳамият касб этади. Энг муҳими, коррупцияга нисбатан мурасасиз муносабатни шакллантиришга, жамият ва инсонлар ҳаётининг барча соҳаларида, хусусан, давлат бошқаруви, молия, кредит ва банк фаолияти, тадбиркорлик, таълим, соғлиқни сақлаш ва бошқа соҳаларда коррупцияга оид ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш ва чек қўйишга, қонун ҳужжатларини такомиллаштиришга хизмат қилади.

80-савол: Парламент текшируви институтини конституциявий даражада мустақамлашнинг аҳамияти нимада?

Парламент назорати ижро ҳокимиятининг қонунлар ижросини таъминлаш фаолиятида ўзига хос аҳамият касб

этади. Парламент назорати – парламент сўрови, депутат ва сенатор сўровлари, “ҳукумат соати”, парламент текшируви ва бошқа шаклларда амалга оширилиши мумкин.

Парламент текшируви институти парламент назоратининг алоҳида шакли сифатида кўплаб хорижий мамлакатлар қонунчилигида мавжуд бўлиб, ушбу фаолият парламент томонидан давлат ва жамият аҳамиятидаги салбий ҳолатларни ўрганиш, уларнинг сабабларини аниқлаш мақсадида махсус комиссия ёки қўмиталар тузиш йўли билан ўтказилади.

Шу боисдан янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 93-моддасида парламент назоратининг энг муҳим шаклларида бири сифатида **парламент текширувини ўтказиш Олий Мажлис палаталарининг биргаликдаги ваколатлари қаторида мустаҳкамланмоқда.** Шунингдек, лойиҳанинг 103-моддасида **мамлакат хавфсизлиги, барқарор ривожланиши асосларига салбий таъсир кўрсатиши мумкин бўлган, инсон ҳуқуқлари ва эркинликларига, жамият ва давлат манфаатларига таҳдид соладиган фактлар ва воқеаларни ўрганиш мақсадида Қонунчилик палатаси ва Сенатнинг қўшма қарори билан парламент текшируви ўтказилиши мумкинлиги белгиланмоқда.**

Парламент текшируви мазмунан давлатнинг ваколатли органлари томонидан олиб бориладиган тергов фаолиятдан сезиларли фарқ қилади. Текширув жараёнида парламент жиноий-ҳуқуқий оқибатларга олиб келадиган қарорлар қабул қила олмайди, фақат қонун бузилиши ҳолатларини қайд этиши ва материалларни ваколатли тузилмаларга топшириши мумкин, бунда тергов органлари, зарурат туғилганда, тўлақонли тергов ўтказишлари шарт бўлади.

Парламент текшируви институтини конституциявий даражада мустаҳкамлаш жамият ва давлатнинг энг муҳим манфаатларига ҳамда инсон ва фуқароларнинг ҳуқуқлари ва эркинликларига

дахл қилувчи, мамлакат хавфсизлиги асосларига, унинг барқарор ривожланишига салбий таъсир кўрсатиши мумкин бўлган муайян фактларни ёки воқеаларни ўрганиш орқали Олий Мажлис палаталарининг парламент назорати йўналишидаги фаолиятини кучайтириш ва самарадорлигини оширишга хизмат қилади.

Парламент текшируви бўйича комиссия фаолияти, ваколоти ва текширув олиб бориш тартиби ва якуни бўйича кўриладиган чоралар қонун ҳужжатлари билан белгиланади.

Хорижий мамлакатлар тажрибаси ушбу институтдан самарали фойдаланиш парламент назоратининг энг кучли воситаси эканлигини кўрсатади. Масалан, **АҚШ, Буюк Британия, Япония, Франция, Германия, Бразилия, Туркия** каби мамлакатлар парламентлари томонидан парламент текшируви институти самарали қўлланилмоқда. Масалан, **Франция ва Германия** конституцияларида парламент текширувини ўтказиш ҳуқуқи мустаҳкамланган ҳамда унинг тартиби белгилаб қўйилган.

Ушбу норма билан парламентга давлат ва жамият ҳаётига таъсир кўрсатадиган энг долзарб масалаларни ўрганиш мақсадида текширув ўтказиш ваколатининг берилиши, халқ вакиллари томонидан нафақат назорат қилинадиган субъектлар фаолиятидаги мавжуд ҳуқуқбузарликларни аниқлаш, балки уларнинг юзага келиш сабабларини бартараф этишга имкон беради.

81-савол: Чет давлатлардаги ва халқаро ташкилотлар ҳузуридаги дипломатик ваколатхоналар раҳбарларини тайинлаш ва уларни назорат қилиш бўйича Сенат қандай конституциявий ваколатларга эга бўлмоқда?

Жавоб: Ўзбекистон ташқи сиёсатда дунёдаги барча давлатлар билан дўстлик муносабатларини ривожлантиришга устувор эътибор қаратмоқда. Сўнгги йилларда ташқи сиёсатни мувофиқлаштириш ҳамда назорат қилишда парламентнинг роли оширилмоқда.

Ўзбекистон Республикасининг чет давлатлардаги ва халқаро ташкилотлар ҳузуридаги дипломатик ваколатхоналари ўзи ишлаб турган мамлакатда ёки халқаро ташкилотда Ўзбекистон Республикасининг манфаатларини ифодалаш, республика фуқаролари ва юридик шахсларининг ҳуқуқлари ҳамда қонуний манфаатларини химоя қилиш ва илгари суриш мақсадида ташкил қилинади.

Шу маънода, янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 95-моддасида **Сенат томонидан Ўзбекистон Республикаси Президентининг тақдимига биноан Ўзбекистон Республикасининг чет давлатлардаги ва халқаро ташкилотлар ҳузуридаги дипломатик ҳамда бошқа ваколатхоналари раҳбарларини тайинлаш ва уларни лавозимидан озод этиш, шунингдек уларнинг ўз фаолияти масалалари бўйича ҳисоботларини эшитишга** оид янги қоидалар киритилмоқда.

Мазкур нормалар Асосий қонунга нима сабабдан киритилмоқда?

Биринчидан, амалдаги таҳрирда чет давлатлардаги дипломатик ва бошқа вакилларини тайинлаш ҳамда лавозимидан озод этиш назарда тутилган эди. Эндиликда Сенат томонидан чет давлатлардаги ва **халқаро ташкилотлар ҳузуридаги дипломатик ваколатхоналари раҳбарларини** лавозимга тайинланиши ва лавозимидан озод этилиши аниқ белгилаб берилмоқда.

Иккинчидан, парламентнинг назорат ваколатларини кенгайтириш бўйича Сенат томонидан дипломатик ваколатхоналар раҳбарларининг фаолияти билан боғлиқ масалалар юзасидан ҳисоботларини эшитиш ҳам аниқ белгиланмоқда. Мазкур норма ўз фаолияти ҳақида ваколатхоналар раҳбарларининг ахборотини Сенатда эшитиш ва муҳокама қилишга асос бўлади.

Таъкидлаш лозимки, ҳозирги кунда Ўзбекистоннинг чет давлатлар ва халқаро ташкилотлар ҳузуридаги **ваколатхоналари сони 55 та** бўлиб, шулардан: **элчихоналар – 37 та, бош консулликлар – 17 та, консуллик – 1 та, доимий ваколатхоналар – 3 та.**

Киритилаётган норма Ўзбекистон Республикасининг халқаро майдондаги обрўси ва ижобий имижини мустаҳкамлашга, Ўзбекистон Республикаси фуқаролари ва юридик шахсларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилишга, шунингдек, хорижий давлатларда яшаётган, ишлаётган ва ўқиётган ватандошларимиз билан алоқаларни ривожлантиришга имкон беради.

82-савол: “Қонунчилик таклифларини киритиш” институти нима, бундай институт жорий этилишининг зарурати ҳамда қонунчилик ташаббуси билан фарқли жиҳатлари нималардан иборат?

Жавоб: Жамиятдаги энг асосий ижтимоий муносабатлар қонунлар билан тартибга солинади. Қонунни яратиш жараёни қонунчилик ташаббуси рўёбга чиқишидан бошланади.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш. Мирзиёев Конституциявий комиссия аъзолари билан учрашувда илгари сурган қонунчилик ташаббуси ҳуқуқи институтини ислоҳ қилиш бўйича таклифидан келиб чиққан ҳолда, янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг **98-моддасида “қонунчилик таклифларини киритиш”** институти жорий этилмоқда. Унга кўра, Ўзбекистон Республикасининг сайлов ҳуқуқига эга бўлган, юз минг нафардан кам бўлмаган **фуқаролари**, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг **Сенати**, Олий Мажлиснинг **Инсон ҳуқуқлари**

бўйича вакили (омбудсман), **Марказий сайлов комиссияси** қонунчилик таклифларини Қонунчилик палатасига киритишга ҳақлилиги белгиланмоқда.

Қонунчилик таклифи институти – бу қонунчилик ташаббусининг бир тури бўлиб, кейинчалик Қонунчилик палатасида қонун лойиҳасига айланадиган бўлажак қонуннинг асосий ғояси ёки концепциясини ваколатли субъектлар томонидан таклиф этиш ҳуқуқидир.

Қонунчилик ташаббуси ҳуқуқи ҳамда қонунчилик таклифларини киритиш ҳуқуқи ўртасида ўзига хос фарқлар мавжуд. **Қонунчилик ташаббуси ҳуқуқи**да аниқ **қонун лойиҳаси** – яъни барча таркибий қисмлар (муқаддима, моддалар ва бошқ.)ни ўз ичига олган ҳамда тузилишга доир талабларга мос бўлган бўлажак қонуннинг матни киритилади. Қонунчилик ташаббуси ҳуқуқи ваколатли органлар ва шахслар томонидан қонун лойиҳасини қабул қилиш тўғрисида таклифни парламентга тақдим этилиши ва белгиланган тартибда кўриб чиқиш ҳақида тегишли қарор қабул қилишдир. Қонунчилик ташаббуси ҳуқуқи тартибда Қонунчилик палатасига субъектлар томонидан қонун лойиҳаси ва унга илова қилинадиган ҳужжатлар ҳам киритилади.

Қонунчилик таклифи – бўлажак қонуннинг барча тартиб-таомиллари эмас, балки фақат ғояси ифодаланадиган концепциядир. Қонунчилик таклифида қонун лойиҳаси эмас, балки бўлажак қонуннинг асосий концепцияси ваколатли субъектлар томонидан таклиф этилади.

Қонунчилик таклифларини киритиш институтини жорий қилиш ҳамда қонунчилик ташаббуси субъектлари доирасини кенгайтириш орқали норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тизимида қонунларнинг улуши ортишига, қонун ости ҳужжатларини камайтиришга, қонун лойиҳаларини ўз вақтида ишлаб чиқиш орқали жамиятдаги ва қонунчиликдаги муаммоларни ўз вақтида ҳал этишга, халқни қонун ижодкорлигида тўғридан-тўғри иштирок этишига шароит яратади.

83-савол: Конституциявий суд, Олий суд ва Бош прокурор фақатгина ўз ваколатларига оид масалалар юзасидан қонунчилик ташаббуси ҳуқуқини амалга оширишга эга, деган норманинг мазмун-моҳияти нимадан иборат?

Жавоб: Қонунчилик ташаббуси ҳуқуқи давлат ва жамият иродасини қонунларга айлантириш мақсадида ваколатли органлар ва шахслар томонидан қонун лойиҳасини қабул қилиш, амалдаги қонунни ўзгартириш ёхуд бекор қилиш ҳақида таклифни парламентга тақдим этилиши билан боғлиқ фаолиятдир.

Конституцияга кўра қонунчилик ташаббуси ҳуқуқига Президент, ўз давлат ҳокимиятининг олий вакиллик органи орқали Қорақалпоғистон Республикаси, Қонунчилик палатаси депутатлари, Вазирлар Маҳкамаси, Конституциявий суд, Олий суд, Бош прокурор эга. Бунда ҳар бир субъект ўз фаолияти ва ваколатларидан келиб чиқиб мазкур ҳуқуқни амалга ошириши муҳимдир.

Шу сабабли, янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 98-моддасида **Ўзбекистон Республикаси Конституциявий суди, Олий суди ва Бош прокурори ҳам ўз ваколатлари жумласига киритилган масалалар бўйича қонунчилик ташаббуси ҳуқуқига эгаллиги** белгиланмоқда.

Мазкур нормалар Асосий қонунга нима сабабдан киритилмоқда?

Биринчидан, киритилаётган ўзгартиш билан Ўзбекистон Республикаси Президенти, давлат ҳокимиятининг олий вакиллик органи орқали Қорақалпоғистон Республикаси, Қонунчилик палатаси депутатлари, Вазирлар Маҳкамаси тўлиқ ва барча масалалар юзасидан қонунчилик ташаббуси ҳуқуқига эгаллиги белгиланмоқда. Кўплаб хорижий давлатлар амалиётида ҳам

тўлик, яъни барча масалалар юзасидан қонунчилик ташаббуси ҳуқуқига **давлат бошлиғи, парламент ва ҳукумат** эга бўлади.

Иккинчидан, Конституциявий суд, Олий суд ва Бош прокурор фақатгина ўз ваколатларига оид масалалар юзасидан қонунчилик ташаббуси ҳуқуқини амалга ошириши мустаҳкамланмоқда.

Қонунчилик палатаси фаолиятида суд ҳокимияти органлари ва Бош прокурор томонидан киритилган қонун лойиҳалари миқдори кўп эмас. Бу орқали юқоридаги субъектлар фақатгина ўз фаолияти доираси бўйича қонун лойиҳаларини пухта ишланган ҳолда тақдим этиши йўлга қўйилади.

84-савол: Фуқароларга қонунчилик таклифларини Қонунчилик палатасига киритиш ҳуқуқи берилишининг халқ ҳокимиятчилиги конституциявий принципига ижобий таъсири нималарда намоён бўлади?

Жавоб: Демократик давлатда фуқароларнинг давлат ишларини бошқаришдаги иштирокини кенгайтиришда қонун ижодкорлиги муҳим аҳамиятга эга.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш. Мирзиёев 2022 йил 20 июнь кунини Конституциявий комиссия аъзолари билан учрашувдаги нутқида қонунчилик ташаббуси ҳуқуқи институтини ислоҳ қилишни, Конституцияга қонунчилик таклифларини киритиш институтини жорий этишни таклиф қилди ҳамда **“Мазкур институт доирасида 100 минг кишидан кам бўлмаган миқдордаги фуқаролар ўз қонунчилик таклифларини Олий Мажлис Қонунчилик палатасига киритиш имкониятига эга**

ФУҚАРОЛАРНИНГ ҚОНУНЧИЛИК
ТАШАББУСИ ҲУҚУҚИ БЎЙИЧА ХАЛҚАРО ТАЖРИБА:

КОНСТИТУЦИЯЛАРИДА ФУҚАРОЛАРНИНГ ҚОНУНЧИЛИК
ТАШАББУСИ ҲУҚУҚИ ИНСТИТУТИ МАВЖУД.

УМУМИЙ ТАЛАБ – САЙЛОВЧИЛАРНИНГ ТЕГИШЛИ МИҚДОРДА
НОТАРИАЛ ТАСДИҚЛАНГАН ИМЗОСИНИ ТЎПЛАШ

бўладилар. Шу асосда энди халқ бевосита қонун ижод-кори сифатида ташаббус кўрсатиш ҳуқуқини қўлга киритади” деб таъкидлаган эди.

Шу муносабат билан, янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 98-моддасида **сайлов ҳуқуқига эга бўлган, юз минг нафардан кам бўлмаган фуқароларнинг қонунчилик таклифларини қонунчилик ташаббуси тартибида Қонунчилик палатасига киритиш ҳуқуқи** мустаҳкамланмоқда.

Хорижий мамлакатлар тажрибасида фуқароларнинг қонунчилик ташаббуси ҳуқуқи **Австрия, Испания, Италия, Швейцария, Филиппин** ва бошқа бир қатор мамлакатлар конституцияларида назарда тутилган. Улардаги умумий талаб шуки, халқ ташаббуси асосида қонун лойиҳасини киритиш учун тегишли миқдордаги сайловчиларнинг имзоси тўпланади. Масалан, **Швейцария, Венгрия, Италияда 50 минг сайловчининг имзоси, Польшада – 100 минг, Испанияда 500 минг, Колумбияда сайловчилар умумий сони 5 фозининг имзоси** тўпланиши лозим.

Фуқароларнинг қонунчилик таклифлари билан парламентга мурожаат қилиши институтининг конституциявий даражада мустаҳкамланиши халқ ҳокимиятчилиги конституциявий принципига қўйидаги ижобий таъсир қилади:

биринчидан, давлат ишларини бошқаришда фуқароларнинг иштирокини кенгайтириш, халқнинг бевосита қонун ижодкори сифатида қонун ҳужжатларини такомиллаштириш орқали тизимли муаммоларни ҳал этишига олиб келади;

иккинчидан, ўзларига тегишли конституциявий ҳуқуқлар билан боғлиқ турли ижтимоий-иқтисодий масалаларни ҳал этишга, энг муҳими, ислохотлар ташаббускори сифатида инсонлар ўзларининг келажаги, орзу-мақсадларини рўёбга чиқариш учун муҳим қарорлар қабул қилишда тўғридан-тўғри иштирок этишларига хизмат қилади.

85-савол: Янги таҳрирдаги Конституция-миз лойиҳасига киритилаётган янгиликка кўра, қонунчилик таклифларини киритиш ҳуқуқи кимларга ёки қайси ташкилотларга берилмоқда ҳамда бунинг зарурати ва аҳамияти нимада?

Жавоб: Янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасида **қонунчилик таклифларини қонунчилик ташаббуси тартибида киритиш институти** жорий этилмоқда. Хусусан, **98-моддада** қонунчилик таклифларини қонунчилик ташаббуси тартибида киритиши мумкин бўлган қуйидаги субъектлар белгиланмоқда:

Ўзбекистон Республикасининг сайлов ҳуқуқига эга бўлган, **юз минг нафардан кам бўлмаган фуқаролари**

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг **Сенати**

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг **Инсон ҳуқуқлари бўйича вакили (омбудсман)**

Ўзбекистон Республикаси **Марказий сайлов комиссияси**

Мазкур субъектларни қонунчиликка оид таклифлар киритиш ҳуқуқи субъектлари қаторига киритилиши:

биринчидан, фуқароларга ва Олий Мажлисининг Инсон ҳуқуқлари бўйича вакили (омбудсман)га бундай ҳуқуқнинг берилиши қонун ижодкорлигида фуқароларнинг иштироки кенгайтишига ҳамда инсон ҳуқуқларини таъминлаш, ҳимоя қилишга хизмат қилади. Масалан, 2022 йил январь-август ойларида фуқароларнинг мурожаатларидан келиб чиқиб, депутатлар томонидан қонунчилик ташаббуси ҳуқуқи асосида 6 та қонун лойиҳаси Қонунчилик палатасига киритилган. 2021 йилда Инсон ҳуқуқлари бўйича вакил (омбудсман) томонидан Олий Мажлисга ва Вазирлар Маҳкамасига қонун лойиҳалари юзасидан 93 та таклиф юборилган;

иккинчидан, Сенатга бундай ҳуқуқнинг берилиши ҳудудларнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиши соҳасида

қонунларни қўллашдаги ҳуқуқий бўшлиқларнинг барта- раф этилишига хизмат қилади. Сенат фаолиятида шу кунга қадар, **амалдаги 40 дан зиёд қонунлар** бўйича тегишли таклифлар Ҳукуматга киритилган.

Парламент юқори палаталарининг қонунчилик ташаббуси ҳуқуқи институти **Испания, Польша, Чехия** каби давлатларда мавжуд;

учинчидан, Ўзбекистон Республикаси **Марказий сайлов комиссиясига** қонунчиликка таклиф бериш ҳуқуқининг берилиши сайлов қонунчилиги билан боғлиқ бўлган нормаларни такомиллаштириб боришга хизмат қилади.

Шу билан бирга, қонунчилик таклифларини киритиш институтининг Конституцияда белгиланиши халқимиз, фуқароларимиз хоҳиш-иродасини қонунлар шаклида ифодалашга, ҳудудларнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишига, инсон ҳуқуқлари соҳасидаги муаммоларни бартараф этишга хизмат қилади.

86-савол: Вазирлар Маҳкамасининг конституциявий ваколатлари билан боғлиқ қандай ўзгаришлар киритилмоқда?

Жавоб: Ҳукумат ҳар қандай давлатда ижро этувчи олий орган бўлиб, барча қонун ҳужжатлари, стратегиялар, давлат дастурлари ва ривожланишнинг устувор йўналишлари ижросини таъминлайди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш. Мирзиёев

2022 йил 20 июнь кuni Конституциявий комиссия аъзолари билан учрашувда **“Конституцияда Вазирлар Маҳкамаси ва ҳокимликларнинг экология, ёшлар сиёсатини амалга ошириш, оилани қўллаб-қувватлаш, мустаҳкамлаш ва ҳимоя қилиш, ногиронлиги бўлган шахсларни**

ижтимоий ҳимоя қилиш, қулай жамоат транспортини ривожлантириш, аҳолининг дам олиши учун зарур шароитлар яратиш, фуқаролик жамияти институтларини қўллаб-қувватлаш бўйича масъулиятини белгилаш лозим", деган таклифни киритган эди.

Ушбу таклиф асосида янги тахрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг **115-моддасида** Ҳукуматга қўйидаги мазмундаги янги ваколатлар берилмоқда:

барқарор иқтисодий ўсишни, макроиқтисодий барқарорликни таъминлаш, камбағалликни қисқартириш, аҳоли учун муносиб турмуш шароитларини яратиш, озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш, қулай инвестициявий муҳитни яратиш, ҳудудларни комплекс ва барқарор ривожлантириш бўйича чоралар кўриш;

аҳолини, шу жумладан ногиронлиги бўлган шахсларни ижтимоий ижтимоий ҳимоя қилиш тизимининг самарали фаолият кўрсатишини таъминлаш;

атроф-муҳитни муҳофаза қилиш, табиий бойликларни ва биологик хилма-хилликни сақлаш, иқлим ўзгаришига, эпидемияларга, пандемияларга қарши курашиш ҳамда уларнинг оқибатларини юмшатиш соҳаларида ягона давлат сиёсати амалга оширилишини таъминлаш;

ёшларга оид давлат сиёсатининг амалга оширилишини таъминлаш, оилани қўллаб-қувватлаш, мустаҳкамлаш ва ҳимоя қилиш, анъанавий оилавий кадриятларни сақлаш бўйича чоралар кўриш;

фуқаролик жамияти институтларини қўллаб-қувватлаш чора-тадбирларини амалга ошириш, ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш ҳамда ижтимоий шериклик дастурларини ишлаб чиқиш ва амалга оширишда уларнинг иштирок этишини таъминлаш;

ижро этувчи ҳокимият органларининг ишида очиқлик ва шаффофликни, қонунийлик ва самарадорликни таъминлаш, уларнинг фаолиятида коррупция ҳолатларига қарши курашиш, давлат хизматларининг сифатини ошириш ва улардан фойдаланиш имкониятини кенгайтириш бўйича чоралар кўриш.

Вазирлар Маҳкамасига юқоридаги ваколатларнинг берилиши Ҳукуматнинг мамлакатимизда “**инсон қадри учун**” принципи асосида амалга оширилаётган кенг қамровли, шиддатли ва халқчил ислохотлар ижросини тўлиқ, ўз вақтида ва самарали таъминлашда масъулияти ва сиёсий жавобгарлигини кучайтиради.

Бундай нормалар **Германия, Япония, Туркия, Ҳиндистон, Италия, Испания, Австрия, Жанубий Корея** каби мамлакатлар конституцияларида мавжуд.

Мазкур ўзгаришлар мамлакатимизда экологик вазиятнинг яшиланишига, аҳолининг эпидемия ва пандемиялардан ҳимояланишини кучайтиришга, иқтисодиётимизни барқарор ва ҳудудларимизни мутаносиб ривожлантиришга, ёшлар ва оилаларни моддий ва маънавий қўллаб-қувватланишини кучайтиришга хизмат қилади.

87-савол: Янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасига киритилаётган ўзгаришларга кўра, сиёсий партияларнинг Бош вазир номзодини кўрсатишдаги иштирокига оид қандай янгилик киритилмоқда?

Жавоб: Сиёсий тизимни ривожлантириш, давлат ва жамият ҳаётида сиёсий партияларнинг ролини кучайтириш, улар ўртасида соғлом рақобат муҳитини шакллантириш, давлат ва жамият қурилишини такомиллаштиришга йўналтирилган демократик ислохотларни чуқурлаштириш ва мамлакатни модернизация қилишда сиёсий партияларнинг ролини янада кучайтириш бугунги кундаги энг асосий вазифа ҳисобланади.

Бунинг ёрқин мисоли сифатида сиёсий партияларнинг Бош вазир номзодини кўрсатиш жараёнидаги иштирокини алоҳида кўрсатиб ўтиш лозим. Амалдаги Конституциямизнинг **98-моддасига** кўра, **Бош вазир** номзоди Олий Мажлис

Қонунчилик палатасига сайловда **энг кўп депутатлик ўринларини олган** сиёсий партия ёки **тенг миқдордаги энг кўп депутатлик ўринларини қўлга киритган** бир неча сиёсий партия томонидан таклиф этилади. Лекин ушбу конституциявий қоида Бош вазир номзодини кўрсатиш жараёнида бошқа сиёсий партияларнинг иштирок этиш ҳуқуқини чеклаб қўйган эди.

Янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг **118-моддасига** кўра, **Бош вазир номзоди Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан Қонунчилик палатасида фаолият юритаётган барча сиёсий партиялар фракциялари билан маслаҳатлашувлар ўтказилганидан сўнг Қонунчилик палатасига кўриб чиқиш ва маъқуллаш учун тақдим этилади.**

Киритилаётган мазкур янгиликнинг аҳамиятини нималарда кўриш мумкин?

Биринчидан, шу вақтга қадар Бош вазир номзодини кўрсатишда **энг кўп депутатлик ўринларини олган** сиёсий партия иштирок этган бўлса, эндиликда барча сиёсий партиялар фракцияларига бу борада **тенг имконият тақдим этилади**;

иккинчидан, ҳар бир сиёсий партиянинг пировард мақсади бўлган, **ҳукуматни шакллантириш жараёнида** бевосита иштирок этиш имконияти тақдим этилмоқда;

учинчидан, ушбу ўзгартиш орқали ҳар бир сиёсий партия ўз **сайловолди платформасидаги энг муҳим вазифаларни** Ҳукумат дастурига киритиш орқали амалга ошириш ҳуқуқига эга бўлади;

тўртинчидан, Бош вазир номзодини кўриб чиқиш ва маъқуллаш ваколати **Қонунчилик палатасининг мутлақ ваколатига ўтказилмоқда.**

Шу ўринда қайд этиш лозимки, айрим мамлакатларда, масалан, **Қозоғистон** ва **Озарбайжон** конституцияларида ҳукумат раҳбари (Бош вазир) номзодини Президент томонидан ҳеч қандай қўшимча маслаҳатлашувларсиз парламентга киритиш амалиёти мустаҳкамланганлигини кўришимиз мумкин.

Бир сўз билан айтганда, мазкур ўзгартишни мамлакатимизда ижтимоий-сиёсий ислохотлар жараёнларида барча сиёсий

партияларни фаоллаштириш ва уларнинг ҳукумат шаклланиши ва фаолиятига таъсирини ошириш орқали парламент назоратини кучайтиришнинг самарали механизмларини яратишга қаратилган навбатдаги муҳим қадам сифатида эътироф этсак бўлади.

88-савол: Янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасида ҳокимлар бир вақтнинг ўзида халқ депутатлари Кенгашининг раиси лавозимини эгаллашни тақиқлаш тўғрисида янги норма белгиланмоқда. Ушбу янгиликнинг аҳамияти нимадан иборат?

Жавоб: Ўзбекистонда халқ ҳокимиятчилигини ривожлантириш, ҳокимиятлар бўлиниши принципини амалда рўёбга чиқариш, бунда алоҳида урғу маҳаллий Кенгашларнинг бошқарувдаги ролини ошириб боришга қаратилмоқда. Сўнгги йилларда маҳаллий Кенгашларга прокуратура, ички ишлар органлари, адлия, тиббиёт бўлимлари ва ташкилотлар раҳбарларининг ҳисоботларини эшитиш бўйича янги ваколатлар берилди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш. Мирзиёев Конституциявий комиссия аъзолари билан 2022 йил 20 июнда бўлиб ўтган учрашувда **“Бу ислоҳотнинг жорий этилиши ҳокимият ваколатларининг бўлиниш принципини маҳаллий даражада татбиқ этишга, маҳаллий Кенгашлар фаолияти самарадорлигини, ҳокимларнинг халқ вакиллари олдидаги масъулиятини оширишга олиб келади. Худудларда халқ манфаатларини тўлиқ таъминлашга, ҳокимликлар фаолияти устидан Кенгашлар ва жамоатчилик назоратини кучайтиришга хизмат қилади”**, деб таъкидлади.

Ушбу воя асосида янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг **120 ва 121-моддаларига** қуйидаги ўзгартиришлар киритилмоқда:

биринчидан, “Вилоятлар, туманлар ва шаҳарларда (туманга бўйсунадиган шаҳарлардан ташқари) халқ депутатлари Кенгашлари давлат ҳокимияти вакиллик органларидир”, деган норма орқали ушбу органнинг мақоми белгиланмоқда. Бу билан; маҳаллий даражада вакиллик ва ижро этувчи ҳокимият функциялари ажратилади;

иккинчидан, “Халқ депутатлари Кенгашига унинг депутатлари орасидан қонунга мувофиқ сайланадиган раис бошчилик қилади”, “Тегишли ҳудуддаги ижро этувчи ҳокимиятга вилоят, туман ва шаҳар ҳокими бошчилик қилади”, деб белгиланиб, ушбу янгилик асосида маҳаллий Кенгашларнинг фаолияти, авваламбор, маҳаллий аҳоли манфаатларидан келиб чиқиб қарорлар қабул қилишга йўналтирилса, ҳокимнинг фаолияти эса мазкур қарорларни ижро қилишга қаратилади;

учинчидан, “вилоят, туман, шаҳар ҳокими лавозимини эгаллаб турган шахс бир вақтнинг ўзида халқ депутатлари Кенгашининг раиси лавозимини эгаллаши мумкин эмас” деган қатъий норма мустаҳкамланиб, ҳокимнинг мақомига, яъни Кенгашларнинг раҳбари бўла олмаслиги тўғрисида алоҳида аниқлик киритилмоқда.

Ушбу янгиликнинг аҳамияти шундаки, ушбу норманинг қабул қилиниши натижасида ҳокимиятлар бўлиниши принципи маҳаллий даражада татбиқ этилиб, Кенгашлар ваколати кенгайтирилишига, ҳокимликлар фаолияти устидан Кенгашлар назоратини кучайтиришга, ҳокимларнинг масъулиятини оширишга замин яратилади.

89-савол: Конституцияда халқ депутатлари Кенгашларининг конституциявий ваколатлари алоҳида белгиланишининг аҳамияти нимадан иборат?

Жавоб: Кучли фуқаролик жамияти асосларини шакллантиришда, чинакам халқ ҳокимиятини барпо этишда, фуқаролар манфаатларини ишончли ҳимоя қилишни мустаҳкамлашда дав-

лат ҳокимиятининг маҳаллий вакиллик органлари алоҳида ўрин тутди. Ислохотларнинг ҳозирги даври маҳаллий вакиллик ҳокимияти ва ҳокимларнинг ваколатларини аниқ ажратишни талаб қилади.

Маҳаллий давлат ҳокимияти органлари деганда қонунчилигимиз бўйича вилоят, туман ва шаҳарлардаги халқ депутатлари Кенгашлари ҳамда ижро ҳокимияти тушунилади.

Шу боис янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 122-моддасида халқ депутатлари Кенгашларининг ваколатлари алоҳида белгиланиб, улар қўйидагича ифодаланмоқда:

биринчидан, тегишли маҳаллий бюджетларни кўриб чиқиш ва қабул қилиш, уларнинг ижро этилиши устидан назоратни амалга ошириш ваколати мустаҳкамланмоқда. Бу эса маҳаллий бюджетларни аҳолининг манфаатларини, ҳудуднинг ижтимоий-иқтисодий хусусиятларини инobatга олган ҳолда кўриб чиқишга ва қабул қилишга хизмат қилади. Шунингдек, бюджет маблағларининг ижро этилиши устидан таъсирчан депутатлик назоратини ўрнатишга шароит яратади;

иккинчидан, ҳудудларни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш ва аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш дастурларини тасдиқлаш ваколати белгиланмоқда. Бундай дастурларда ҳудуднинг амалдаги ижтимоий-иқтисодий ҳолати чуқур таҳлил қилинади, аҳолининг муаммолари мақсадли ҳал қилишга йўналтирилади ва аҳолининг ижтимоий ҳимояга бўлган талаблари тўлиқ ҳисобга олинади;

учинчидан, ҳокимни лавозимга тасдиқлаш, унинг фаолияти тўғрисидаги ҳисоботларни эшитиш ваколати эса, маҳаллий ижроия ҳокимияти органлари раҳбарлигига халқ дарди билан яшайдиган энг муносиб номзодларни танлаш ва тасдиқлашга, улар фаолиятининг очиқлигига, аҳоли олдида масъулияти ва ҳисобдорлигининг ошишига хизмат қилади.

Қайд этиш жоизки, “Маҳаллий ўзини ўзи бошқариш тўғрисидаги Европа Хартияси”да маҳаллий вакиллик

органларига хос бўлган ваколатлар мамлакатнинг Конституция ва қонунларида аниқ белгилаб қўйилиши керак, деган тавсия белгиланган. Шунингдек, маҳаллий вакиллик органларининг ваколатлари **Австрия** конституциясида ҳам белгиланган.

Конституцияда халқ депутатлари Кенгашларининг конституциявий ваколатлари алоҳида белгиланишининг аҳамияти шундаки, мазкур ҳолат маҳаллий вакиллик органи мустақиллигини мустаҳкамлашга, улар олдида турган вазифаларни ҳокимиятлар бўлиниши принцигига мувофиқ аниқ белгилашга ва мазкур вазифаларни бажаришда уларнинг масъулиятини янада оширишга хизмат қилади.

90-савол: Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари давлат ҳокимияти органлари тизимига кирмаслиги Конституцияда назарда тутилишининг ижтимоий-сиёсий ва ҳуқуқий аҳамияти нимада?

Жавоб: Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари (маҳалла) – асрлар оша миллий урф-одат ва анъаналаримизни безавол сақлаб, халқимиз учун эзгулик ва тарбия бешиги, яхши қўшничилик ва ҳамжиҳатлик маскани бўлиб келмоқда. Унинг бевосита аҳоли томонидан шакллантирилиб, давлатдан мустақил ҳолда фаолият юритиб, ўз ҳудудида яшаб келаётган аҳолининг манфаатларини тўғридан-тўғри ифода этиши **кучли фуқаролик жамиятининг асосий талабидир.**

Бугунги кунда мамлакатимиздаги қарийб ўн мингга яқин маҳаллалар республикаимизда изчил демократик ислохотларнинг босқичма-босқич амалга оширилишига кўмаклашмоқда.

Шу боис янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 127-моддасида **“Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари давлат ҳокимияти органлари тизимига**

кирмайди ҳамда маҳаллий аҳамиятга молик масалаларни фуқароларнинг манфаатларидан, ривожланишнинг тарихий ўзига хос хусусиятларидан, шунингдек миллий кадриятлардан, маҳаллий урф-одатлар ва анъаналардан келиб чиққан ҳолда, қонунга мувофиқ мустақил равишда ҳал этишга ҳақли”, деган янги норма белгиланмоқда.

Мазкур ўзгаришларнинг **ижтимоий-сиёсий аҳамияти** шундаки, **биринчидан**, давлатга мазкур органларнинг ўз вазифа ва ваколатларини амалга оширишида уларнинг мустақиллигини таъминлаш вазифасини юклайди, **иккинчидан**, маҳалланинг сиёсий-ҳуқуқий институт эканлигини ва у ўз ҳудуди аҳолисининг ҳуқуқ, эркинлиги ва қонуний манфаатларини рўёбга чиқариш ва ҳимоя қилишга сафарбар этилганлигини белгилайди, **учинчидан**, маҳалла ўз фаолиятини ривожланишнинг ўзига хос тарихий хусусиятлари, миллий ва маънавий кадриятлар ва маҳаллий урф-одатлар ҳамда анъаналарга таяниб амалга оширади.

Ушбу янгиликнинг **ҳуқуқий аҳамияти** шундаки, мазкур нормалар орқали фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларини нодавлат анъанавий бошқарув тизимига эга органлар сифатида ҳуқуқий кафолатлаш, улар фаолиятига давлат идоралари ноқонуний аралашувининг олдини олиш учун конституциявий даражада мустаҳкам ва барқарор ҳуқуқий пойдевор яратилади.

Бу каби тажриба **Германия, Австрия, Япония, Швеция, Дания** каби мамлакатлар конституцияларида мавжуд.

Конституциямизда мазкур кафолатнинг белгиланиши эса маҳаллаларга ўз ҳудудини мустақил бошқариш, аҳоли манфаатларидан келиб чиқиб, давлат билан шериклик асосида муаммоларни ҳал этиб бориш, ҳудудни ижтимоий-иқтисодий жиҳатдан ривожлантириш, самарали жамоатчилик назоратини амалга ошириш, аҳоли фаровонлигини таъминлашда муҳим имкониятларни тақдим этади.

91-савол: Конституцияга киритилаётган қўшимча билан фуқаролар ва юридик шахсларга Конституциявий судга мурожаат қилиш ҳуқуқи берилаётганлигининг аҳамияти нимада?

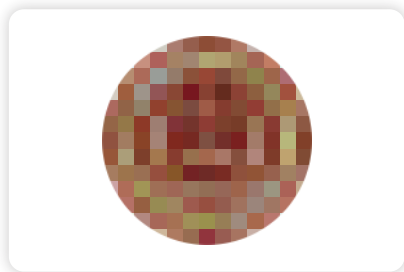
Жавоб: Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш. Мирзиёев 2022 йил 20 июнда Конституциявий комиссия аъзолари билан учрашувда “**Конституциявий суд фаолиятини янада такомиллаштириш, фуқаролар ва юридик шахсларнинг муайян ишда суд томонидан уларга нисбатан қўлланилган қонуннинг Конституцияга мослигини текшириш ҳақидаги шикоятларини кўриб чиқиш Конституциявий суднинг ваколати сифатида Конституцияда акс эттирилиши лозим**”лигини таъкидлаб ўтди.

Шу муносабат билан янги тахрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 133-моддасига **фуқаролар ва юридик шахслар, агар суд орқали ҳимоя қилишнинг бошқа барча воситаларидан фойдаланиб бўлинган бўлса, судда кўриб чиқилиши тугалланган муайян ишда суд томонидан ўзига нисбатан қўлланилган қонуннинг Конституцияга мувофиқлиги тўғрисидаги шикоят билан Ўзбекистон Республикаси Конституциявий судига мурожаат қилишга ҳақли** эканлигига оид махсус норма киритилди.

Конституцияга киритилаётган мазкур норманинг фуқаролар ҳамда юридик шахсларга конституциявий ҳуқуқ ва эркинликлари муайян ишда қўлланилган ва Конституцияга мувофиқ бўлмаган қонунда бузилган деб ҳисобланганда, агар судда ҳимоя қилишнинг бошқа барча воситаларидан фойдаланиб бўлинган бўлса, Конституциявий судга шикоят билан мурожаат қилиш ҳуқуқини беради.

2022 йил давомида Конституциявий судга жами **1 376 та мурожаат** келиб тушган. Мурожаатларнинг 1 299 таси жисмоний шахслар, 77 таси юридик шахслар томонидан юборилган. Мурожаатлар Конституциявий суд судьялари

томонидан ўрганиб чиқилиб, муаллифларга асослангилган тушунтиришлар берилган. Судья ва экспертлар томонидан 83 нафар фуқаро ва юридик шахсларнинг вакиллари Конституциявий судда қабул қилинди, уларнинг мурожаатлари юзасидан тегишли тушунтиришлар берилган. Конституциявий судда фуқароларнинг мурожаатларини бевосита қабул қилиш мақсадида **“Фуқароларнинг онлайн қабули”** портали ишга туширилди. Шунингдек, мазкур норма киритилиши инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишда самарали воситалардан бири бўлган конституциявий шикоят институтини Конституция даражасида мустақамлайди.

Фуқаролар ва юридик шахсларнинг Конституциявий судга мурожаат қилиш ҳуқуқи **Бельгия, Венгрия, Германия, Латвия** каби хорижий давлатлар конституцияларида ҳам белгиланган.

Фуқаролар ва юридик шахсларга Конституциявий судга мурожаат қилиш ҳуқуқи берилаётганлигининг аҳамияти шундаки, Конституцияга зид бўлган қонунлар амалиётда қўлланилаётган бўлса, уларнинг Конституцияга мувофиқлигини ўз вақтида таъминлашга, Конституцияга номувофиқ қонунлар билан келгусида бошқа шахсларнинг ҳуқуқлари бузилишининг олдини олишга, шунингдек Конституция устунлигини таъминлашга, Конституциявий суд фаолиятини янада такомиллаштиришга хизмат қилади.

92-савол: Конституцияга судьялар мустақиллигини кучайтириш бўйича киритилаётган янги нормаларнинг аҳамияти нимада?

Жавоб: Ўзбекистон Конституциясига судлар ва судьялар мустақиллигини, судьялар ва улар оила аъзоларининг дахлсизлигини таъминлаш, уларнинг ваколатларини кенгайтириш, мод-

дий ва молиявий таъминотини яхшилашга оид бир қатор янги нормалар киритилмоқда.

Зеро, ҳуқуқий демократик давлатда суд ва судьялар амалда мустақил бўлсагина қонунийлик таъминланади, инсон ҳуқуқ ва эркинликлари кафолатланади.

Янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасига киритилаётган 136-моддага кўра, **“Судьяни муайян ишнинг муҳокамасидан четлаштиришга, унинг ваколатларини бекор қилишга ёки тўхтатиб туришга, бошқа лавозимга ўтказишга фақат қонунда белгиланган тартибда ва асосларга кўра йўл қўйилади. Суднинг қайта ташкил этилиши ёки тугатилиши судьяни лавозимидан озод этиш учун асос бўлиб хизмат қилиши мумкин эмас”**.

Конституцияга киритилаётган янги нормаларнинг мазмун-моҳияти ва аҳамияти шундан иборатки:

Биринчидан, судьяни муайян ишнинг муҳокамасидан четлаштиришга, унинг ваколатларини бекор қилишга ёки тўхтатиб туришга фақатгина қонунда белгиланган тартиб ва асосларга кўра йўл қўйилади. Бу дегани, судья ўзи олиб бораётган бирон-бир ишни кўриш даврида ушбу ишдан четлаштирилишига йўл қўйилмайди. Масалан, судья ёки судьялар таркиби бир жиноят ишини бошидан охиригача кўриб чиқиб, ҳукм чиқаргунига қадар ушбу жиноят ишини кўриб чиқиш ваколати улардан олиб қўйилмайди;

Иккинчидан, судьяни бошқа лавозимга ўтказишга фақатгина қонунда белгиланган тартиб ва асосларга кўра йўл қўйилади;

Учинчидан, судьяни лавозимидан озод этиш учун асос сифатида суднинг қайта ташкил этилиши ёки тугатилиши сабаб бўла олмайди.

Дарҳақиқат, мазкур нормани киритишга зарурият ҳам шундан иборатки, аввало судьяларнинг мустақиллиги ва уларнинг дахлсизлиги конституциявий даражада мустаҳкамланади,

судьянинг ваколатлари қонунда белгиланган тартибдан ҳамда асослардан бошқача тарзда тугатилиши ёки тўхтатиб турилиши мумкин эмаслиги кафолатланади.

Бундай қоидалар **Испания, Италия, Хорватия, Португалия, Греция** конституцияларида ҳам ўз ифодасини топган.

Мазкур қонуннинг Конституцияда белгиланиши, энг аввало, судьянинг мустақиллигини, судларда иш кўришда ҳолислигини таъминлашга, хусусан, муайян ишни бошидан охиригача турли аралашув ва тазйиқларсиз бир судья томонидан кўриб чиқиб, қарор қабул қилиш имкониятини яратади.

93-савол: Конституцияда судлар фаолиятини молиялаштириш фақат Ўзбекистон Республикасининг Давлат бюджетидан амалга оширилади, деб қатъий белгилашнинг аҳамияти нимада?

Жавоб: Мустақиллик йилларида мамлакатимизда суд ҳокимияти мустақиллигини таъминлаш, суд ишлари юритилишини такомиллаштириш, судлар фаолиятининг моддий-техник ва молиявий таъминлаш, фуқаролар, шунингдек, тадбиркорлик субъектларининг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини суд томонидан ҳимоя қилиш кафолатларини кучайтиришга қаратилган ислохотлар амалга оширилди.

2021 йилгача судьялар, суд аппарати ва судьялар ҳамжамияти органлари ходимлари меҳнатига ҳақ тўлашнинг 40 – 60 фоизи Суд ҳокимияти органларини ривожлантириш жамғармаси маблағлари ҳисобидан тўлаб келинган эди. Ушбу жамғарманинг маблағлари асосан жиноий, фуқаролик, маъмурий, иқтисодий

ва ҳарбий судлар томонидан кўриб чиқиладиган ишлар бўйича тўланадиган давлат божлари, жарималар, ижро иши бўйича ундириладиган ажратмалар, вақтинча бўш турган маблағларни тижорат банкларининг депозитларига жойлаштиришдан тушадиган даромадлар ҳисобидан шаклланади. Судлар фаолиятини молиялаштириш, меҳнатга ҳақ тўлаш турли жарималар ва бошларга боғлаб қўйилганлиги боис, 2021 йилдан суд тизимини тўлиқлигича Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджети маблағлари ҳисобидан молиялаштириш белгиланди.

Судларни молиялаштириш республика бюджети маблағлари ҳисобидан амалга оширилиши 2021 йил 28 июлда қабул қилинган “Судлар тўғрисида”ги Қонунда ҳам ўз аксини топган.

Шу муносабат билан, нуфузли халқаро ташкилотлар тавсиялари ҳамда кўпгина илғор хорижий давлатлар тажрибасидан келиб чиқиб, янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 140-моддасида **“Судларнинг фаолиятини молиялаштириш фақат Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджетидан амалга оширилади ҳамда у одил судловни тўлиқ ва мустақил амалга ошириш имкониятини таъминлаши керак”**, деган муҳим норма белгиланмоқда.

Ушбу қонуннинг Конституцияда белгиланишининг аҳамияти шундаки, **биринчидан**, молиявий жиҳатдан судлар ва судьяларнинг чинакам мустақиллиги таъминланишига; **иккинчидан**, суд тизимининг мустақил ва мустаҳкам моддий-техник базасини шакллантиришга; **учинчидан**, энг муҳими, судларнинг моддий-техник таъминоти, жумладан ойлик иш ҳақлари фуқаролардан ундириладиган жарималар ёки давлат божлари ҳисобидан эмас, айнан давлат бюджети маблағлари ҳисобидан молиялаштиришга хизмат қилади.

Судлар фаолиятини молиялаштириш давлат бюджетидан амалга оширилишига оид қоидалар **Молдова, Қозоғистон** конституцияларида ҳам ўз аксини топган.

94-савол: Янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасига адвокатурага оид қандай янги нормалар киритилмоқда?

Жавоб: Адвокатура одил судловнинг муҳим таркибий қисми ҳисобланади. БМТ Конгрессида қабул қилинган “Юристар ролига оид асосий принциплар”да адвокатура институтини такомиллаштириш демократик, ҳуқуқий тараққиётнинг **бирламчи шарти** эканлиги қайд этилган.

Зеро, давлат органларининг бирон-бир ҳуқуқ нормасини қўллашда ўз ваколатидан четга чиқишини **тийиб турувчи мустаҳкам механизм** керак бўлади. Инсоният тарихида муваффақиятли синовдан ўтган **бундай куч** эса фуқаролик жамияти – нодавлат нотижорат ташкилотларидир.

Давлат эса, табиатан нодавлат, мазмунан нотижорат тизим бўлмиш **адвокатура институтини** мустаҳкамлашдан **манфаатдор**. Чунки давлатнинг энг муҳим функцияларидан бири ҳар бир шахсни малакали юридик ёрдам билан таъминлашдир. Малакали юридик ёрдамга бўлган эҳтиёж давлатнинг жамият манфаатлари йўлида адвокатура институтини **ҳар томонлама** ривожлантиришини тақозо этади.

Шу боис янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасига адвокатурага оид алоҳида боб киритилмоқда. Ушбу бобдаги 141-моддада **“Жисмоний ва юридик шахсларга малакали юридик ёрдам кўрсатиш учун адвокатура фаолият кўрсатади. Адвокатура фаолияти қонунийлик, мустақиллик ва ўзини ўзи бошқариш принципларига асосланади”**, деган янги норма мустаҳкамланмоқда.

Эътиборлиси, адвокатура институтининг мақомини **Конституция даражасида** мустаҳкамлаш таклиф этилмоқда. Барчага малакали юридик ёрдам кафолатланмоқда. Бинобарин, **малакали юридик ёрдам** ҳар қандай шахс ёки давлат органи

ходими томонидан эмас, балки тегишли малака ва лицензияга эга адвокатлар томонидан амалга оширилади.

Таклиф этилаётган нормада адвокатура фаолиятининг **асосий принциплари** белгиланмоқда. Хусусан, ягона касбий бирлашмаси сифатида адвокатурага оид барча масалалар бевосита адвокатлар томонидан ҳал этилишини назарда тутувчи – **ўзини ўзи бошқариш** принципи белгиланмоқда. Бу эса, адвокатлар **касбий мустақиллигининг** асосий кафолати ҳисобланади.

Яна бир янгилик. Ўзини ўзи бошқариш принципини адвокатларнинг **мустақиллигисиз** тасаввур этиб бўлмайди, улар бир-бирини тақозо этади ва тўлдиради. Шу боис, барча адвокатларнинг орзу-умиди бўлмиш мустақиллик принципи конституциявий даражада белгиланмоқда.

Шунингдек, Конституция лойиҳасида адвокатлик фаолиятида **қонунийлик принципи** ҳам назарда тутилмоқда. Бу эса, том маънода, давлат органларининг адвокатларнинг ички ишларига аралашшининг олдини олишга хизмат қилади.

Адвокатурага оид нормалар **Бразилия, Италия, Испания** каби мамлакатларнинг конституцияларида ҳам мустаҳкамланган.

95-савол: Янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасига адвокат касбий фаолияти эркинлигининг кафолатларига оид қандай янгиликлар киритилмоқда?

Жавоб: Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш. Мирзиёев 2022 йил 20 июнда Конституциявий комиссия аъзолари билан учрашувда суд ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар билан бирга “... **кучли адвокатура тизимини яратиш асосий вазифамиздир**”, деб таъкидлаган эди.

Шу боис янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 142-моддасида:

биринчидан, адвокат ўз касбий вазифаларини амалга ошираётганда унинг фаолиятига аралашишга йўл қўйилмайди, деган янги норма киритилмоқда. Адвокатнинг кас-

бий фаолиятига аралашигга йўл қўйилмаслигининг конституциявий даражада мустақамланиши кучли адвокатура тизимини яратишга, шунингдек “ҳеч бир идора адвокатларнинг фаолиятига тўсқинлик қилмаслиги шарт” деган ғояни тўлақонли амалга оширишга хизмат қилади;

иккинчидан, адвокатга ўз ҳимоясидаги шахс билан монеликсиз ва холи учрашиш, маслаҳатлар бериш учун шарт-шароитлар таъминланиши мустақамланмоқда. Мазкур прогрессив норма адвокатнинг касбий вазифаларини лозим даражада амалга оширишини кафолати сифатида ўз ҳимоясидаги шахс билан у ушланган пайтдан бошлаб қонунчиликда белгиланган тартибда холи учрашувлар ўтказишга ва унга турли босимларсиз ҳуқуқий ёрдам кўрсатишга имкон яратади;

учинчидан, адвокат, унинг шаъни, қадр-қиммати ва касбий фаолияти давлат ҳимоясида бўлиши ва қонун билан муҳофаза қилинишига оид норма мустақамланмоқда. Бу орқали давлат адвокатлар хавфсизлигига таҳдид бўлган ҳолатларда уларнинг ҳимоясини таъминлайди, уларнинг ўз касбий мажбуриятларини бажаришлари учун зарур бўлган барча ҳуқуқларидан тўлиқ фойдаланишларига имкон яратади. Мазкур қондалар адвокатнинг шахси дахлсизлигини кафолатлаш ҳамда адвокат фаолиятига нисбатан ноқонуний аралашини тақиқлаш орқали унинг касбий фаолияти эркинлигини таъминлашга хизмат қилади.

Бундай нормалар **Австрия, Болгария, Финляндия** каби мамлакатларнинг конституцияларида ҳам назарда тутилган.

Конституцияга киритилаётган ушбу нормалар адвокатуранинг жамиятдаги нуфузини оширишга, одил судловга эришишда тарафларнинг тенглиги ва тортишувчанлиги принципини мустақамлашга, суд ва тергов жараёнида адвокатлар ваколатларини тўлақонли амалга оширишга, пировардида фуқаролар ҳуқуқ ва эркинликлари ҳимоясини янада кучайтиришга хизмат қилади.

96-савол: Янги тахрирдаги Конституциямиз лойиҳасига киритилаётган ўзгартиришга кўра, илгари сайлов ҳуқуқига эга бўлмаган қайси тоифа шахслар сайловда иштирок этиш ҳуқуқига эга бўлади ҳамда бунинг амалий аҳамияти нимада?

Жавоб: Янги Ўзбекистонда “**Инсон қадри учун**” деган устувор гоядан келиб чиқиб, фуқароларнинг мамлакат бошқарувида янада кенг иштирок этишини таъминлаш мақсадида сайлов қонунчилиги изчил такомиллаштириб борилмоқда.

Амалдаги Конституцияда суд томонидан **муомалага лаёқатсиз** деб топилган, шунингдек **оғир ва ўта оғир жиноятлар** содир этганлиги учун суднинг ҳукми билан озодликдан маҳрум этиш жойларида сақланаётган шахслар сайловда иштирок этмаслиги мустаҳкамланган.

Эндиликда, Конституциямизга киритилаётган 128-моддага кўра, “**Суд томонидан муомалага лаёқатсиз деб топилган фуқаролар, шунингдек оғир ва ўта оғир жиноятлар содир этганлик учун суднинг ҳукмига кўра озодликдан маҳрум этиш жойларида сақланаётган шахслар сайловда иштирок этиш ҳуқуқидан фақат қонунга мувофиқ ҳамда суднинг қарори асосида маҳрум этилиши мумкин. Бошқа ҳар қандай ҳолларда фуқароларнинг сайлов ҳуқуқларини тўғридан-тўғри ёки билвосита чеклашга йўл қўйилмайди**”.

Мутахассислар қайд этишича, муомалага лаёқатсизлик ҳар доим ҳам ўз хатти-ҳаракатларини англай олмаслигини билдиравермайди. Шу боис **Бельгия, Чехия, Венгрия,**

160

Португалия, Словения, Мальта, Эстония, Лихтенштейн каби давлатлар тажрибасига кўра, суд муомаллага лаёқатсиз деб топиш масаласини **индивидуал тарзда кўриб чиқиб, шахсни сайлаш ҳуқуқидан маҳрум қилиши мумкин.**

Янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасида ҳар қандай муомаллага лаёқатсиз шахс эмас, балки **суднинг муомаллага лаёқатсиз деб топган қарори асосида** сайлов ҳуқуқларидан маҳрум этилган фуқаролар сайловда иштирок этмаслиги мустаҳкамланмоқда. Яъни суд шахснинг сайловда онгли қатнаша олиши ёки онгли қатнаша олмаслигига унинг реал ҳолатидан келиб чиқиб, баҳо берган ҳолдагина маҳрум этилиши мумкин.

Бундан ташқари, **Германия, Франция, Австралия, Греция, Италия, Польша, Португалия, Руминия, Нидерландия, Норвегия** каби давлатлар тажрибасига кўра, оғир ва ўта оғир жиноятлар содир этган шахсларнинг сайлов ҳуқуқини фақат суд қарори билан чеклаш амалиёти йўлга қўйилган.

Янги Ўзбекистонда амалга оширилаётган инсонпарвар сиёсат асосида Конституцияга оғир ва ўта оғир жиноятлар содир этганлик учун озодликдан маҳрум қилиш жойларида сақланаётган шахсларнинг сайлов ҳуқуқини чеклаш институти ўрнига фақат **суд қарори билан сайлов ҳуқуқидан маҳрум қилиш институти** жорий этилмоқда.

Ушбу ўзгаришлар Ўзбекистон Республикаси фуқароларининг сайлаш билан боғлиқ конституциявий ҳуқуқларини янада кафолатлашга хизмат қилади. Муомаллага лаёқатсиз деб топилган ҳамда оғир ва ўта оғир жиноят содир қилган шахслар ҳам сайлашда қатнаша олиши **Янги Ўзбекистонда “Инсон қадри учун”** деган устувор ғоя реал ҳаётда амалга ошаётганини яна бир бор кўрсатиб беради.

97-савол: Конституциявий даражада фуқаролар ва фуқаролик жамияти институтларига Давлат бюджетини шакллантириш ва ижро этиш фаолияти устидан назоратни амалга ошириш ҳуқуқининг берилиши қандай аҳамиятга эга?

Жавоб: Инсон манфаатлари ва халқ фаровонлиги йўлида давлат томонидан олиб борилаётган ислохотлар ўзининг молиявий таъминотини талаб этади, бу энг аввало, давлат бюджети орқали амалга оширилади. Уларнинг мақсадли сарфланишини таъминлаш эса – энг асосий вазифалардан биридир. Бунда фуқаролар ва фуқаролик жамияти институтлари томонидан Давлат бюджетини шакллантириш ва ижро этиш фаолияти устидан назорат амалга ошириб борилиши муҳим аҳамият касб этади.

Шу боис янги таҳрирдаги Конституциямизга киритилаётган 148-моддага кўра, **“Фуқаролар ва фуқаролик жамияти институтлари Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджетининг шакллантирилиши ҳамда ижро этилиши устидан жамоатчилик назоратини амалга оширади”**.

Бу давлат ҳокимиятининг бирдан-бир манбаи халқ эканлигидан келиб чиқади. Шунингдек, барчамиз солиқ тўловчимиз, ўз солиқларимизнинг қандай сарфланаётганини билиш, буни назорат қилишга ҳақлимиз.

Бугунги кунда мамлакатимизда ривожланаётган **“Очиқ бюджет” давлат сиёсати**, бюджет устидан жамоатчилик назоратини самарали амалга ошириш ва бу борада тўлиқ ахборот олиш учун кенг имкониятлар яратмоқда. Хусусан, Давлат бюджетига оид ахборотларни жойлаштиришни назарда тутувчи “Очиқ бюджет” портали ишга туширилди, 2019 йилдан бошлаб бюджет маблағларини тақсимлашда туман (шаҳар)лар бюджетлари қўшимча манбаларининг камида 10 фоизини жамоатчилик фикри асосида шакллантириш механизм жорий этилди.

Мазкур норма билан жамоатчилик назоратининг механизмларидан фойдаланган ҳолда бюджет жараёнининг очиқлигини таъминлашнинг конституциявий асослари мустаҳкамланмоқда. Жумладан, давлат бюджети устидан жамоатчилик назоратига оид нормалар **Жанубий Корея, Япония, Франция** каби давлатларнинг конституцияларида ҳам назарда тутилган.

Янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасида белгиланаётган нормалар юқорида қайд этилган ишларнинг мантиқий давоми сифатида давлат бюджетини шакллантириш, унинг даромад ва харажат қисмларини белгилаш, ижросини таъминлашда фуқаролар ва фуқаролик жамияти институтларини жалб қилиш, уларга бу жараёнда фаол қатнашиш, жамоатчилик назоратини амалга ошириш учун тегишли ташкилий ва ҳуқуқий шарт-шароитлар ва кафолатлар яратади.

Давлат бюджетидан мақсадли фойдаланишни таъминлаш эса аҳолига тиббий хизматлар кўрсатиш, таълим олиш имкониятларини кенгайтириш, ижтимоий ҳимояга муҳтож аҳоли қатламларига зарур ёрдам кўрсатиш, уй-жой билан таъминлаш, тадбиркорликни ва умуман, давлат ва жамият ҳаётининг бошқа барча соҳаларида самарадорликни таъминлашга хизмат қилади.

98-савол: Конституцияда давлат бюджетини шакллантириш ва ижро этиш очиқлик ва шаффофлик принциплари асосида амалга оширилиши белгиланишининг аҳамияти нимада?

Жавоб: Иқтисодий ўсиш ва аҳоли турмуш фаровонлигини таъминлашда ҳал этувчи омиллардан бири давлат бюджети маблағлари натижага йўналтирилган ҳолатда сарф этилиши, бунга эса фақатгина очиқлик ва шаффофлик принципларига амал қилиш орқали эришиш мумкин.

Шу боис янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 148-моддасида **“Ўзбекистон Республикасининг Давлат бюджетини шакллантириш ҳамда ижро этиш тартиб-**

таомиллари очиклик ва шаффофлик принциплари асосида амалга оширилади, деган норма белгиланмоқда.

Давлат бюджетини шакллантириш ва ижро этишдаги очиклик ва шаффофлик принципларига амал қилиш консти-

туциявий қондасининг аҳамияти шундаки, **биринчидан**, Давлат бюджетини шакллантириш, кўриб чиқиш ва қабул қилиш тартиб-таомилларининг жамият ва оммавий ахборот воситалари учун очиклигида, шунингдек бюджет жараёнида фуқароларнинг фаол иштирок этишида; **иккинчидан**, тасдиқланган Давлат бюджети ва унинг ижроси тўғрисидаги ахборотнинг оммавий ахборот воситаларида эълон қилинишида намоён бўлади.

Шунингдек, Давлат бюджети лойиҳаси жамоатчилик муҳокамасига қўйилиши ва кейинчалик Олий Мажлис ва маҳаллий халқ депутатлари Кенгашлари томонидан кўриб чиқилиши ва қабул қилиниши, уларни тегишли даврдаги ижроси тўғрисидаги ҳисоботлар эшитиб борилиши, бюджет маблағларининг мақсадли сарфланиши устидан назорат олиб борилиши ҳам очиклик ва шаффофликни таъминлайди.

Бу каби талаблар **Халқаро валюта фонди, Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилоти тавсиялари**да ҳам кўзда тутилган. Шунингдек, **Австрия, Бельгия** каби давлатлар конституцияларида ҳам бюджет шаффофлигига оид нормалар белгиланган.

Ушбу ўзгаришлар бюджет харажатлари устидан парламент ва жамоатчилик назоратини кучайтиришга, мазкур йўналишда коррупцион омилларнинг камайишига, мамлакат молиявий тизимига аҳолининг ишончи кучайишига, макроиқтисодий барқарорликни таъминлашга ҳамда мамлакатнинг инвестициявий жозибадорлигини оширишга хизмат қилади.

Пировардида Давлат бюджети маблағлари янада адолатли тақсимланишини ҳамда халқ ва фуқаро манфаатлари йўлида мақсадли ва самарали равишда сарфланишини таъминлайди.

99-савол: Янги тахрирдаги Конституциямиз лойиҳасида Марказий банк мақоми билан боғлиқ қандай ўзгартириш назарда тутилган ҳамда уларнинг амалий аҳамияти қандай?

Жавоб: Янги тахрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 151-моддасида Марказий банк мақоми мустақамловчи қуйидаги нормалар белгиланмоқда:

биринчидан, “Ўзбекистон Республикаси Марказий банки пул-кредит ва валюта сиёсатини ишлаб чиқади ҳамда амалга оширади”, деган норма орқали Марказий банкнинг мақсад ва вазифалари аниқ белгиланмоқда. Бозор иқтисодиётида нарх барқарорлигини таъминлаш энг долзарб масала ҳисобланиб, унинг ҳал этилиши иқтисодий ўсишга замин яратади;

иккинчидан, “Ўзбекистон Республикаси Марказий банки мамлакатда банклар фаолиятини тартибга солишни амалга оширади, банк ва тўлов тизимларининг барқарор фаолият кўрсатишини таъминлайди”, деган янги норма белгиланмоқда.

Амалдаги Конституцияда Марказий банкнинг банк тизимини тартибга солиш йўналишлари аниқ белгиланмаган эди. Эндиликда ушбу бўшлиқнинг бартараф этилиши натижасида тижорат банклари томонидан аҳолига банк хизматларини кўрсатишда назорат функцияларига аниқлик киритилиб, аҳоли ва бизнес вакилларининг банклардаги жамғармаларини сақлашда хавфсизлик кафолатлари кучайтирилмоқда. Зеро, ишончли банк ва тўлов тизимлари бутун иқтисодиётнинг барқарор фаолиятини таъминлашга асос бўлади;

учинчидан, “Ўзбекистон Республикаси Марказий банки ўз вазифаларини бажаришда мустақилдир”, деган норма киритилмоқда. Бу эса Марказий банк мустақиллигини

Конституцияда белгилаш орқали пул-кредит ва валюта сиёсати самарадорлигини оширади. Пировардида нархлар ва банк тизими барқарорлиги таъминланади. Охири юз йилда марказий банклар мустақиллиги юқори даражада таъминланган давлатларда иқтисодий барқарорлик ва иқтисодий ўсиш сезиларли бўлган. Шундан келиб чиққан ҳолда, Марказий банк фақат Олий Мажлис Сенатига ҳисобдорлиги қатъий белгиланмоқда;

тўртинчидан, “Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг фаолиятини ташкил этиш тартиби қонун билан белгиланади”, деб мустаҳкамланмоқда. Ушбу ҳаволаки норма Марказий банкнинг мақоми, ташкилий-ҳуқуқий асослари, фаолияти фақат қонун билан белгиланишини назарда тутати.

Мазкур қоидалар **Венгрия, Озарбайжон, Миср** каби давлатлар конституцияларида ҳам мавжуд.

Киритилаётган ушбу нормаларнинг аҳамияти шундаки, Марказий банкнинг фаолияти асосларини конституциявий даражада мустаҳкамлаб, унинг нуфузи ҳамда масъулиятини оширади.

100-савол: Миллий пул бирлиги сўмнинг Конституция даражасида мустаҳкамланиши қандай аҳамият касб этади?

Жавоб: Давлатчиликнинг муҳим белгиларидан бири – бу миллий валютадир. Ҳар қандай давлат ҳудудида ушбу мамлакатнинг миллий пул бирлиги ягона тўлов воситаси бўлиб хизмат қилади.

Ўзбекистон Республикасининг пул бирлиги – сўм, у Ўзбекистон Республикасининг бутун ҳудудида ягона чекланмаган қонуний тўлов воситасидир.

Ўзбекистоннинг миллий валютаси сўм 1994 йилнинг 1 июль санасида илк мартаба муомалага киритилган. Ўзбекистон Республикаси пул белгиларининг номинал қиймати Марказий

банк томонидан белгиланади. Бугунги кунда мамлакатимизда 1000, 5000, 10000, 20000, 50000, 100000, 200000 сўмлик қоғоз пуллар, шунингдек, турли номиналдаги танга пуллар ҳам муомалада амалда бўлиб турибди.

Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг маълумотларига кўра, 2022 йил январь-сентябрь ойларида нақд пул **айланмаси 503,0 трлн сўмни** ташкил этган ва бу кўрсаткич 2021 йилнинг мос даврига нисбатан 39,3 фоизга ошган.

Миллий валютанинг иқтисодиёт ва иқтисодий-ижтимоий ҳаётидаги ўрнидан келиб чиққан ҳолда янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасининг 150-моддасида **“Ўзбекистон Республикасининг пул бирлиги сўмдир. Сўм Ўзбекистон Республикасининг бутун ҳудудида ягона чекланмаган қонуний тўлов воситасидир. Ўзбекистон Республикаси Марказий банки Ўзбекистон Республикасининг ҳудудида қонуний тўлов воситалари сифатида пул белгиларини муомалага киритишда ва уларни муомаладан чиқаришда мутлақ ҳуқуққа эгадир”**, деган норма белгиланмоқда.

Мамлакатимиз ҳудудида қонуний тўлов воситаси бўлган сўм фақат Марказий банк томонидан эмиссия қилиниши қатъий ҳимоя остига олинган. Аҳолининг жамғармалари, даромадларини турли иқтисодий бўҳронлардан ҳимоялаш нуқтаи назаридан миллий валютанинг барқарорлигини ва хавфсизлигини таъминлаш ҳам Марказий банкнинг қатъий мажбуриятларидан бири бўлиб, ушбу пул белгилари унинг барча активлари билан таъминланади. Шунингдек, Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси 176-моддасида қалбаки пул яшаш ва уни ўтказиш учун жавобгарлик назарда тутилган.

Таъкидлаш лозимки, хорижий мамлакатлар, хусусан, **Испания, Чили, Финляндия** каби давлатларнинг конституцияларида ҳам миллий валютанинг ҳуқуқий режимини белгиловчи нормалар ўз ифодасини топган.

Конституцияга мазкур норманинг киритилиши давлатнинг монетар сиёсатини самарали амалга оширишга хизмат қилади.

МУАЛЛИФЛАР ЖАМОАСИ

РАХМАНКУЛОВ

Мир-Ақбар
Ходжи-Ақбарович

– Конституциявий комиссия аъзоси, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Қонунчилик ва ҳуқуқий сиёсат институти директори, ю.ф.д., профессор

ҲАКИМОВ

Раҳим
Расулжонович

– Конституциявий комиссия аъзоси, ю.ф.д., профессор

МИРАКУЛОВ

Миравзал
Миродилович

– Конституциявий комиссия аъзоси, ю.ф.д., профессор

МУХТОРОВ

Нодиржон
Илхомжонович

– Конституциявий комиссия аъзоси, ю.ф.н.

ЭРҒАШЕВ

Восид
Ёқубович

– Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Қонунчилик ва ҳуқуқий сиёсат институти директор ўринбосари, ю.ф.н., профессор

АКИЛОВ

Олим
Раҳимович

– Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Қонунчилик ва ҳуқуқий сиёсат институти бош илмий ходими, ю.ф.д., профессор

ИСМАИЛОВ

Баходир
Исламович

– Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Қонунчилик ва ҳуқуқий сиёсат институти шўъба мудири, ю.ф.д., профессор

ТЎРАЕВ

Дониёр
Бахтиёрвич

– Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси ҳузуридаги Қонунчилик муаммолари ва парламент тадқиқотлари институти директори ўринбосари

САИДОВА

Лола
Абдувахидовна

– Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Стратегик ва минтақалараро тадқиқотлар институти бош илмий ходими, ю.ф.д., профессор

БЕКОВ

Ихтиер
Рустамович

– Тошкент давлат юридик университети кафедра мудири, ю.ф.д., профессор

САИД-ҒАЗИЕВА

Нилуфар
Шерзодовна

– Ўзбекистон Жамоат хавфсизлиги университети кафедра профессори, ю.ф.д., профессор

РАҲМОНОВА

Сурайё
Махмудовна

– Ўзбекистон Жамоат хавфсизлиги университети кафедра профессори, ю.ф.д.

ХОЛМУХАМЕДОВ

Мухсинжон
Муродуллаевич

– Ўзбекистон Республикаси Президенти Администрацияси ҳузуридаги Иқтисодий тадқиқотлар ва ислохотлар маркази директори ўринбосари, и.ф.н.

- ХАЙИТОВ**
Хушвақт
Сапарбаевич
- ТУРДИЕВ**
Хайитжон
Усмонкул ўғли
- ДАВЛЯТОВ**
Валишер
Хакимжанович
- МУХАМЕДОВ**
Ўткирбек
Хазратқулович
- КАРИМОВА**
Дилдора
Мирсабитовна
- КАРИМОВ**
Алишер
Нишанович
- АЛЛАКУЛИЕВ**
Миржалол
Давронбекович
- РУСТАМБЕКОВ**
Исломбек
Рустамбекович
- ХАЛИЛОВ**
Дониёр
Нортажиевич
- МИРЗАРАХИМОВ**
Феруз
Абдуманнабович
- МУХАММЕДОВ**
Илёс
Султанович
- МУСАЕВ**
Сардор
Фахриддинович
- РЎЗМЕТОВ**
Хайрулло
Ибадуллаевич
- ЖЎРАБАЕВ**
Бекзод
Латифжон ўғли
- Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси кафедра мудири, ю.ф.д., профессор
 - Тошкент давлат юридик университети кафедра доценти, ю.ф.ф.д. (PhD)
 - Тошкент давлат юридик университети кафедра мудири, ю.ф.ф.д. (PhD), доцент
 - Демократик жараёнларни таҳлил қилиш маркази бўлим бошлиғи, юридик фанлар доктори, профессор
 - Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт ва молия вазирлиги ҳузуридаги Прогнозлаштириш ва макроиқтисодий тадқиқотлар институти лойиҳа раҳбари, и.ф.д.
 - Ўзбекистон Республикаси Адлия вазири ўринбосари
 - Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги Қонунчилик департаменти бошлиғи
 - Тошкент давлат юридик университети проректори, ю.ф.д. профессор
 - Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги бошқарма бошлиғи
 - Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Қонунчилик ва ҳуқуқий сиёсат институти шуъба мудири
 - Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Қонунчилик ва ҳуқуқий сиёсат институти шуъба мудири
 - Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Қонунчилик ва ҳуқуқий сиёсат институти шуъба мудири
 - Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси ҳузуридаги Қонунчилик муаммолари ва парламент тадқиқотлари институти бўлим бошлиғи, ю.ф.д., доцент
 - Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Қонунчилик ва ҳуқуқий сиёсат институти бош илмий ходими

МУНДАРИЖА

КИРИШ	3
1-савол: Янги тахрирдаги Конституция лойиҳасида Ўзбекистон – ҳуқуқий давлат, деб белгиланмоқда. Бу нимани англатади?.....	6
2-савол: Конституцияда Ўзбекистонни ижтимоий давлат, деб белгилашнинг аҳамияти нимада?	8
3-савол: Янги тахрирдаги Конституциянинг 1-моддасида Ўзбекистон – дунёвий давлат, деб белгиланмоқда. Бунинг аҳамияти нимада?	10
4-савол: Давлат ўз фаолиятини жамиятнинг барқарор ривожланишини таъминлаш мақсадида амалга ошириши нимани англатади?	12
5-савол: Конституцияда “ижтимоий бирдамлик” принципнинг акс эттирилиши жамият ҳаётида қандай ўзгаришларга сабаб бўлади?	13
6-савол: Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси олий юридик кучга эга деганда нималар тушунилади, унинг аҳамияти қандай?	15
7-савол: Конституциянинг тўғридан-тўғри амал қилиши тўғрисидаги қондани белгилаш нима учун зарур?	16
8-савол: Ўзбекистон Республикаси ҳуқуқий тизимининг таркибий қисми сифатида халқаро шартномаларнинг тан олинишига доир қонданинг Конституцияга киритилаётганлигининг аҳамияти нимада?	18
9-савол: Ўзбекистон Конституциясининг бирорта қондаси Ўзбекистон Республикасининг ҳуқуқ ва манфаатларига, Конституциянинг биринчи бўлимида назарда тутилган асосий принцип ва нормаларга зарар етказадиган тарзда талқин этилиши мумкин эмаслигини белгилашнинг аҳамияти нимада?	20
10-савол: Конституцияга ташқи сиёсатнинг асосий	

принципларидан бири сифатида “давлатларнинг ҳудудий яхлитлиги” принципнинг киритилаётганлиги қандай аҳамиятга эга?	21
11-савол: Ўзбекистон Республикаси тинчликсевар ташқи сиёсатни амалга оширади, деган янги принципнинг мазмун-моҳияти нимада?	23
12-савол: Инсоннинг ҳуқуқ ва эркинликлари ҳар кимга туғилганидан бошлаб тегишли бўлади, деган янги конституциявий норма қандай мазмун ва аҳамиятга эга? ...	24
13-савол: Инсон ҳамда фуқаронинг ҳуқуқ ва эркинликлари халқаро ҳуқуқнинг умумэътироф этилган нормаларига ҳамда Конституцияга мувофиқ эътироф этилиши нимани англатади?	26
14-савол: Инсоннинг ҳуқуқ ва эркинликларининг бевосита амал қилиши нимани англатади?	27
15-савол: Инсоннинг ҳуқуқ ва эркинликлари қонунларнинг, давлат органлари ва мансабдор шахслар фаолиятининг моҳияти ва мазмунини белгилаши тўғрисидаги норманинг Конституцияга киритилиши нимани англатади?	29
16-савол: Инсон шаъни ва кадр-қиммати дахлсизлиги белгиланишининг аҳамияти нимада?	30
17-савол: “Инсонга нисбатан давлат органлари томонидан қўлланиладиган ҳуқуқий таъсир чоралари қонунларда назарда тутилган мақсадларга эришиш учун етарли ва мутаносиб бўлиши керак”, деган конституциявий қониданинг мазмун-моҳияти нималардан иборат?	32
18-савол: Янги таҳрирдаги Конституция лойиҳасида инсон билан давлат ўртасидаги ўзаро муносабатларда юзага келадиган қонунчиликдаги номувофиқликларни ҳал этиш бўйича қандай тартиб белгиланмоқда?	34
19-савол: Янги таҳрирдаги Конституция лойиҳасида инсоннинг ҳуқуқ ва эркинликларини чеклаш асослари бўйича қандай норма белгиланмоқда?	35
20-савол: Ўз шахсини эркин камол топтириш ҳуқуқи нима ва у қандай амалга оширилади?	37

21-савол: Янги таҳрирдаги Конституция лойиҳасига киритилаётган ҳеч кимга унинг розилигисиз қонунчиликда белгиланмаган мажбурият юклатилиши мумкин эмас, деган норма нимани англатади?	39
22-савол: Ўзбекистон Республикаси фуқароси Ўзбекистондан ташқарига мажбурий чиқариб юборилиши ёки бошқа давлатга бериб юборилиши мумкинми?	40
23-савол: Янги таҳрирдаги Конституция лойиҳасига хорижда яшаётган ватандошлар билан боғлиқ қандай ўзгартиш ва қўшимчалар киритилмоқда?	42
24-савол: Ўзбекистон Республикасида ўлим жазоси тақиқланади, деган қатъий норма ўрнатилишининг моҳияти нимада?	43
25-савол: “Миранда қоидаси” тушунчаси ва мазмун-моҳияти нима ҳамда янги таҳрирдаги Конституция лойиҳасига “Миранда қоидаси”га оид қандай янгиликлар киритилмоқда?	45
26-савол: “Хабеас корпус” институти тушунчаси ва мазмун-моҳияти нима ҳамда янги таҳрирдаги Конституция лойиҳасига “Хабеас корпус”га оид қандай янгиликлар киритилмоқда?	46
27-савол: Гумон қилинувчи, айбланувчи, судланувчи ва маҳкумнинг ҳуқуқий ҳимоясини кучайтириш борасида янги таҳрирдаги Конституция лойиҳасига қандай янгиликлар киритилмоқда?	48
28-савол: Жиноят процессида шахснинг “сукут сақлаш ҳуқуқи” белгиланишининг аҳамияти нимада?	50
29-савол: Шахс ўзига ва яқин қариндошларига қарши гувоҳлик беришга мажбур эмаслигига оид қоида Конституция даражасида мустақкамланишининг аҳамияти нимада?	51
30-савол: Шахснинг ўз айбини тан олиши уни айбдор деб топишга асос бўлмаслигига оид қонуннинг мазмун-моҳияти нимадан иборат?	53
31-савол: Судланганликнинг ҳуқуқий оқибати таъсири билан боғлиқ қандай инсонпарвар қоида белгиланмоқда? ...	54

32-савол: Жиноят процессида адвокат ёрдамидан фойдаланиш ҳуқуқига оид қандай янги ҳуқуқий кафолатлар киритилмоқда?	56
33-савол: Ҳуқуқбузарликлардан жабрланганларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш борасида давлат қандай мажбуриятларни ўз зиммасига олмоқда?	57
34-савол: Шахсий ва оилавий сирга эга бўлиш ҳуқуқи янги таҳрирдаги Конституция лойиҳасида мустаҳкамланмоқда, бу фуқароларга нима беради?	59
35-савол: Шахс ўзига доир маълумотларни ҳимоя қилиши бўйича қандай конституциявий нормалар киритилмоқда? ...	61
36-савол: Шахснинг республика бўйлаб эркин ҳаракатланиш ҳуқуқига эгаллиги белгиланиши инсонларнинг ҳаётида қандай ижобий ўзгаришларга сабаб бўлади?	63
37-савол: Янги таҳрирдаги Конституция лойиҳасига шахснинг турар ва яшаш жойини эркин танлаш ҳуқуқига оид қандай янгилик киритилмоқда?	65
38-савол: Янги таҳрирдаги Конституция лойиҳасига Интернет тармоғига оид қандай норма киритилмоқда?	66
39-савол: Ахборотни излаш, олиш ва тарқатишга бўлган ҳуқуқлар кафолатланишининг аҳамияти нимада?	68
40-савол: Давлат хизматига киришда тенг ҳуқуқлилиқ нима ва унинг Конституцияда мустаҳкамланиши фуқароларга нима беради?	70
41-савол: Янги таҳрирдаги Конституция лойиҳасига меҳнат ҳуқуқи ва уни амалга оширишга оид қандай янгиликлар киритилмоқда?	71
42-савол: Янги таҳрирдаги Конституция лойиҳасига меҳнатга ҳақ тўлашнинг энг кам миқдорини белгилашга доир қандай норма киритилмоқда?	73

- 43-савол:** Конституцияда фуқароларни ишсизликдан ҳимоя қилиш ва камбағалликни қисқартириш борасидаги нормаларнинг белгиланиши фуқаролар учун қандай аҳамиятга эга? 74
- 44-савол:** Янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасида болалар меҳнатига оид қандай нормалар белгиланмоқда? 76
- 45-савол:** Янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасига киритилаётган янги қўшимчага мувофиқ пенсиялар, нафақалар ва бошқа турдаги ижтимоий ёрдамлар миқдорлари қайси мезонлар асосида белгиланади? 78
- 46-савол:** Янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасига аҳолининг ижтимоий жиҳатдан эҳтиёжманд тоифаларини уй-жой билан таъминлаш масаласида қандай норма белгиланмоқда? 79
- 47-савол:** Уй-жойга нисбатан мулк ҳуқуқини ҳимоя қилиш бўйича конституциявий кафолатлар кучайтирилишининг аҳамияти нимада? 81
- 48-савол:** Конституцияда соғлиқни сақлаш ҳамда тиббий ёрдам кўрсатиш билан боғлиқ қандай ўзгаришлар назарда тутилмоқда? 83
- 49-савол:** Соғлом турмуш тарзини шакллантириш бўйича давлатнинг асосий вазифалари сифатида нималар белгиланмоқда? 85
- 50-савол:** Фуқароларнинг қулай атроф-муҳитга бўлган ҳуқуқини амалга ошириш бўйича қандай янги қоидалар киритилмоқда? 87
- 51-савол:** Фуқароларнинг таълим олиш ҳуқуқини кафолатлашга қаратилган янги нормаларнинг моҳияти нимадан иборат? 89
- 52-савол:** Конституцияда давлат ва нодавлат таълим ташкилотларининг ривожлантирилишини таъминлашга оид нормани киритиш зарурияти нимадан иборат? 91

53-савол: Мактабгача таълим ва тарбия тизимини ривожлантириш бўйича давлатнинг янги конституциявий мажбуриятини белгилаш зарурияти нимадан иборат?	92
54-савол: Конституциямизда алоҳида таълим эҳтиёжларига эга бўлган болаларнинг таълим олишга бўлган ҳуқуқини таъминлашга доир норма белгиланишининг аҳамияти нимада?	94
55-савол: Умумий ўрта таълим мажбурийлиги Конституцияда белгиланаётганлигининг аҳамияти нимада?	95
56-савол: Олий таълим ташкилотларига қонунга мувофиқ берилаётган академик эркинлик ҳамда ўзини ўзи бошқариш ҳуқуқларининг мазмун-моҳияти нимадан иборат?	97
57-савол: Янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасида ўқитувчи касбига доир алоҳида норма белгиланаётганлигининг аҳамияти нимада?	98
58-савол: Ижод эркинлиги ва унинг натижаларини ҳимоя қилиш борасида қандай ўзгаришлар киритилмоқда?	100
59-савол: Конституцияга киритилаётган “ҳар ким ўз ҳуқуқ ва эркинликларини қонунда тақиқланмаган барча усуллар билан ҳимоя қилишга ҳақли”, деган норманинг мазмун-моҳияти нимадан иборат?	101
60-савол: Янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасига инсоннинг бузилган ҳуқуқ ва эркинликларини тиклаш ҳуқуқи билан боғлиқ қандай қоидалар киритилмоқда?	103
61-савол: Давлат органлари томонидан инсонга етказилган зарарни қоплашга оид қандай конституциявий норма киритилмоқда?	104
62-савол: Янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасида аҳолининг ижтимоий жиҳатдан эҳтиёжманд тоифалари ва ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқларига оид қандай янги нормалар белгиланмоқда?	106

63-савол: Янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасида хотин-қизлар ва эркаклар учун тенг ҳуқуқ ва имкониятлар яратишга оид қандай янги норма белгиланмоқда?	107
64-савол: Тарихий, маънавий, маданий, илмий ва табиий мероснинг давлат муҳофазасига олинишига оид қандай конституциявий норма белгиланмоқда?	109
65-савол: Солиқ сиёсатининг конституциявий асослари қандай мазмундаги янги нормалар билан бойитилмоқда? ...	110
66-савол: Бозор иқтисодиётини ривожлантириш бўйича давлат ўз зиммасига қандай янги мажбуриятларни олмоқда?	111
67-савол: Давлатнинг қулай инвестициявий ва ишбилармонлик муҳитини таъминлашга масъуллигини белгиловчи норманинг иқтисодий-ҳуқуқий аҳамияти нимада?	113
68-савол: Конституцияда тадбиркорларнинг қайси асосий ҳуқуқлари кафолатланмоқда ва бу тадбиркорлар учун нима беради?	114
69-савол: Товарлар, хизматлар, меҳнат ресурслари ва молиявий маблағларнинг эркин ҳаракатланишининг конституциявий кафолатланиши тадбиркорлар учун қандай аҳамиятга эга?	116
70-савол: Конституцияда “монопол фаолият қонун билан тартибга солинади ва чекланади”, деган қатъий норма белгиланишининг аҳамияти нимада?	118
71-савол: Конституцияда ерга нисбатан хусусий мулк ҳуқуқининг эътироф этилиши фуқаролар учун қандай имконият беради?	119
72-савол: Янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасида фуқаролик жамияти институтларига оид қандай нормалар киритилмоқда?	121
73-савол: Янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасига диний ташкилотлар билан боғлиқ қандай янги норма киритилмоқда?	122
74-савол: Янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасида	

болаларни тўлақонли ва баркамол вояга етказиш бўйича ота-оналар ва уларнинг ўрнини босувчи шахслар зиммасига қандай мажбуриятлар юкланмоқда? 124

75-савол: Конституцияда давлатга боланинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини таъминлаш бўйича қандай мажбуриятлар юклатилмоқда ва унинг мазмун-моҳияти нималардан иборат? 125

76-савол: Конституцияда ёшларни қўллаб-қувватлаш ва уларга қўшимча имкониятлар яратиш борасида қандай янги нормалар назарда тутилмоқда? 127

77-савол: Конституцияда оммавий ахборот воситалари фаолияти эркинлигини таъминлашга йўналтирилаётган янги кафолатлар жамиятга қандай таъсир қилади? 129

78-савол: Конституциявий даражада Қонунчилик палатаси депутати бир вақтнинг ўзида бошқа вакиллик органи депутати бўлиши тақиқланишининг зарурати нимада? 130

79-савол: Олий Мажлис палаталарининг конституциявий ваколатларига Ўзбекистон Республикасида коррупцияга қарши курашиш тўғрисидаги миллий маърузани эшитиш ваколатининг киритилаётганлиги нима билан боғлиқ? 132

80-савол: Парламент текшируви институтини конституциявий даражада мустаҳкамлашнинг аҳамияти нимада? 133

81-савол: Чет давлатлардаги ва халқаро ташкилотлар ҳузуридаги дипломатик ваколатхоналар раҳбарларини тайинлаш ва уларни назорат қилиш бўйича Сенат қандай конституциявий ваколатларга эга бўлмоқда? 135

82-савол: “Қонунчилик таклифларини киритиш” институти нима, бундай институт жорий этилишининг зарурати ҳамда қонунчилик ташаббуси билан фарқли жиҳатлари нималардан иборат? 137

- 83-савол:** Конституциявий суд, Олий суд ва Бош прокурор фақатгина ўз ваколатларига оид масалалар юзасидан қонунчилик ташаббуси ҳуқуқини амалга оширишга эга, деган норманинг мазмун-моҳияти нимадан иборат? 139
- 84-савол:** Фуқароларга қонунчилик таклифларини Қонунчилик палатасига киритиш ҳуқуқи берилишининг халқ ҳокимиятчилиги конституциявий принципига ижобий таъсири нималарда намоён бўлади? 140
- 85-савол:** Янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасига киритилаётган янгиликка кўра, қонунчилик таклифларини киритиш ҳуқуқи кимларга ёки қайси ташкилотларга берилмоқда ҳамда бунинг зарурати ва аҳамияти нимада? ... 142
- 86-савол:** Вазирлар Маҳкамасининг конституциявий ваколатлари билан боғлиқ қандай ўзгаришлар киритилмоқда? 143
- 87-савол:** Янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасига киритилаётган ўзгаришларга кўра, сиёсий партияларнинг Бош вазир номзодини кўрсатишдаги иштирокига оид қандай янгилик киритилмоқда? 145
- 88-савол:** Янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасида ҳокимлар бир вақтнинг ўзида халқ депутатлари Кенгашининг раиси лавозимини эгаллашини тақиқлаш тўғрисида янги норма белгиланмоқда. Ушбу янгиликнинг аҳамияти нимадан иборат? 147
- 89-савол:** Конституцияда халқ депутатлари Кенгашларининг конституциявий ваколатлари алоҳида белгиланишининг аҳамияти нимадан иборат? 148
- 90-савол:** Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари давлат ҳокимияти органлари тизимида кирмаслиги Конституцияда назарда тутилишининг ижтимоий-сиёсий ва ҳуқуқий аҳамияти нимада? 150
- 91-савол:** Конституцияга киритилаётган қўшимча билан фуқаролар ва юридик шахсларга Конституциявий судга мурожаат қилиш ҳуқуқи берилаётганлигининг аҳамияти нимада? 152

92-савол: Конституцияга судьялар мустақиллигини кучайтириш бўйича киритилаётган янги нормаларнинг аҳамияти нимада?	153
93-савол: Конституцияда судлар фаолиятини молиялаштириш фақат Ўзбекистон Республикасининг Давлат бюджетидан амалга оширилади, деб қатъий белгилашнинг аҳамияти нимада?	155
94-савол: Янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасига адвокатурага оид қандай янги нормалар киритилмоқда? ...	157
95-савол: Янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасига адвокат касбий фаолияти эркинлигининг кафолатларига оид қандай янгиликлар киритилмоқда?	158
96-савол: Янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасига киритилаётган ўзгартиришга кўра, илгари сайлов ҳуқуқига эга бўлмаган қайси тоифа шахслар сайловда иштирок этиш ҳуқуқига эга бўлади ҳамда бунинг амалий аҳамияти нимада?	160
97-савол: Конституциявий даражада фуқаролар ва фуқаролик жамияти институтларига Давлат бюджетини шакллантириш ва ижро этиш фаолияти устидан назоратни амалга ошириш ҳуқуқининг берилиши қандай аҳамиятга эга?	162
98-савол: Конституцияда давлат бюджетини шакллантириш ва ижро этиш очиклик ва шаффофлик принциплари асосида амалга оширилиши белгиланишининг аҳамияти нимада? ...	163
99-савол: Янги таҳрирдаги Конституциямиз лойиҳасида Марказий банк мақоми билан боғлиқ қандай ўзгартириш назарда тутилган ҳамда уларнинг амалий аҳамияти қандай? ...	165
100-савол: Миллий пул бирлиги сўмнинг Конституция даражасида мустақкамланиши қандай аҳамият касб этади?	166
Муаллифлар жамоаси	168

ЯНГИЛАНАЁТГАН КОНСТИТУЦИЯ
100 САВОЛГА 100 ЖАВОБ

Нашр учун масъуллар:

Н. Мухторов

Ф. Тожиев

Х. Кличев

Ш. Абдуллаев

Мухаррир:

Д. Маткаримова

Компьютерда саҳифаловчи:

Ж. Тожибоев

Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги қошидаги

“Адолат” миллий ҳуқуқий ахборот маркази.

Нашр. лиц. АИ № 032, 29.10.2019.

Тошкент шаҳри, Амир Темури шоҳқўчаси, 19-уй.

Телефонлар: 71-233-28-18, 71-280-55-47

Веб-сайт: www.adolatmarkazi.uz

e-mail: info@adolatmarkazi.uz

Босишга рухсат этилди 01.04.2023 й.

Қоғоз бичими 60x84¹/₁₆. “Antiqua” гарнитураси.

Офсет усулида чоп этилди. Босма табоғи 11,25.

Нашриёт ҳисоб табоғи 8. Адади 11 000 нусха.

*** -буюртма. Нархи шартнома асосида.